

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

СПЕЦІАЛЬНА ТЕХНІКА :

основні поняття, терміни та визначення

Навчальний посібник

Київ – 2013

ББК Х 629.4
С718

Матеріали обговорено та схвалено на засіданні кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Національної академії внутрішніх справ від 04 жовтня 2012 року, протокол № 4 та рекомендовано до друку Методичною радою НАВС від 19 грудня 2012 року, протокол №4.

Укладачі:

Кобець М. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки, полковник міліції Національної академії внутрішніх справ;

Жуков Б. В. – кандидат юридичних наук, УДСБЕЗ ГУ МВС України в Київській області, підполковник міліції;

Артеменко П. П. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Нац. ак. вн. справ.

Рецензенти:

Яковенко О. В. – начальник науково-дослідної лабораторії спеціальних технічних засобів Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, полковник міліції;

Карпов Н. С. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу Нац. ак. вн. справ, полковник міліції.

Спеціальна техніка: основні поняття, терміни та визначення :
[навчальний посібник] / М.В. Кобець, Б.В. Жуков, П.П. Артеменко. – К.: Аванпост-Прим, 2013. – 189 с.

Розглянуто основні поняття, терміни та визначення науково-технічних засобів, які використовуються в правоохоронних органах та загальній частини навчальної дисципліни "Спеціальна техніка ОВС".

Призначено для використання в навчальному процесі курсантів, слухачів та магістрів Національної академії внутрішніх справ, інших вищих навчальних закладів МВС України. Складається з сімнадцяти тем і містить основні відомості з правових основ, напрямів, порядку та особливостей застосування окремих видів спеціальної техніки у правоохоронній діяльності.

Посібник може бути корисним для викладачів та науковців правоохоронних органів України, а також може бути використаний для самостійного отримання практичними працівниками органів та підрозділів внутрішніх справ базових знань із спеціальної техніки.

© Кобець М.В., Артеменко П.П.

ISBN 978-617-502-044-9

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

АІС	– автоматизована інформаційна система
АС	– автоматизована система
БД	– база даних
ВЗ	– вузол зв'язку
ГУМВС, УМВС, УМВСТ	– Головні управління МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управління МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті
ДІАЗ	– Департамент інформаційно-аналітичних заходів
ДСО	– Державна служба охорони
ЖРЗПЗ	– журнал реєстрації заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються
ЖРІЗ	– журнал реєстрації інформації про злочини та інші події, що надійшли по телефонній лінії чи за допомогою інших засобів зв'язку
ІзОД	– інформація з обмеженим доступом
ІЧ	– інфрачервоні промені
КЗЗ	– комплекс засобів захисту
КПК	– кримінально–процесуальний кодекс
КСЗІ	– комплексна система захисту інформації
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МРЛО	– міськрайлінорган
НСД	– несанкціонований доступ
ОВС	– органи внутрішніх справ
ПЗ	– програмне забезпечення
ПБТ	– прилад бачення у темряві
РСЦН	– радіосистеми централізованого нагляду
СОІ	– система оперативного інформування
СХР	– спеціальні хімічні речовини
ТЗІ	– технічний захист інформації
УКХ	– ультракороткохвильовий радіозв'язок
УФ	– ультрафіолетові промені
ЦАПК	– цифровий апаратно-програмний комплекс
ЧЧ	– чергова частина

ВСТУП

Органи і підрозділи внутрішніх справ (надалі – ОВС) України беруть активну участь в розбудові незалежної держави України. Відповідно до Положення про МВС України на них покладені завдання щодо забезпечення внутрішньої безпеки в державі, захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства, охорони громадського порядку, боротьби з кримінальною злочинністю, зміцнення правопорядку і законності тощо.

У сучасних умовах правоохоронна діяльність органів внутрішніх справ не може успішно здійснюватись без належного застосування досягнень науки і техніки. Ефективність використання науково-технічних засобів забезпечується багатьма чинниками, серед яких особливе місце посідає система заходів щодо організації високоякісної та кваліфікованої спеціально-технічної підготовки особового складу.

На досягнення цієї мети передбачено: 1) вивчення працівниками ОВС окремих видів засобів зв'язку і спеціальної техніки під час загальнопрофільної службової підготовки; 2) вивчення курсантами та слухачами вищих навчальних закладів системи МВС України дисципліни "Спеціальна техніка ОВС". Метою реалізації цих теоретичних та практичних занять є цілеспрямоване надання особовому складу ОВС базових знань з правових, організаційних, тактичних, методичних та технічних основ забезпечення правомірного, професійно грамотного застосування науково-технічних засобів в оперативно-службовій діяльності служб і підрозділів ОВС, навчання прийомам безпосереднього їх використання під час вирішення конкретних завдань правоохоронної діяльності.

Дисципліна **"Спеціальна техніка ОВС"** – це комплекс спецдисциплін (модулів), таких як:

- "Спеціальна техніка ОВС (загальна частина)" (модуль 1) – для підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр" на 1 курсі;
- "Спеціальна техніка ОВС (особлива частина)" (модуль 2) – для підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр" на 3 курсі;
- "Спеціальна техніка у правозастосовчій практиці" – для підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем "магістр".

Метою дисципліни "Спеціальна техніка ОВС" (загальна частина) є формування знань, умінь і навичок у курсантів та слухачів за планом загальнопрофільної службової підготовки фахівців для ОВС щодо застосування окремих видів науково-технічних засобів під час виконання функціональних обов'язків з охорони громадського порядку та боротьби із злочинністю.

Основними завданнями спецдисципліни є наступні:

1) набуття курсантами та слухачами базових спеціально-технічних знань щодо можливостей ефективного застосування окремих видів науково-технічних засобів у діяльності ОВС;

2) формування у курсантів та слухачів практичних умінь та навичок щодо правомірного застосування цих засобів під час забезпечення громадського порядку і громадської безпеки та у боротьбі зі злочинністю.

Вирішення поставлених завдань безпосередньо пов'язане із засвоєнням та використанням курсантами і слухачами окремих знань з інших дисциплін, зокрема, конституційного права, кримінального права і процесу, адміністративної діяльності, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, інших суспільних та природничих наук, знання даних позитивного досвіду сучасної правоохоронної практики.

Перелік базових спеціально-технічних знань, які необхідно набути курсантам та слухачам, складає:

- правові основи застосування окремих науково-технічних засобів у діяльності органів внутрішніх справ;
- можливості та принципи роботи цих засобів;
- організацію, тактику і методику застосування окремих науково-технічних засобів;
- шляхи використання результатів, одержаних у наслідок застосування науково-технічних засобів, у процесі попередження, виявлення кримінального правопорушення та під час охорони громадського порядку;
- перспективи і напрями розвитку застосування ОВС науково-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю.

Перелік практичних умінь та навичок, які необхідні працівнику ОВС для розробки й прийняття рішень у пізнавальній і професійній діяльності:

- *фундаментальні цілі* – набуття умінь та навичок щодо вільного орієнтування в правових актах, які регламентують порядок, напрями та особливості застосування науково-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю і під час проведення окремих заходів з охорони громадського порядку;
- *предметні цілі* – набуття умінь та навичок правомірного одержання, фіксації, зберігання, передачі, обробки та використання інформації шляхом застосування технічних засобів з метою попередження, виявлення кримінального правопорушення та застосування спеціальних засобів під час охорони громадського порядку;
- *функціональні цілі* – набуття умінь та навичок адекватно оцінювати оперативну обстановку, умови, в яких буде здійснюватися застосування технічних засобів, корегувати тактику застосування та вибору необхідної комплектації технічних засобів (їх комплексів), планування ефективного проведення заходів із використанням технічних засобів;
- *виховні цілі* – набуття умінь та навичок правильної організації своєї роботи щодо підготовки і застосування технічних засобів, виховання світогляду законослухняної особи, виховання у курсантів та слухачів моральних якостей порядної, чесної особистості сучасного правоохоронця, проведення виховної та профілактичної роботи серед населення.

Запропонований навчальний посібник призначений надати допомогу курсантам та слухачам вищих навчальних закладів системи МВС України у засвоєнні ними базових спеціально-технічних знань із застосування як загальних, так і конкретних науково-технічних засобів у кримінально-процесуальній, оперативно-розшуковій та адміністративно-профілактичній діяльності органів внутрішніх справ.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Автоматизована система управління (АСУ) – сукупність математичних методів, технічних засобів (комп'ютерів, засобів зв'язку, пристроїв відображення інформації та ін.) і організаційних заходів (комплексів), що забезпечують раціональне управління складним об'єктом (процесом) відповідно до заданої мети. АСУ складається з основної (входять інформаційне, технічне і математичне забезпечення) і функціональної частини (відносять набір взаємозалежних програм, що автоматизують конкретні функції управління, планування, фінансово-бухгалтерську діяльність і т. ін.).

Види інформації сприйняття – 1) *текстова* (інформація, яка міститься в друкованій літературі або відображається технічними пристроями у вигляді текстів); 2) *числова* (набори числових даних); 3) *графічна* (картини, малюнки, графіки, діаграми, схеми тощо); 4) *звукова* (усне мовлення, музичні мелодії, звукові ефекти, звуковий фон); 5) *складна* (кінофільм, відеокліп, концерт тощо).

Види інформації, що використовуються в ОВС – оперативно-розшукова; криміналістична; установча; оперативно-довідкова; експертно-статистична; аналітична; адміністративно-управлінська; контрольна; архівна; науково-технічна та інша.

Використання інформації – це задоволення інформаційних потреб фізичних, юридичних осіб і держави (ст. 14 Закону України “Про інформацію”) [12].

Висновок експерта – це процесуальний документ, в якому викладаються підстави проведення експертизи, хід і результати експертного дослідження. Висновок експерта складається з трьох частин: 1) вступної (вказується: назва експертизи; дата і місце складання висновку; дата постанови про призначення експертизи і хто її виніс; підстава проведення експертизи; перелік об'єктів наданих на дослідження; питання, поставлені експерту на вирішення експертизи; відомості про особу експерта, зокрема, (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта); клопотання про надання додаткових матеріалів і результатів їх розгляду; відомості про участь експерта в слідчих діях); 2) дослідницької (описуються об'єкти експертизи; місце і час проведення експертизи; хто був присутній при проведенні експертизи; викладається процес експертного дослідження; проводиться аналіз і синтез отриманих результатів; наводяться різні розрахунки і довідкові дані, котрими користувався експерт; аргументується висновок; описуються конкретні ознаки, що покладені в основу обґрунтування висновку); 3) заключної (містяться висновки експерта, тобто обґрунтовані відповіді на поставлені перед ним питання). Висновок експерта може бути у формі категоричного висновку або у формі висновку про неможливість вирішення питання, поставленого перед експертом. Категоричний висновок може бути позитивним або негативним. До висновку додається ілюстративний матеріал:

фотознімки, схеми, креслення. Висновок підписується експертом. Висновок експерта не має переваг перед іншими доказами.

Відкрита інформація – це відомості, які не є конфіденційними або таємними (ст. 29 Закону України “Про інформацію”) [12].

Властивості інформації – це: 1) *достовірність* (повідомлення не суперечить реальній дійсності, правильно її пояснює і підтверджується нею); 2) *своєчасність* (повідомлення надійшло у визначений термін); 3) *повнота* (повідомлення достатньо для виведення правильних висновків і прийняття правильних рішень); 4) *об’єктивність* (повідомлення не залежить від судження будь-кого); 5) *актуальність* (повідомлення важливе в заданий період часу); 6) *корисність* (оцінюється за завданнями, які можна розв’язати із використанням повідомлення, відомостей); 7) *зрозумілість* (при сприйманні повідомлення не виникає потреби у додаткових роз’ясненнях). Особливо важливі для ефективної діяльності ОВС достовірність, своєчасність та повнота інформації. Відсутність в інформації хоча б однієї з наведених властивостей може призвести до невірної управлінської рішення. Різноманітність та великі обсяги інформації нерідко ускладнюють пошук необхідних відомостей. Тому інформація має бути упорядкована, облікована і максимально формалізована для можливості її обробки сучасними інформаційними системами.

Дані – це інформація у формі, придатній для автоматизованої її обробки засобами обчислювальної техніки (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28]. Тобто, це інформація, представлена у формалізованому вигляді, придатному для автоматизованої обробки (пересилання, збирання, зберігання, переробки, аналізу).

Джерела інформації – це носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об’єкти, що зберігають інформацію, а також повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи (ст. 26 Закону України “Про інформацію”) [12]. *Джерело інформації* – це об’єкт, який ідентифікує походження інформації; одиничний елемент підмножини того чи іншого класу інформаційних ресурсів, що доступний користувачу і який володіє, як правило, деякою проблемною визначеністю.

Джерела інформації, що використовується у правоохоронній діяльності – це передбачені або встановлені Законом документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об’єкти, що зберігають інформацію, а також повідомлення засобів масової інформації, осіб та публічні виступи.

Експерт (від *лат.* expertus – досвідчений) – фахівець, який здійснює експертизу. Особа, яка володіє спеціальними знаннями і залучається органами розслідування, судом та іншими установами для проведення експертизи.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України) [4].

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження, потерпілого або які раніше були ревізорами у цьому ж кримінальному провадженні.

Загальні завдання дисципліни "Спеціальна техніка ОВС" – це:

- 1) навчити курсантів та слухачів аналізувати ситуації, що складаються, і приймати аргументовані рішення з найраціональнішого вибору тактичних дій і необхідних технічних засобів; визначати оптимальні шляхи їх використання для досягнення конкретної мети;
- 2) розвинути здібності щодо вільного орієнтування в технічних аспектах використання методів і засобів спеціальної техніки;
- 3) виробити практичні навички в роботі зі спеціальною технікою з урахуванням вимог, які висуваються до фахівця органів внутрішніх справ вищої кваліфікації.

Засіб – 1) дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось, спосіб; 2) як те, що слугує знаряддям у якій-небудь дії, справі; 3) механізми, пристрої і т. ін., необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності [84].

Засоби обробки і подання інформації – це технічні; програмні; алгоритмічні; телекомунікаційні засоби.

Зберігання інформації – це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв (ст. 14 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інформація – це загальнонауковий, багатозначний термін, філософська категорія. Нині відсутнє стале загальновизнане, єдине визначення інформації. Зазвичай замість визначення використовують поняття про інформацію. Проте кожна наука чи галузь наукового знання або практичної діяльності підходить до формулювання цього поняття по-своєму, відповідно до її предмету і завдань. Нерідко поняття про інформацію, уведене в одній науковій дисципліні, може спростовуватися в межах іншої науки або практичної діяльності.

У сучасній науковій літературі зустрічається найузагальненіший підхід до визначення інформації як *продукту взаємодії даних та адекватних методів їх дослідження*. Така концепція підтверджує наступне: 1) інформація як матеріальне утворення, включає в себе відомості (про явища, процеси, об’єкти), що складають її зміст, матеріальний носій цих відомостей та код як форму їх відтворення; 2) інформація має динамічний характер і існує тільки під час інформаційних процесів, а в інший час вона утримується у вигляді даних; 3) дані можуть поставляти різнопланову інформацію, залежно від мети та адекватності застосованих методів її одержання; 4) дані завжди об’єктивні, а методи є суб’єктивними; 5) інформація виникає та існує як результат взаємодії об’єктивних даних і суб’єктивних методів, тому її основні властивості такі як об’єктивність, суб’єктивність, повнота, вірогідність, доступність, адекватність є відносними.

Відповідно до сфери і суб’єкта використання найпоширенішими на цей час є наступні поняття інформації: а) інформація як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі; б) інформація як сукупність відомостей, знань і повідомлень про об’єкти, явища і процеси; в) інформація як

відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (листи, книжки, помітки, ілюстрації, карти, діаграми, малюнки, схеми, фотографії, голограми, кіно- та відеофільми, мікрофільми, звукові записи, бази даних тощо), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості; г) інформація як відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб; д) інформація як відомості, матеріали у будь-якому форматі, що обговорюються, формуються, пересилаються, приймаються, перетворюються, нагромаджуються, опрацьовуються, відображаються і зберігаються.

Існують й інші підходи до формулювання поняття інформації. Наприклад, мета правоохоронної діяльності визначає характер інформаційних процесів і самої інформації. Так факти, що утворюють подію злочину, після свого виникнення набувають об'єктивної реальності, щоб пізнати їх, треба зібрати про них інформацію, яка по суті відбиває їхній зміст.

Інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі (ст. 1 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інформація – це відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відеофільми, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості (ст. 1 Закону України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”) [17].

Інформація – це набір відомостей про об'єкти, явища і процеси навколишнього світу, незалежно від форми їх представлення. Поняття “інформація” належить до неозначуваних, первинних понять в інформатиці, але спробу дати визначення цього поняття можна, перераховуючи його чотири характеристики: 1) інформація – це нематеріальна субстанція, але передається вона за допомогою матеріальних носіїв (знаків, сигналів або за допомогою фізичних процесів, які змінюються з перебігом часу); 2) інформація залежить не тільки від самих знаків та сигналів, але й від їх взаємного розташування; 3) інформація містить у собі певні знання; 4) інформація є зрозумілою лише для того, хто здатний її розпізнати. Інформацію можна створювати, запам'ятовувати, шукати, приймати, копіювати, опрацьовувати, руйнувати. Інформативні уяви можуть створюватися в найрізноманітніших формах: у формі світлових, звукових чи радіохвиль, електричного току чи напруги, магнітних полів, знаків на паперовому носії.

Інформація – це відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Інформація в автоматизованих системах – це сукупність усіх даних і програм, які використовуються в автоматизованих системах, незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення.

Інформація за режимом доступу – поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом (ст. 28 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інформація з обмеженим доступом – за своїм правовим режимом поділяється на *конфіденційну* і *таємну* (ст. 30 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інформація про злочини, що потребує проведення негайної перевірки з метою встановлення ознак злочину або їх відсутності – це повідомлення громадян, представників громадськості та посадових осіб, що надійшла по телефону (телефаксу), телеграфу, по радіо і телебаченню, а також з інших джерел.

Інформація про особу – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого і регіонального самоврядування в межах своїх повноважень. Забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом. Кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї. Інформація про особу охороняється Законом (ст. 23 Закону України “Про інформацію”).

Інформація, яка є приводом до порушення кримінальної справи – це: 1) заяви і повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян, які оформлено згідно з вимогами ст. 214 КПК України; 2) висновки документальних ревізій, повідомлення податкових інспекцій, контрольно-ревізійних, фінансових і митних органів, які містять відомості про порушення податкового законодавства з ознаками злочину; 3) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним; 4) явка з повинною; 5) повідомлення, опубліковані в пресі; 6) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

Інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави (ст. 12 Закону України “Про інформацію”).

Інформаційна послуга – це дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами (ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”) [16]. Або: *інформаційна послуга* – це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб (ст. 41 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інформаційна продукція – це матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян,

державних органів, підприємств, установ і організацій (ст. 40 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інформаційна система загального доступу – це сукупність телекомунікаційних мереж та засобів для накопичення, обробки, зберігання та передавання даних (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Інформаційна технологія – це цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування (ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”) [16].

Інформаційний потенціал суспільства – це сукупність засобів, методів і умов, що дозволяють активізувати й ефективно використовувати інформаційні ресурси (ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”) [16].

Інформаційний продукт (продукція) – це документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів (ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”) [16].

Інформаційний простір – це форма існування інформаційних систем, що характеризується структурністю, довжиною і диференційованістю.

Інформаційний ринок – це система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг (ст. 1 Закону України “Про науково-технічну інформацію”) [15].

Інформаційні процеси – це процеси створення, збору, накопичення, обробки, пошуку, поширення і збереження інформації.

Класифікація спеціальної техніки залежно від покладених на ОВС функцій (відповідно до ст. 7 Закону України "Про міліцію"). Віднесення технічних засобів до тієї чи іншої групи завжди є умовним, оскільки низка технічних засобів у своїй основі мають універсальний характер і в готовому чи дещо зміненому вигляді рівноправно існують в межах криміналістичної, оперативної та іншої техніки. На цій підставі неможливо провести чіткої межі між окремими видами науково-технічних засобів, що використовуються у специфічних формах правоохоронній діяльності ОВС. Так, апаратура, використовувана в процесі проведення слідчих дій процесуального характеру безумовно є засобом криміналістичної техніки. Та ж сама апаратура, використовувана за особливою тактикою і методикою оперативним працівником під час здійснення оперативно-розшукових заходів, з певною підставою може бути віднесена до оперативної техніки (оперативно-технічних засобів). Використання цієї ж апаратури в діяльності чергової частини, а також під час охорони громадського порядку дає підставу включити її до окремої групи адміністративно-профілактичної техніки і т. ін. Це, наприклад, в певній мірі стосується засобів фотозйомки, відеозапису, звукозапису, пошукової, засобів зв'язку та іншої техніки. При цьому слід підкреслити наявність

закономірного, нерозривного зв'язку між технічними засобами та специфічними тактичними прийомами і методиками їх конкретного застосування у тій чи іншій сфері правоохоронній діяльності. На цьому будується нерозривний взаємозв'язок спеціальної техніки з іншими видами науково-технічних засобів, які використовуються у правоохоронній діяльності, а саме криміналістичною, оперативною, адміністративно-профілактичною.

Компоненти інформаційної системи – це сукупність об'єктів, що здійснюють передачу інформації: джерело, передавач, канал зв'язку, приймач, адресат.

Конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов (ст. 30 Закону України “Про інформацію”) [12].

Криміналістична техніка – це розділ науки криміналістики, система наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, прийомів і методів, призначених для збирання, дослідження і використання доказів. КТ виникла внаслідок впровадження досягнень природничих і технічних наук у практику боротьби зі злочинністю. Методи фізики, хімії, біології, медицини та інших галузей знань пристосовувалися для виявлення слідів злочину, виявлення інформації з метою забезпечення кримінального судочинства. Криміналістична або поліцейська техніка в XIX столітті заклала основу криміналістики. Термін «КТ» має два основних значення. У широкому розумінні слова означає розділ (частина) криміналістики, у вузькому розумінні – сукупність (система) науково-технічних засобів, прийомів і методів, використовуваних при розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів.

Форми застосування КТ: 1) застосування науково-технічних засобів слідчими при провадженні слідчих дій; 2) використання науково-технічних засобів оперативними працівниками при проведенні оперативно-розшукових заходів; 3) використання науково-технічних засобів фахівцями та експертами у процесі відповідних досліджень; 4) застосування науково-технічних засобів учасниками судового розгляду. КТ розвивається в трьох основних напрямках: слідча-оперативно, науково-дослідна, профілактична.

Система КТ охоплює такі основні галузі: 1) судова фотографія; 2) судовий кіно- та відеозапис; 3) трасологія; 4) судова балістика; 5) криміналістичне дослідження письма; 6) техніко-криміналістичне дослідження документів; 7) криміналістичне ототожнення особи за ознаками зовнішності; 8) кримінальна реєстрація.

Криміналістична техніка як сукупність науково-технічних методів, прийомів і засобів, що застосовуються для виявлення, збирання, фіксації і дослідження речових доказів. Всі методи і прийоми науково-технічного характеру, які рекомендує криміналістика, повинні відповідати вимогам об'єктивності, повноти і всебічності виявлення, фіксації і дослідження доказів, законності і оперативності розслідування.

Криміналістична техніка (або техніко-криміналістичні засоби чи науково-технічні засоби криміналістики) – це поняття, яке використовується

на сучасному етапі у двох значеннях: 1) криміналістична техніка як галузь (розділ) науки криміналістики, що являє собою систему теоретичних (наукових) положень і рекомендацій та розроблених на їх основі технічних засобів і методів збирання та подання криміналістичної інформації з метою виявлення і попередження злочинів; 2) криміналістична техніка як сукупність технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів і методів їхнього ефективного застосування протягом процесуальних (слідчих) дій у кримінально-процесуальній формі боротьби зі злочинністю для виявлення, фіксації і дослідження матеріальних джерел криміналістичної інформації.

Таке двоєдине поняття криміналістичної техніки є найпоширенішим і прийнятим у науковій і навчальній криміналістичній літературі.

Криміналістична техніка як галузь науки криміналістики має свою систему, вона вивчає певні розділи, які складають її зміст: основи криміналістичної техніки (загальні положення); судова фотографія, кінематографія, відеозапис; трасологія; судова балістика; техніко-криміналістичне дослідження документів; криміналістичне дослідження письма; судова габітологія (ідентифікація людини за ознаками зовнішності); кримінальна реєстрація.

Криміналістична техніка як сукупність технічних засобів, прийомів і методів передбачає: розробку технічних засобів і методів, що забезпечують введення в процес доказування джерел криміналістичної інформації; виявлення і вилучення матеріальних слідів злочину; встановлення механізму утворення слідів і причин взаємодії об'єктів; встановлення властивостей, станів, групової належності і тотожності об'єктів-джерел інформації; розробку прийомів оцінки і подання криміналістичної інформації; обробку і використання криміналістичної інформації для розслідування і попередження злочинів.

У сучасній навчальній і монографічній літературі з достатньою повнотою розкритий зміст і сформульовані поняття криміналістичної техніки, наводяться різні класифікації криміналістичної техніки, проте віддається перевага поділу її засобів і методів на змішаній основі: галузь наукового знання, цільове призначення та суб'єкт застосування.

Масова інформація – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація (ст. 20 Закону України “Про інформацію”) [12]. Або: *масова інформація* – це інформація, яка призначена для необмеженого кола осіб (наприклад, друковані, аудіовізуальні й інші повідомлення і матеріали).

Методики застосування науково-технічних засобів (приймів, методів) у правоохоронній діяльності – це сукупність (система) наукових положень та практичних рекомендацій, заснованих на нормах кримінально-процесуального закону, досягненнях науки і техніки та практичної діяльності, які використовуються з метою виявлення або попередження злочину. Методика передбачає алгоритми діяльності, тобто сукупність правил і порядку, які визначають найбільшу ефективність процедури вирішення поставленої задачі. Алгоритм приписує, як діяти, які і як застосовувати науково-технічні засоби (прийоми, методи) для ефективного виявлення чи попередження злочину. Будь-яка методика повинна передбачати: законність наукових положень та

практичних рекомендацій (усі вони повинні відповідати і не суперечити принципам кримінального судочинства, бути етичними та гуманними); оптимальний добір слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів для вирішення конкретної слідчої чи оперативно-розшукової ситуації з метою максимального досягнення мети; активне використання науково-технічних засобів (прийомів, методів) та спеціальних знань і досягнень позитивної практики.

Наука (від грец. *logos*) – це система знань про закономірності розвитку природи і суспільства та способи впливу на матеріальний світ [84].

Як специфічна сфера людської діяльності вона є результатом суспільного розподілу праці, відокремлення розумової праці від фізичної, перетворення пізнавальної діяльності в особливу галузь занять певної групи людей. Необхідність наукового підходу до усіх видів людської діяльності змушує науку розвиватися швидшими темпами, ніж будь-яку іншу галузь діяльності. Поняття "наука" вміщує фактично два елементи, котрі виступають як діяльність з отримання нового знання, так і результат цієї діяльності – суму здобутих наукових знань, що є основою наукового розуміння світу.

Науково-інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні (ст. 1 Закону України “Про науково-технічну інформацію”) [15].

Науково-технічна інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності (ст. 1 Закону України “Про науково-технічну інформацію”) [15].

Науково-технічні засоби, що застосовуються у процесі виявлення, припинення та розслідування злочинів – система науково обґрунтованих приладів, пристроїв, апаратури, інструментів, матеріалів, а також методів, прийомів, алгоритмів та рекомендацій їхнього правомірного застосування уповноваженими особами для вирішення завдань кримінального судочинства.

До чинників, що визначають поняття науково-технічного засобу відносять: власне технічні засоби, до яких відносять прилади, пристрої, апаратуру, інструменти та матеріали, без яких неможливо проводити саме документування, виявлення, фіксацію, вилучення, дослідження та оцінювання речових доказів; методи і прийоми застосування науково-технічних засобів. Так, наприклад, одним із способів отримання достовірних даних є не тільки наявність технічних засобів відеозапису, фотографування, а також і методики їх застосування, що надає наочність, уявлення про обстановку місця події загалом і окремих його частин, за допомогою яких отримується об’єктивна й найповніша інформація, що має важливе значення для кримінальної справи; процес застосування науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві, зокрема: дії по їх застосуванню правомірні, якщо вони передбачені законом, не суперечать йому; можливість їх застосування визначається їхньою науковою

обґрунтованістю, об'єктивністю і достовірністю одержуваних при цьому результатів; вони мають не суперечити етичним нормам, принижувати гідність осіб, щодо яких застосовуються; їх застосування має відповідати вимогам безпеки; суб'єкти застосування науково-технічних засобів мають бути уповноважені на те особи, що регламентовано чинним законодавством [100].

З позиції *криміналістичної науки науково-технічні засоби* – це система загальнотехнічних, пристосованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосувань, матеріалів, а також методів і прийомів їх застосування з метою найефективнішого здійснення попереднього розслідування, дізнання та попередження злочинів [89].

Науково-технічними засобами, що використовуються у кримінальному процесі відносять сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який би сприяв захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю злочинів і викриттю осіб, винних у їх вчиненні [113].

Науково-технічні засоби, які використовуються у цивільному процесі – це сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів, методів, прийомів, що використовуються відповідно до принципів, критеріїв і умов для вирішення завдань цивільного судочинства [124].

Науково-технічні засоби криміналістики – це пристрої, пристосування або матеріали, які використовуються для збирання і дослідження доказів або створення умов, що утрудняють учинення злочинів. Можуть бути поділені на такі групи: 1) прилади, інструменти, пристосування, узяті без зміни із різних технічних і природничих наук; 2) спеціально пристосовані прилади, інструменти та інші технічні засоби для криміналістичних цілей; 3) спеціально розроблені прилади, інструменти, пристосування для цілей криміналістики. Науково-технічні засоби можуть застосовуватися окремо або в комплекті. Спеціальні комплекти науково-технічних засобів розроблені у вигляді слідчих валіз, слідчих портфелів, оперативних сумок, валіз криміналіста, наборів для огляду місця вибуху, для роботи з мікрооб'єктами, для дактилоскопування і туалету трупа та ін.

Застосування науково-технічних засобів у правоохоронній діяльності повинно відповідати таким принципам: 1) законності; 2) етичності; 3) науковості; 4) безпеці; 5) збереження доказів (об'єктів у незмінному вигляді); 6) ефективності. Застосування техніко-криміналістичних засобів і прийомів у боротьбі зі злочинністю визнається правомірним, якщо воно безпосередньо передбачено законом (іншими нормативними актами) або рекомендовано законом чи не суперечить закону за своєю сутністю. Найзагальніші правові основи використання науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві визначаються ст. 2 КПК України, що регламентує завдання кримінального судочинства. У ч. 2 ст. 9 КПК України зазначається, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті

обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Для виконання цих завдань слід використовувати усі передбачені законом засоби, у тому числі й технічні.

При використанні технічних засобів необхідно процесуально оформити: 1) факт застосування технічних засобів і прийомів; 2) матеріали, отримані в результаті їх застосування. Існують певні вимоги, що забезпечують доказове значення результатів застосування науково-технічних засобів. При оформленні матеріалів, отриманих у результаті застосування криміналістичної техніки, слід: 1) показати відносність виявлених технічними засобами фактів до проведеної слідчої дії; 2) додатки повинні бути засвідчені підписами учасників слідчої дії; 3) додатки повинні бути забезпечені технічними засобами захисту від фальсифікації об'єктів; 4) додатки до протоколу повинні містити стислі пояснювальні написи.

Науково-технічні методи – це об'єктивні закономірності науки і техніки та розроблені (сконструйовані) на їх основі науково-технічні засоби (прилади і пристрої як знаряддя діяльності) для провадження різних видів роботи слідчого, оперативного працівника, експерта, спеціаліста. Вони значно розширюють пізнавальні можливості і активно використовуються у слідчій та оперативно-розшуковій практиці. Основою для класифікації науково-технічних методів (загальних і часткових) зведено використання закономірностей певних фундаментальних наук – математики, фізики, хімії, біології тощо. Через це й методи називають математичними, фізичними, хімічними, біологічними тощо. Розуміється, у кожній групі є власна класифікація. Наприклад, в групі фізичних методів виділяють оптичні, спектральні, люмінесцентні, рентгенографічні, електрографічні, атомно-абсорбційні та ін. Іноді для поділу науково-технічних методів застосовують як основу вид діяльності та кінцеву її мету або вид застосовуваного науково-технічного засобу, зокрема, методи збирання доказів, фіксації, копіювання, моделювання, отримання зразків для експертного дослідження тощо. Тому єдиної точної класифікації науково-технічних методів у правоохоронній діяльності нині не існує. У спеціальній і криміналістичній літературі їх поділяють на два великі класи: 1) методи виявлення, фіксації і вилучення джерел криміналістичної інформації, що застосовуються слідчим і органом дізнання; 2) методи отримання інформації експертом та спеціалістом. Перший клас методів реалізується під час слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для виявлення ознак злочину і закріплення їх матеріальних джерел (слідів рук, ніг, знаряддя злочину, пострілу, а також документування явищ, дій, подій, пов'язаних з підготовкою, вчиненням та укріпленням слідів злочину). Другий клас складає, головним чином, лабораторні (загальні та часткові) методи, які використовуються під час попереднього та експертного дослідження (почеркознавчі, авторознавчі, трасологічні, судово-балістичні, портретно-криміналістичні та ін.). Науково-технічні методи, використовувані у правоохоронній діяльності, дуже різноманітні, оскільки в процесі виявлення злочинів доводиться добувати і досліджувати інформацію з різних

матеріальних та ідеальних джерел, а для цього застосовувати безліч науково-технічних засобів. В практиці під час досудового розслідування злочинів значне місце посідають наступні основні науково-технічні методи: 1) органолептичні; 2) вимірювальні; 3) фотографічні; 4) фізичні; 5) хімічні; 6) біологічні; 7) кібернетичні (див.: Основні науково-технічні методи).

Національна програма інформатизації – це комплекс взаємопов’язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності і громадян у сфері інформатизації. Включає в себе: Концепцію Національної програми інформатизації; сукупність державних програм з інформатизації; галузеві програми та проекти інформатизації; регіональні програми та проекти інформатизації; програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування (ст. 2 Закону України “Про Національну програму інформатизації”) [16].

Носій інформації – це фізичне середовище, в якому зафіксована інформація (наприклад, папір, магнітна стрічка, магнітні та оптичні диски, жива природа, нейрони мозку людини тощо). Або: *носії інформації* – це матеріальний засіб реєстрації, накопичення, збереження інформації й обміну її між людьми або машинами.

Одержання інформації – це набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою (ст. 14 Закону України “Про інформацію”) [12]. Одержувачі інформації – це люди, тварини, рослини, технічні пристрої.

Організація застосування засобів спеціальної техніки – це специфічна діяльність щодо створення умов для ефективної реалізації тактичних прийомів та забезпечення найефективнішого застосування технічних засобів під час попередження, виявлення і припинення злочинів. Організація передбачає визначення засобів і методів, належну їх підготовку, налагодження, упорядкування, планування застосування, а саме: розробку узгоджених планів дій та використання технічних засобів для отримання передбачуваних результатів; розробку планів реалізації отриманих матеріалів; забезпечення взаємодії між органами, службами, підрозділами та особами, що залучаються до розкриття злочину; забезпечення технічної оснащеності, кваліфікованого керівництва заходами, дотримання заходів конспірації тощо.

Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи: 1) органів внутрішніх справ; 2) органів безпеки; 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 4) органів державного бюро розслідувань. Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування

одноособово або слідчою групою (ст. 38 КПК України) [4].

Оперативна техніка – поняття умовне, воно підкреслює якнайменше два аспекти: 1) техніка застосовується в оперативно-розшуковій діяльності; 2) застосування її здійснюється здебільшого таємно (конспіративно), головним чином до порушення кримінальної справи та під час порушення кримінальної справи під час проведення оперативно-розшукових заходів за ініціативою органу досудового розслідування чи на вимогу прокурора, суду для виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили.

Традиційно – це сукупність технічних засобів та прийомів їх правомірного застосування в процесі оперативно-розшукової діяльності для забезпечення ефективної боротьби із злочинністю.

В наукових джерелах – це система науково обґрунтованих спеціальних (власно оперативних), окремих видів криміналістичних та інших (у широкому розумінні) науково-технічних засобів і відповідних тактичних прийомів та методик їх правомірного застосування органами внутрішніх справ (здебільшого таємного) в процесі здійснення покладених на них законом оперативно-розшукових функцій з метою попередження та виявлення, припинення злочинів, розшуку зниклих злочинців, інших осіб та матеріальних об'єктів.

Основне призначення техніки – це полегшення і підвищення ефективності праці людини, розширення його можливостей, звільнення (часткове або повне) людини від роботи в умовах, небезпечних для здоров'я. Засоби техніки застосовуються під час створення матеріальних і культурних цінностей; для отримання, передачі і перетворення енергії; дослідженні природи і суспільства; збору, зберігання, обробки і передачі інформації; управління виробничими процесами; створення матеріалів з наперед заданими властивостями; пересування і зв'язки; побутового і культурного обслуговування; забезпечення обороноздатності.

Основні види інформації – це: 1) статистична інформація; 2) адміністративна інформація (дані); 3) масова інформація; 4) інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування; 5) правова інформація; 6) інформація про особу; 7) інформація довідково-енциклопедичного характеру; 8) соціологічна інформація (ст. 18 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні види інформаційної діяльності – це одержання, використання, поширення та зберігання інформації (ст. 14 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні види класифікації спеціальної техніки – це: 1) залежно від покладених на органи та підрозділи внутрішніх справ функцій; 2) за формою діяльності правоохоронних органів; 3) за суб'єктом застосування; 4) за видом техніки; 5) за метою використання; 6) за видом використовуваних спеціальних знань та методик; 7) за змістом використовуваних технічних засобів; 8) залежно від забезпечення органів та підрозділів внутрішніх справ технічними засобами.

Основні галузі інформації – це політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна (ст. 17 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні джерела інформації державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування – це законодавчі акти України, інші акти, що приймаються Верховною Радою та її органами, акти Президента України, підзаконні нормативні акти, ненормативні акти державних органів, акти органів місцевого і регіонального самоврядування (ст. 21 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні джерела інформації довідково-енциклопедичного характеру – це енциклопедії, словники, довідники, рекламні повідомлення та оголошення, путівники, картографічні матеріали тощо, а також довідки, що даються уповноваженими на те державними органами та органами місцевого і регіонального самоврядування, об’єднаннями громадян, організаціями, їх працівниками та автоматизованими інформаційними системами (ст. 24 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні джерела соціологічної інформації – це документовані або публічно оголошені відомості, в яких відображено результати соціологічних опитувань, спостережень та інших соціологічних досліджень (ст. 25 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні напрями інформаційної діяльності – це політичний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, науково-технічний, міжнародний тощо (ст. 13 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні напрями розвитку системи інформаційного забезпечення ОВС України – це: 1) впровадження єдиної політики інформаційного забезпечення; 2) створення багатоцільових інформаційних систем діяльності ОВС; 3) удосконалення організаційно-кадрового забезпечення інформаційних підрозділів; 4) інтеграції та систематизації інформаційних обліків ОВС на всіх рівнях; 5) розбудови інформаційної мережі; 6) створення умов для ефективного функціонування інформаційних обліків, забезпечення їхньої повноти, вірогідності, актуальності та безпеки; 7) переоснащення інформаційних підрозділів сучасною потужною комп’ютерною технікою; 8) поширення мережі комп’ютерних робочих місць користувачів інформаційних систем; 9) подальшої комп’ютеризації інформаційних обліків; 10) впровадження сучасних інформаційних технологій.

Основні науково-технічні методи – в практиці виявлення та розслідування кримінальних правопорушень значне місце посідають наступні науково-технічні методи: 1) *органолептичні* – основним інструментом в них є органи почуттів людини – зір, слух, нюх, дотик, смак; 2) *вимірювальні* – органолептичні та інструментальні, контактні та безконтактні, а також комбіновані; 3) *фотографічні* – фіксуючі, вимірювальні, контрастуючі, сигналетичні, кольоророзрізняльні, репродукційні, стереоскопічні, кінематографічні (застосовується кінозйомка або відеозапис), голографічні, електрографічні, термографічні, радіографічні; 4) *фізичні* – люмінесцентні, мікроскопічні, рентгеноструктурні, радіоактиваційні, нейтронно-активаційні,

атомно-абсорбційні, радіовуглецеві, лазерної маспектроскопії, фото-акустичні; 5) *хімічні* – полярографічні, хроматографічні, спектральні та ін. На сьогодні границі між фізичними і хімічними методами все більше розмиваються. Тому багато хімічних методів поєднують з фізичними і називають фізико-хімічними; 6) *біологічні* – об'єктами досліджень яких є предмети, мікрочастки рослинного та тваринного походження; 7) *кібернетичні* – комп'ютерні технології обробки дослідницької та статистичної інформації.

Основні принципи інформаційних відносин – це: 1) гарантованість права на інформацію; 2) відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; 3) об'єктивність, вірогідність інформації; 4) повнота і точність інформації; 5) законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації (ст. 5 Закону України “Про інформацію”) [12].

Основні учасники інформаційних відносин – це автори, споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці) інформації (ст. 42 Закону України “Про інформацію”) [12].

Параметри інформації – це характеристики, за допомогою яких оцінюються інформаційні ресурси. До основних параметрів відносяться: зміст, охоплення, час, джерело, якість, відповідність потребам, засіб фіксації, мова, вартість.

Персональні дані (персоналії) – це зведення про факти, події й обставини, що дозволяють ідентифікувати його особистість.

Поширення інформації – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації (ст. 14 Закону України “Про інформацію”) [12].

Предмет вивчення дисципліни “Спеціальна техніка ОВС” – це системи і види технічних засобів, що знаходяться на оснащенні органів внутрішніх справ, організаційно-методичні, правові, тактико-технічні основи їх застосування у боротьбі із злочинністю та охороні громадського порядку і громадської безпеки.

Прийоми і методи – це характер, спосіб і визначена послідовність дій, зокрема, із ефективного застосування спеціальної техніки.

Режим доступу до інформації – це передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації. За режимом доступу інформацію поділяють на *відкриту інформацію* та *інформацію з обмеженим доступом* (ст. 28 Закону України “Про інформацію”) [12].

Розвиток і впровадження спеціальної техніки в діяльність ОВС – зводиться до таких основних тенденцій: 1) *технічні засоби спеціально створюються* для потреб органів та підрозділів внутрішніх справ з урахуванням специфіки вирішуваних завдань і умов їх використання (засоби охорони, захисту особового складу, прилади бачення в темряві, пошукові прилади, окремі види спеціальних хімічних речовин, дистанційні вимірювачі швидкості руху транспортних засобів та ін.); 2) *технічні засоби пристосовуються* для використання в специфічних умовах оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ із серії “готових” (змінюються,

доброблюються, доповнюються). Це передусім окремі види засобів оперативної фотозйомки, оперативного відеозапису, оперативного звукозапису, деякі пошукові прилади, засоби оперативного спостереження, телевізійного спостереження тощо); 3) *технічні засоби залучаються* із різноманітних галузей знань, науки, техніки, господарства в якості “готових” і приймаються на оснащення органів внутрішніх справ без будь-яких змін, доповнень та удосконалень і *використовуються за особливою тактикою і методикою*, набувають спеціальної нормативної регламентації (засоби зв’язку, інформаційно-довідкова та оргтехніка, спеціальні транспортні засоби і т.п.); 4) *технічні засоби залучаються* до діяльності органів внутрішніх справ в якості “готових” і *використовуються без будь-яких специфічних особливостей*. Вони створюють групу так званих універсальних або загально-технічних засобів, застосовуються, як правило, у тісному зв’язку із спеціальними технічними засобами і в комплексному поєднанні з ними створюють окремі групи (види) спеціальних технічних засобів галузевих служб, між якими фактично не можна провести жорсткої межі. Певною мірою усі наведені напрями розвитку спеціально-технічної оснащеності органів внутрішніх справ доповнюються *придбанням* окремих видів техніки спеціального та загального (побутового) призначення закордонних зразків.

Система – це будь-який об’єкт, що одночасно розглядається і як єдине ціле, і як сукупність різнорідних об’єктів, що об’єднані для досягнення визначеного результату.

Спеціаліст у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України) [4].

Спеціальна техніка – поняття умовне, має здебільшого відомче, суто професійне значення. В спеціальній літературі мають місце різні підходи до формулювання поняття спеціальної техніки органів внутрішніх справ, проте існуючі розбіжності редакційного, а іноді і змістовного плану не впливають на визнання авторами головної ознаки, що дозволяє розглядати ті чи інші технічні засоби як спеціальні, їх використання в специфічних формах і умовах діяльності органів внутрішніх справ під час вирішення завдань правоохоронної діяльності.

Традиційно – це сукупність технічних засобів (приладів, пристроїв, пристосувань) і відповідних тактичних прийомів, що використовуються в різних напрямках діяльності органів внутрішніх справ з метою забезпечення правопорядку, боротьби із злочинністю та виконання інших покладених на них функцій.

У наукових джерелах – це науково обґрунтована система спеціальних (криміналістичних, оперативних та інших у широкому розумінні) технічних засобів і відповідних тактичних прийомів та методик їх ефективного застосування за умови суворого дотримання законності у боротьбі зі злочинністю, забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки та

виконанні інших правоохоронних функцій, визначених Положенням про МВС України.

Спеціальна техніка ОВС – це система технічних засобів і відповідних тактичних прийомів, їх правомірне застосування при умовах суворого додержання законності в боротьбі зі злочинністю та забезпечення громадського порядку.

Спеціальна техніка ОВС – це науково обґрунтована система технічних засобів, речовин, а також методів, прийомів, алгоритмів їх правомірного застосування для забезпечення охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю [133].

Спеціальна техніка ОВС – це система технічних засобів і відповідних тактичних прийомів, які застосовуються органами внутрішніх справ за умов суворого додержання законності в боротьбі із злочинністю, забезпеченні громадського порядку та виконання інших, покладених на них функцій.

Спеціальні технічні засоби – технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, програмне забезпечення, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані або пристосовані) для негласного отримання інформації [70].

Способи зберігання інформації – це: 1) *рукописні та типографські або знако-символьні на побутових носіях* (письмо, тексти, малюнки в книжках, газетах, журналах); 2) *машинні або оптико-магнітоелектронні* (закодована інформація на магнітних та оптичних засобах); 3) *спеціальні* (кінозйомки, фотографування, відеозйомки тощо); 4) *природні* (об'єкти живої та неживої природи, нейрони мозку людини).

Способи передавання інформації (від джерела до одержувача) – це: 1) *звукові* (спілкування людей); 2) *візуальні* (мова жестів, міміки, креслень, малюнків); 3) *сучасні технічні засоби з кодуванням та декодуванням інформації* (радіо, телебачення, телефон, факс, модем тощо).

Способи подання інформації (фізичні) – це: 1) *цифровий* (за допомогою дискретних сигналів); 2) *аналоговий* (за допомогою неперервних сигналів).

Статистична інформація – це офіційна документована державна інформація, що дає кількісну характеристику подій та явищ, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя України (ст. 19 Закону України “Про інформацію”) [12].

Структура спеціальних технічних засобів – це: 1) *засоби зв'язку* – використовуються для організації систем зв'язку відповідно до ієрархічної структури управління різних рівнів в ОВС; 2) *технічні засоби охорони* – використовуються при організації охорони державних, громадських, господарських, приватних об'єктів, особистого майна громадян, а також спеціальних об'єктів органів внутрішніх справ; 3) *засоби фотографування, відео- та звукозапису* – використовуються під час проведення слідчих дій, здійснення оперативно-розшукових заходів, а також у адміністративній діяльності; 4) *засоби одержання оперативно-розшукової інформації для розшуку зниклих злочинців* – використовуються для забезпечення успішного розшуку злочинців або встановлення причетності осіб до факту злочину;

5) *спеціальні хімічні речовини* – застосовуються в роботі підрозділів кримінальної міліції з метою ефективного одержання оперативно-розшукової інформації; 6) *пошукові прилади* – значно розширюють можливості виявлення речових доказів, що має суттєве значення для своєчасного і повного розкриття злочину; 7) *прилади бачення в темряві* – дозволяють здійснювати оперативне спостереження у темний час доби або оглядати затемнені приміщення за умов забезпечення конспірації; 8) *спеціальні транспортні засоби різного призначення* – забезпечують високу мобільність в роботі служб, підрозділів та органів внутрішніх справ; 9) *засоби регулювання та нагляду за дорожнім рухом* – використовуються для забезпечення безпеки руху автотранспорту в містах та на позаміських автодорогах; 10) *засоби індивідуального захисту особового складу органів внутрішніх справ та примусового впливу на правопорушників* – використовуються при проведенні заходів по припиненню протиправних дій та затриманню небезпечних правопорушників; 11) *технічні засоби збирання, накопичення, обробки, пошуку, передачі та захисту інформації* – використовуються при організації інформаційно-аналітичних систем, оперативних обліків, в управлінській діяльності, а також в експертно-криміналістичній роботі; 12) *технічні засоби чергових служб органів внутрішніх справ* – це комплекс засобів криміналістичної, оперативної, організаційної, управлінської техніки, засобів зв'язку, сповіщення, охорони тощо.

Усі перелічені види спеціально-технічних засобів з метою збільшення ефективності їх використання застосовуються в тій чи іншій мірі комплексно. Досягається це багатоманітністю координованих дій, раціональним підбором приладів, апаратури, доцільних тактичних прийомів, методик та суб'єктів їх використання для досягнення головного результату.

Суб'єкти інформаційних відносин – це громадяни України; юридичні особи; держава (можуть бути також інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства) (ст. 7 Закону України “Про інформацію”) [12].

Тасмна інформація – це відомості, які становлять державну та іншу передбачену Законом тасмницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі (ст. 30 Закону України “Про інформацію”) [12].

Типи інформаційних систем – залежно від мети функціонування розрізняють такі типи інформаційних систем (ІС): 1) *інформаційно-пошукові* (орієнтовані на розв'язування задач пошуку інформації, наприклад, довідкова служба міста); 2) *інформаційно-довідкові* (орієнтовані на пошук інформації і виконання деяких обчислень, наприклад, ІС банку); 3) *інформаційно-управляючі або автоматизовані системи* (забезпечують вироблення рішення на основі автоматизації інформаційних процесів в сфері управління), які бувають: автоматизовані системи управління (АСУ), системи автоматизованого проектування (САПР), автоматизовані системи наукових досліджень (АСНД) та ін.; 4) *системи підтримки прийняття рішень* (наприклад, система, яка застосовується в центрах зайнятості для надання допомоги у виборі можливого місця роботи на підставі особистих уявлень клієнтів про бажаний характер

майбутньої діяльності); 5) *інтелектуальні системи* (здатні виконувати операції, які імітують інтелектуальні здібності людей, наприклад, експертні системи).

Техніка (від грец. *techne* – мистецтво, ремесло, майстерність) – 1) сукупність засобів і знарядь праці, що застосовуються у суспільному виробництві та призначені для створення матеріальних цінностей; 2) сукупність машин, механізмів, механічних пристроїв, апаратів; 3) сукупність прийомів, навичок, що застосовуються в певній діяльності, певному ремеслі, мистецтві [84].

Техніка – у багатьох галузях знань термін "техніка" вважається не тільки як щось матеріальне – сукупність машин, механізмів, механічних пристроїв, апаратів, а також і як не матеріальне – сукупність прийомів, навичок, що застосовуються у певній діяльності, певному ремеслі, мистецтві, наприклад, техніка гри на скрипці, техніка танцю, мнемотехніка (штучні прийоми запам'ятовування) та ін. Такий різносторонній спектр поняття терміну "техніка" пов'язаний з віднесенням його до слів омоніми, які звучать однаково, але мають різне значення. На початку термін "техніка" (від грец. *technike* – мистецтво, майстерність) означав вміння людини проявляти свої здібності за рахунок навичок, досвіду тощо. Згодом ним стали позначати засоби праці, що розвиваються у системі суспільного виробництва. У процесі розвитку різних наук цей термін став використовуватися як характеристика виконання дій. Тому, в сучасній науковій літературі поняттю "техніка" надають більш загальне значення, коли під технікою розуміють як знаряддя, так і способи діяльності для досягнення певної мети. Отже, не матеріальний смисл терміну "техніка" має історично зумовлене доповнення до розуміння поняття "техніка" – як сукупність способів, прийомів діяльності, майстерність виконання дій [135].

Технічні засоби адміністративних служб – це технічні засоби служб забезпечення громадського порядку і громадської безпеки, майнової охорони, ДАІ та ін., що використовуються в умовах того чи іншого виду адміністративної діяльності (технічні засоби охорони, регулювання і нагляду за дорожнім рухом, телевізійного нагляду, захисту особового складу, спеціальні транспортні засоби і т.п.). Застосування цієї техніки регулюється, як правило, нормами адміністративно-правового характеру відповідно до діяльності служб.

Технічні засоби управління та оргтехніки – це засоби передачі, накопичення, обробки, пошуку, аналізу інформації, обчислювальна, організаційна та інша техніка. Ця техніка закономірно використовується в усіх напрямках оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ у тісному поєднанні зі спеціальною технікою галузевих служб. Разом з тим специфіка управлінської діяльності органів внутрішніх справ є одним із чинників, що дозволяє розглядати зазначені технічні засоби як спеціальні.

Учасники інформаційних відносин – це громадяни, юридичні особи або держава, які набувають передбачених законом прав і обов'язків у процесі інформаційної діяльності (ст. 42 Закону України "Про інформацію").

Цілісність інформації – це точність, достовірність і повнота інформації, на основі якої приймаються рішення, і її захищеність від можливих ненавмисних і навмисних перекручувань. Див. Властивості інформації.

Якість інформації – це сукупність властивостей, що відображають ступінь придатності конкретної інформації про об'єкти і їх взаємозв'язки для досягнення цілей, які стоять перед користувачем, при реалізації тих чи інших видів діяльності. До складу найбільш загальних параметрів входять: вірогідність, своєчасність, новизна, цінність, корисність, доступність. Див. Властивості інформації.

Література до розділу I

[4, 5, 12, 15, 16, 17, 18, 27, 28, 70, 82, 84, 89, 94, 100, 113, 119, 124, 133, 135]

РОЗДІЛ II. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Відповідність застосування технічних засобів (прийомів, методів) ступеню суспільної небезпеки протиправних виявів – повинні застосовуватися лише найбільш доцільні, раціональні, ефективні і достатні технічні засоби (прийоми, методи) для розкриття певних видів злочинів (попередження протиправних дій) з урахуванням конкретних ситуацій та властивостей самих технічних засобів. Якщо це стосується тяжких злочинів і пов'язано з тимчасовим обмеженням прав і свобод громадян, тоді застосування технічних засобів (прийомів, методів) спеціального характеру проводиться з дозволу суду.

Власник документованої інформації – це суб'єкт, що реалізує повноваження володіння, користування, розпорядження інформацією в обсязі, які встановлені законом [10].

Власник інформації (інформаційної системи) – це фізична або юридична особа, якій належить право власності на інформацію (систему) [10].

Власник інформаційних ресурсів, інформаційних систем, інформаційних технологій і засобів їх забезпечення – це суб'єкт, що здійснює володіння, користування, реалізує повноваження розпорядження зазначеними об'єктами в межах, які встановлені законом [10].

Додержання законності – полягає, по-перше, в обов'язковому вжитті заходів, передбачених нормами законів, які регулюють сферу діяльності правоохоронних органів; по-друге, у виконанні цих заходів в чіткій відповідності до положень законів і підзаконних нормативних актів; по-третє, у неприпустимості дій, непередбачених законом, які йому суперечать.

Документальне оформлення застосування технічних засобів (прийомів, методів) – важлива гарантія дотримання законності. Складання передбачених кримінально-процесуальним законом документів є необхідною умовою правильного розслідування по кримінальному провадженні. Воно містить два основних аспекти: а) оформлення прийнятого рішення щодо застосування технічних засобів, яке відтворюється у складанні відповідного документа (плану слідчої дії, оперативно-розшукового заходу, рапорту, доручення, довідки, службової записки ініціатора заходу); б) затвердження факту застосування технічних засобів та отриманих при цьому результатів (матеріалів), яке містить складання компетентною особою відповідного процесуального чи оперативного документа – протоколу, акту, рапорту, довідки, в яких відбиваються усі обставини щодо застосування технічних засобів та отримання в наслідок цього даних (матеріалів). Дані, отримані за попереднім чи експертним дослідженням за допомогою технічних засобів відтворюються у довідці спеціаліста або у висновку експерта. Ці документи затверджуються керівниками відповідного рівня і зберігаються зареєстрованими у відповідних справах, чим забезпечується суворий контроль за дотриманням законності.

Дотримання заходів конспірації – один із важливих принципів проведення успішного розслідування по кримінальному провадженні та здійснення оперативно-розшукових заходів при ефективному застосуванні технічних засобів для своєчасного і повного виявлення кримінального правопорушення. Конспіративність протилежна загальному принципу кримінального судочинства – гласності (відкритості), проте вона має суттєве значення для розслідування по кримінальній справі та розкриття злочину оперативно-розшуковими заходами. Однією із обов’язкових умов ефективного проведення слідства є нерозголошення його даних (ст. 222 КПК України). Збереження слідчої таємниці досягається, головним чином, на рівні організаційних заходів по забезпеченню інформаційної безпеки службової діяльності слідчого. Поряд з цими заходами добре підготовленій і законспірованій злочинній діяльності потрібно протиставити комплекс заходів оперативно-розшукового (таємного, розвідувального) характеру, без проведення яких неможливо забезпечити ефективне виявлення, припинення злочинів і невідворотність відповідальності злочинців, які діють замасковано. У всіх випадках не підлягають розголошенню дані (у тому числі отримані в наслідок застосування технічних засобів), які стосуються особистого життя громадян (якщо вони не містять інформацію про вчинення заборонених законом дій). Цих положень закону повинні суворо дотримуватися усі працівники правоохоронних органів під час застосування технічних засобів.

Законність застосування технічних засобів – це загально-правовий (процедурний) принцип діяльності правоохоронних органів загалом та застосування науково-технічних засобів для отримання даних у процесі документування і доказування. Законність визначається обов’язковим вжиттям заходів, які передбачені Законом, виконанням їх у чіткій відповідності до положень та вимог закону, а також недопустимості дій, що непередбачені Законом, та тим більше, які йому суперечать. Законність застосування технічних засобів тісним чином пов’язана з етичними аспектами отримання інформації від людини та про людину, а також з тактичними аспектами правомірного застосування технічних засобів (прийомів, методів) та технічними аспектами впровадження і використання науково-технічних засобів, які забезпечують об’єктивне, достовірне, найбільш повне і ефективне збирання, дослідження та використання даних у досудовому розслідуванні кримінального правопорушення на рівні сучасних вимог. Дотримання законності під час проведення дізнання, досудового і судового розслідування, здійснення оперативно-розшукової діяльності, прийняття адміністративних заходів цілком і повністю розповсюджується на усі випадки (факти) застосування при цьому науково-технічних засобів. Застосування технічних засобів у правоохоронній діяльності повинно суворо відповідати вимогам чинного законодавства та існуючій нормативній базі. При цьому повинні бути всебічно забезпечені гарантії прав, свобод і інтересів громадян та юридичних осіб, що гарантуються Конституцією України.

Етична допустимість (або етичність) застосування технічних засобів (прийомів, методів) – є важливим аспектом правової допустимості. Вона

стосується передусім осіб, що виступають як джерела інформації стосовно події та обставин кримінального правопорушення. Безпосереднє використання технічних засобів повинно відповідати нормам моралі та професійній етиці працівника-правоохоронця. Застосування технічних засобів (прийомів, методів) не повинно принижувати честь і гідність людини, спричиняти моральні чи фізичні страждання, пригнічувати її волю та духовний стан, впливати ситуаційно-психологічно, завдавати шкоди здоров'ю (не кажучи вже про загрозу життю), не перешкоджати здійсненню нею прав, які охороняються законом, і, перше за все, права на захист (ст. 20 КПК України). Етична проблема отримання інформації про людину та від неї пов'язана з дотриманням, передусім, конституційних принципів, які з одного боку гарантують особисті права і свободи громадян (ст. 29-32 Конституції України), а з іншого - накладають на них певні обов'язки перед суспільством (ст. 23 Конституції України). В зв'язку з цим в етичній допустимості застосування технічних засобів слід розрізняти два аспекти: 1) власно етичний, якщо застосування технічних засобів, прийомів, методів безпосередньо не торкається особистих прав чи інтересів громадян, тобто, що припустимо для дослідження різноманітних матеріальних об'єктів - джерел доказів, не завжди є придатним для отримання інформації від людини та про неї; 2) процесуально-етичний, коли отримання інформації за допомогою технічних засобів (прийомів, методів) супроводжується безпосередніми обмеженнями або порушеннями прав і свобод людини і громадянина. Не можна, наприклад, в однаковій мірі застосовувати технічні засоби відносно обвинуваченого та свідка, оскільки останній виконує свій громадянський обов'язок і реалізує своє конституційне право – надає допомогу слідству у встановленні істини по справі. Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене (ст. 258 КПК України). Слід зауважити, що проблема етичної допустимості застосування технічних засобів у кримінальному судочинстві нині ще недостатньо розроблена.

Залучення представників громадськості до участі у слідчих діях та окремих оперативно-розшукових заходах із використанням технічних засобів (прийомів, методів) – є ефективним виразником загально конституційного принципу правоохоронної діяльності – гласності (відкритості) та надійною гарантією дотримання законності під час застосування технічних засобів (прийомів, методів) і одержання даних (матеріалів), що набувають доказового значення по кримінальному провадженню. Представники громадськості можуть бути допитані як свідки щодо всіх обставин і умов отримання фактичних даних за допомогою застосованих технічних засобів (прийомів, методів). Під час використання допомоги громадськості у виявленні злочинів слід розрізняти процесуальних та не процесуальних її учасників. До процесуальних учасників громадськості належать поняті, спеціалісти, відомості про них заносяться до протоколу слідчої дії або присутні як свідки при оформленні протоколу під час здійснення оперативно-розшукового заходу. До не процесуальних учасників належать особи, які виконують дії певного (технічного) характеру за дорученням слідчого чи оперативного працівника

(копачі, пічники, теслярі для розкриття сховищ, інші фахівці тощо). Залучення представників громадськості і їх діяльність повинні підпорядковуватися певним принципам, серед яких основними є наступні: допустимість, добровільність, забезпечення особистої безпеки, доцільність, достатність, ефективність, етичність, гуманність.

Користувач – це суб'єкт, що звертається до власника за одержанням необхідних йому інформаційних продуктів або можливості використання засобів міжнародного інформаційного обміну і користується ними.

Науково-технічна обґрунтованість технічних засобів (приймів, методів) – має своєю передумовою наукову розробленість та технічну спроможність науково-технічного засобу. Науково-технічні засоби повинні ґрунтуватися на добре вивчених наукою фізичних, хімічних, біологічних та інших закономірностях, явищах і процесах, використовувати новітні досягнення науково-технічного прогресу у державі та за її межами, пройти практичну апробацію. Зовнішнім виявом науково-технічної спроможності технічного засобу (прийому, методу) є достовірність, точність, об'єктивність, максимальна повнота отриманих за його допомогою даних (матеріалів), доступність їх сприйняття усіма учасниками процесу, недоторканість (збереження) судових доказів, не ускладнення процесу доказування по кримінальній справі, безпечність, ефективність, надійність, відносна простота (зручність) використання. При визначенні науково-технічної обґрунтованості науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві необхідно враховувати також кваліфікацію фахівця, який їх використовує. Якщо технічний засіб науковий, тобто відповідає науковим поглядам і технічним умовам, а спеціаліст висококваліфікований, тоді й отримані за допомогою цього засобу дані за будь-яких умов (процесуального чи не процесуального характеру) будуть об'єктивними і достовірними.

Наявність фактичних підстав для застосування технічних засобів (приймів, методів) – тільки у зв'язку з протиправною подією для її попередження, виявлення, припинення злочину, розшуку злочинців або інших осіб чи матеріальних об'єктів, виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину. Рішення про застосування технічних засобів приймається на основі достовірних, перевірених даних стосовно фактів підготовки до злочину, замаху на нього чи його вчинення, а також дій, спрямованих на приховування слідів злочинної діяльності і т. ін.

Нормативно-правова база системи інформаційного забезпечення ОВС України – ґрунтується на: 1) Конституції України; 2) законах України: “Про Національну програму інформатизації”, “Про Концепцію Національної програми інформатизації”, “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про інформацію”, “Про державну таємницю”, “Про захист інформації в автоматизованих системах”, “Про державну статистику” тощо; 3) кримінальному, кримінальному процесуальному, адміністративному, адміністративно-процесуальному кодексах України; 4) указах та розпорядженнях Президента України, постановах та розпорядженнях Кабінету Міністрів України, наказах та розпорядженнях Міністра внутрішніх справ

України, керівництва ГУМВС-УМВС(УМВСТ) та галузевих служб, рішеннях колегії МВС України, які регламентують засади використання інформаційних систем та інформації у боротьбі із злочинністю; 5) міжнародних договорів в сфері обміну інформацією, які набрали чинності в установленому порядку.

Основні учасники інформаційних відносин – це автори, споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці) інформації (ст. 42 Закону України “Про інформацію”).

Право власності на інформацію – це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження інформацією (ст. 38 Закону України “Про інформацію”) [12].

Правова інформація – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику тощо (ст. 22 Закону України “Про інформацію”) [12].

Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

Правова обґрунтованість застосування технічних засобів – повна відповідність вимогам законів та приписам підзаконних актів, які складають правову основу чи регламентують їх застосування.

Правова основа застосування технічних засобів у діяльності органів внутрішніх справ – це система правових норм і підзаконних нормативних актів, які визначають допустимість або регламентують порядок і умови їх використання.

Правова форма застосування технічних засобів – це сполучення діяльності суб'єкта, який застосовує технічні засоби і володіє відповідними повноваженнями, мети застосування технічних засобів, вимог до порядку їх конкретного застосування та оформлення отриманих результатів (матеріалів), значення їх для розв'язання завдань правоохоронної діяльності. Форми застосування технічних засобів опосередковані через правове поле суб'єкта, який їх використовує, метою застосування та юридичною природою отриманих при цьому результатів. Кримінальний процесуальний закон визначає форми застосування науково-технічних засобів: слідчим, особою, що проводить дізнання, оперативним працівником, експертом, спеціалістом.

Правові основи застосування спеціальної техніки – 1) *традиційно* – сукупність законодавчих норм та приписів підзаконних актів, які регламентують застосування науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві та забезпеченні правопорядку; 2) *в наукових джерелах* – система законодавчих норм та підзаконних актів, які визначають загальну допустимість, встановлюють принципи і правила, регламентують порядок і умови використання науково-технічних засобів для вирішення завдань боротьби із злочинністю та забезпечення правопорядку.

Правові підстави застосування технічних засобів – це норми закону, частіше приписи підзаконного акту, які безпосередньо визначають допустимість і порядок застосування тих чи інших технічних засобів (приймів, методів) при виконанні конкретних тактичних дій правоохоронної діяльності. При цьому дані норми є часткою правових основ використання технічних засобів і в сукупному поєднанні з іншими нормами можуть набувати такого значення.

Правомірність застосування технічних засобів (приймів, методів) у правоохоронній діяльності – це суворі відповідність їх використання вимогам чинного законодавства і приписам підзаконних (нормативних) актів, що складають їх правову основу. Технічні засоби повинні застосовуватися тільки у встановлених законом формах і уповноваженими на це законом особами (слідчим, особою, що проводить дізнання, оперативним працівником, експертом, спеціалістом) за умови забезпечення гарантій прав і свобод фізичних та юридичних осіб, які закріплені в Конституції України.

Правомірність використання даних, одержаних внаслідок застосування технічних засобів – дані (матеріали) повинні використовуватися у правоохоронній діяльності тільки з метою запобігання та виявлення кримінального правопорушення, розшуку зниклих злочинців, виявлення знарядь та засобів здійснення злочинів, викрадених коштовностей та інших об'єктів, що мають відношення до справи, а також з метою попередження протиправної дії. Неприпустимо використання одержаних даних з метою шантажу, приниження людської гідності, розголошення інтимних обставин життя та інших фактів, що не мають відношення до події злочину (правопорушення).

Правопорушення – це, у широкому розумінні слова, антигромадське діяння, яке заподіює шкоду суспільству і карається за законом.

Принципи додержання законності при використанні науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві – це: 1) правомірність застосування технічних засобів (приймів, методів); 2) науково-технічна обґрунтованість технічних засобів (приймів, методів); 3) етична допустимість (або етичність) застосування технічних засобів (приймів, методів); 4) суворі цільовий характер застосування технічних засобів (приймів, методів); 5) наявність фактичних підстав для застосування технічних засобів (приймів, методів); 6) відповідність застосування технічних засобів (приймів, методів) ступеню суспільної небезпеки протиправних виявів; 7) документальне оформлення застосування технічних засобів (приймів, методів); 8) дотримання заходів конспірації; 9) залучення представників громадськості до участі у слідчих діях та окремих оперативно-розшукових заходах із використанням технічних засобів (приймів, методів); 10) правомірність використання даних, одержаних внаслідок застосування технічних засобів.

Принципи інформаційних відносин – це: 1) гарантованість права на інформацію; 2) відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; 3) об'єктивність, вірогідність інформації; 4) повнота і точність інформації;

5) законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації (ст. 5 Закону України “Про інформацію”) [12].

Суворо цільовий характер застосування технічних засобів (прийомів, методів) – спрямований на захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства, держави від всіляких протиправних посягань з боку злочинців. Забороняється використовувати працівниками правоохоронних органів технічні засоби (прийоми, методи) для виконання дій, що не віднесені законом до їх компетенції, а також дій за своїм розсудом з метою отримання тих чи інших додаткових даних (матеріалів) не по суті справи.

Література до розділу II

[2, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 19, 20, 23, 24, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 41, 43, 48, 52, 119, 129]

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Аудіо-, відеоконтроль особи у кримінальному провадженні є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування (ст. 260 КПК України) [4].

Аудіо-, відеоконтроль місця може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження (ст. 270 КПК України) [4].

Види кореспонденції:

письмова кореспонденція – прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети;

лист – поштове відправлення у вигляді поштового конверта з вкладенням письмового повідомлення або документа, розміри і масу якого встановлено відповідно до законодавства України;

поштова картка – поштове відправлення у вигляді стандартного бланка, що містить відкрите письмове повідомлення;

бандероль – поштове відправлення з друкованими виданнями, діловими паперами, предметами культурно-побутового та іншого призначення, розміри, маса і порядок упакування якого встановлені відповідно до законодавства України;

секограми – письмові повідомлення, написані секографічним способом, друковані видання для сліпих, кліше із знаками секографії, що подаються у відкритому вигляді, а також звукові записи та спеціальний папір, призначені виключно для сліпих, за умови, що вони відправляються офіційно визнаними установами для сліпих або на їх адресу;

дрібний пакет – міжнародне рекомендоване поштове відправлення із зразками товарів, дрібними предметами подарункового та іншого характеру, розміри, маса і порядок упакування якого встановлені відповідно до законодавства України (ст. 1 Закону України "Про поштовий зв'язок") [24].

Вторинний документ – це документ, що являє собою результат аналітико-синтетичної та іншої переробки одного або кількох документів (ст. 27 Закону України "Про інформацію").

Довідково-інформаційний фонд – це сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб (ст. 1 Закону України "Про науково-технічну інформацію") [15].

Довідково-пошуковий апарат – це сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел (ст. 1 Закону України “Про науково-технічну інформацію”) [15].

Докази в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів (ст. 84 КПК України) [4].

Документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, оптичному диску або на іншому носіїві. (ст. 27 Закону України “Про інформацію”; ст. 1 Закону України “Про обов’язковий примірник документів”).

Документ – це матеріальний об’єкт з інформацією, що закріплена створеним людиною способом, для її передачі в часі і просторі.

Документ – це матеріальний об’єкт, у якому зафіксовано відомості про факти, що відбулися або передбачаються. У судово-слідчій практиці виділяють такі види документів: 1) письмові (тексти, цифри та інші записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) відеодокументи; 5) фонодокументи. За своєю процесуальною природою письмові документи можуть виступати як письмові та речові докази (ст. 84 КПК України – Докази) [4].

Документ у кримінальному провадженні є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об’єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ст. 99 КПК України) [4].

До документів, за умови наявності в них відомостей, можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України;

3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок.

Документ в електронній формі відображення – це інформація, яка представлена у формі набору станів елементів електронної обчислювальної техніки, інших електронних засобів обробки, збереження і передачі інформації, що може бути перетворена у форму, придатну для однозначного сприйняття людиною й має атрибути для ідентифікації документа.

Документ в інформаційних відносинах – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві.

Документування (документування інформації) – це фіксування на матеріальному носії інформації з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати.

Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання (ст. 379 Цивільного кодексу України) [29].

Під *житлом у кримінальному праві* розуміється приміщення, призначене для постійного чи тимчасового проживання людей (будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо), а також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо) (п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 "Про судову практику у справах про злочини проти власності") [56].

Під *житлом у житловому праві* розуміють не тільки житлові (у тому числі багатоквартирні) будинки і дачі, призначені для постійного проживання, а й відокремлені квартири та інші ізольовані приміщення (наприклад, окремі ізольовані кімнати в квартирах), гуртожитки, будинки-інтернати, спеціальні будинки для громадян похилого віку й інвалідів та ін., що зареєстровані в державних органах як житлові приміщення (ст.4 Житловий кодекс України) [1].

Під поняттям "*житло*" у *кримінально-процесуальному значенні*, що використовується у статті 233 КПК України розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом [4].

Під поняттям "*житло*" в *оперативно-розшуковому значенні*, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 8, ч. 2 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" розглядається: 1) особистий будинок зі всіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання; 3) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але використовуються для тимчасового проживання.

Загальні критерії ефективності організаційно-тактичного забезпечення застосування спеціальних оперативно-технічних засобів – це: 1) своєчасність виявлення і повнота фіксації фактичних даних, що становлять оперативний інтерес; 2) доцільність застосування оперативно-технічних засобів під час проведення оперативно-розшукового заходу; 3) обмеженість часу (невідкладність) отримання об'єктивних даних, необхідних для розв'язання

оперативно-розшукових завдань; 4) складність, неможливість або недоцільність з оперативно-тактичних міркувань отримання необхідних фактичних даних без застосування технічних засобів; 5) забезпечення шифрування за допомогою технічних засобів джерел оперативно-розшукової інформації.

Запис (звукозапис, відеозапис) - фіксація за допомоги спеціальних технічних засобів на відповідному матеріальному носії звуків і (або) зображень, що дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою (ДСТУ 3807-98) [78].

Засоби оперативно-розшукової діяльності – оперативні обліки, спеціальна оперативно-розшукова техніка, службово-розшукові собаки.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем у кримінальному провадженні – це пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування (ст. 264 КПК України) [4].

Зняття інформації з каналів зв'язку – це оперативно-розшуковий захід, який здійснюється з використанням спеціальних технічних засобів і направлений на негласний контроль і фіксацію відкритої інформації, що передається перевіряємими (розроблюємими) особами технічними каналами зв'язку. До каналів зв'язку відносять проводовий та радіоканал.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (ст. 263 КПК України) [4].

Інформаційний ресурс – це сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо) (ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”) [16]. Або: *інформаційний ресурс* – це окремі документи й окремі масиви документів, документи і масиви документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інших видах інформаційних систем).

Інформаційні обліки на територіальному рівні управління в міськрайліноорганах внутрішніх справ – це відомості про: 1) події і факти кримінального характеру; 2) адміністративні правопорушення; 3) підприємства, організації та установи, що становлять оперативний інтерес; 4) об'єкти дозвільної системи; 5) зареєстрований автотранспорт; 6) зареєстровану вогнепальну та газову зброю; 7) викрадені, загублені та вилучені предмети злочинного посягання, у тому числі номерні та безномерні речі, антикваріат,

АМТ, вогнепальна та газова зброя, документи; 8) знаряддя скоєння злочинів та правопорушень, речові докази; 9) повідомлення та інша оперативна інформація; 10) фото та відеотеки (місць скоєння злочинів та пригод; осіб криміногенних категорій); 11) осіб (які скоїли злочини; відбули покарання у місцях позбавлення волі; скоїли адміністративні правопорушення; наркоманів; злочинців, які знаходяться у розшуку; осіб, які пропали безвісти; невпізнаних трупів та невідомих хворих; осіб, що становлять оперативний інтерес; власників посвідчень водія); 12) паспортну реєстрацію громадян.

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації – це систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях (ст. 1 Закону України “Про науково-технічну інформацію”) [15].

Інформаційні ресурси спільного користування – це сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових, науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання (ст. 1 Закону України “Про науково-технічну інформацію”) [15].

Інформаційно-пошукова система – це система, що призначена для пошуку інформації в базі даних, знань, сукупності інформаційних ресурсів.

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування – це офіційна документована інформація, яка створюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого і регіонального самоврядування (ст. 21 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інформація довідково-енциклопедичного характеру – це систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище (ст. 24 Закону України “Про інформацію”) [12].

Інше володіння особи – це такі об’єкти (природного походження та штучного створення), які за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі та інші будівлі побутового, виробничого та іншого призначення, камера сховищ вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль тощо [33].

Інше володіння особи у кримінально-процесуальному значенні розуміється транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ст. 233 КПК України) [4].

Кондиціональна техніка - частина оперативної техніки, призначена для створення умов, що сприяють виникненню інформації, яка може стати оперативно-розшуковою.

Контроль за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією – це оперативно-розшуковий захід, який складається з негласного відбору та вивченні поштових відправлень, телеграфної, телефонограмної кореспонденції з метою отримання інформації, що має оперативний інтерес для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, в підприємстві (установі) відправлення і прийому кореспонденції.

До кореспонденції, на яку може бути накладений арешт, відповідно до кримінально-процесуального законодавства, належать листи всіх видів (прості, цінні, рекомендовані), бандеролі (цінні і прості), посилки, поштові контейнери, перекази, поштівки, телеграми, радіограми тощо. У жодному випадку не повинен накладатися арешт на листування обвинуваченого, який тримається під вартою, або затриманого, підозрюваного зі своїм захисником. Цей висновок випливає із закону, що надав право обвинуваченому на побачення із захисником сам на сам без обмеження їх кількості та тривалості. Якщо можливі побачення сам на сам, то можливе і неконтрольоване владою листування. Інакше означало б порушення права на захист. Це право гарантується Законом України "Про адвокатуру" та ст. 47 КПК України.

Мета систем інформаційного забезпечення правоохоронних органів – це всебічна інформаційна підтримка практичної діяльності правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю.

Мета створення інформаційних обліків в системі ОВС України – це оперативне інформаційне забезпечення службової діяльності всіх підрозділів: від міськрайлінорганів до Міністерства внутрішніх справ.

На ефективність застосування оперативно-технічних засобів безпосередньо впливають чотири основні чинники – правовий, організаційний, технічний та кадровий.

Національний інформаційний фонд України – це сукупність інформаційних фондів (інформаційних ресурсів) держави: архівного, бібліотечного, стандартів, архіву друку, фонду фільмів, патентного та інших фондів (ст. 1 Закону України “Про обов’язковий примірник документів”) [18].

Негласні оперативно-розшукові заходи - різновид оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”, які проводяться оперативними підрозділами в негласній, конфіденційній формі із збереженням в таємниці мети, характеру, змісту та результатів конкретних оперативно-розшукових дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом (ст. 246 КПК України) [4].

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270,

271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Обробка документів – це процес створення і перетворення документів.

Обробка інформації – це вся сукупність операцій (збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація), що здійснюються за допомогою технічних і програмних засобів, включаючи обмін по каналах передачі даних. Або: *Обробка інформації* - сукупність операцій (збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація), що здійснюється за допомогою технічних і програмних засобів, з урахуванням обміну каналами передачі даних.

Оперативна техніка – це самостійна група технічних засобів, які використовуються в межах оперативно-розшукової діяльності у притаманній їй формах і методах. До цієї групи технічних засобів входять спеціально сконструйовані, змінені або пристосовані до специфічних потреб оперативно-розшукової діяльності криміналістичні, радіотехнічні, оптичні, фотографічні, хімічні, пошукові, звуко- і відеозаписувальні та інші науково-технічні засоби. Специфічними ознаками оперативної техніки є її призначення, цільова спрямованість, правові форми використання, конструктивні дані, спеціальні тактичні прийоми і методики застосування, особлива нормативна регламентація порядку, меж і умов застосування, юридична природа отриманих за її допомогою даних (результатів). Засоби оперативної техніки прийнято поділяти на *основні* (спеціальні) та *допоміжні* (інколи їх називають загального призначення). Основні засоби оперативної техніки застосовуються за допомогою спеціальних методів та прийомів оперативно-розшукової діяльності і вимагають спеціального нормативного регулювання (причому на застосування деяких з них згідно Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” потрібно одержати дозвіл суду). Допоміжні засоби оперативної техніки використовуються у боротьбі зі злочинністю на основі загальних принципів оперативно-розшукової діяльності. Оперативний характер отримання інформації засобами оперативної техніки не породжує безпосередньо джерел доказів. Така оперативно-розшукова інформація слугує основою для висування версій і вибору найефективніших прийомів провадження слідчих дій для процесуального її закріплення. При використанні оперативної техніки слід суворо дотримуватися вимог законів, у першу чергу, законів України “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову діяльність” та положень кримінально-процесуального законодавства, а також підзаконних актів МВС України і забезпечувати заходи конспірації.

Оперативна техніка – це сукупність спеціальних технічних та програмно-технічних засобів, пристроїв, речовин і науково обґрунтованих прийомів їхнього правомірного застосування в процесі проведення оперативно-розшукової діяльності (Кобець).

Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність") [19].

Оперативно-розшукові заходи – це дії органів дізнання під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. У ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" зазначаються такі оперативно-розшукові заходи: опитування громадян; контрольні закупки товарів; витребування документів; операції щодо захоплення збройних злочинців; відвідування приміщень зі згоди власників або мешканців; проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; використання конфіденційного співробітництва та ін. [19]. Або: *Оперативно-розшукові заходи* - отримання та перевірка оперативної інформації щодо осіб і фактів, які мають оперативний інтерес.

Оперативно-технічні засоби – це складова оперативної техніки, що використовується оперативно-технічними підрозділами згідно чинного законодавства для проведення оперативно-технічних заходів.

Оперативно-технічний захід – це різновид оперативно-розшукового заходу, що здійснюється із суворим дотриманням законності, за участю оперативно-технічних підрозділів із негласним застосуванням оперативної техніки. Проведення оперативно-технічних заходів здійснюються лише за вмотивованим рішенням суду і мають винятковий та тимчасовий характер. До порушення кримінальної справи вони застосовуються з метою запобігання тяжкого чи особливо тяжкого злочину, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. Надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів після порушення кримінальної справи не залежить від тяжкості злочину.

Оперативно-технічні заходи - система дій підрозділів ОВС з негласного впровадження і застосування спеціальної техніки для вирішення завдань відповідно до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність".

Опрацювання документів – див. Обробка документів.

Основні види обліків ОВС України – можна згрупувати в 4 групи: 1) оперативно-розшукового, оперативно-довідкового та профілактичного призначення; 2) експертно-криміналістичного призначення; 3) статистичного та аналітичного призначення; 4) адміністративного (управлінського) призначення. Всю інформацію оперативних обліків у свою чергу можна розділити на 3 великі групи: 1) облік осіб і їх характеристик; 2) облік полій; 3) облік предметів та речей.

Первинний документ – це документ, що містить в собі вихідну інформацію (ст. 27 Закону України "Про інформацію") [12].

Пенітративна техніка - частина оперативної техніки, призначена для забезпечення проникнення в приміщення, транспортні засоби та інші місця.

Підсистема пошуку інформації інтегрованого банку даних – забезпечує можливість пошуку різних об'єктів обліку за фрагментом

настановних даних та опису: 1) особи; 2) злочину; 3) територіального об'єкту; 4) автотранспорту; 5) зброї; 6) номерної речі; 7) антикваріату. Крім того, внаслідок інтеграції даних, що належать різним облікам, користувач може легко прослідкувати весь ланцюжок зв'язаних об'єктів. Існує також можливість виведення результатів пошуку інформації в ІБД у файл.

Поліграф – є різновидом психофізіологічної апаратури і представляє собою комплексну багатоканальну комп'ютерно-апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів.

Потерпілий – це особа, якій злочином заподіяна моральна, фізична або майнова шкода. Громадянин, визнаний потерпілим від злочину, має право давати показання у справі. Потерпілий і його представник також мають право: подавати докази; заявляти клопотання; знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення попереднього слідства, а у справах, в яких попереднє слідство не провадилося, – після віддання обвинуваченого до суду; брати участь у судовому розгляді; заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок або ухвали суду і постанови судді (ст. 55 КПК України) [4].

Правова основа здійснення оперативно-технічних заходів – це система законодавчих та підзаконних нормативних актів, а також встановлюваних ними принципів і правил, що визначають допустимість їх використання або регламентують порядок і умови їх застосування під час здійснення заходів оперативно-розшукової діяльності.

Принципи організації і тактики застосування технічних засобів – це відповідність принципам кримінального судочинства та слідчої і оперативно-розшукової тактики, а саме: 1) *законність* (безумовна відповідність засобів і методів діяльності приписам закону, які забезпечують процесуальні гарантії громадянам); 2) *етичність* (неприпустимість застосування засобів та дій, які принижують честь і гідність громадян, загрожують їхньому здоров'ю і життю); 3) *науковість* (відповідність тактичних прийомів і засобів сучасному рівню розвитку науки); 4) *плановірність* (послідовна реалізація запланованих засад, які забезпечують доцільність діяльності із збирання, дослідження та використання оперативно-розшукової і доказової інформації); 5) *вибірковість* (найбільш доцільний добір засобів і прийомів, відповідно до конкретної ситуації з метою досягнення потрібного результату); 6) *оперативність* (своєчасне та невідкладне застосування тактичного прийому); 7) *раптовість* (вибір найбільш сприятливого моменту для застосування тактичного прийому з елементами несподіваності для певних учасників протиправної дії); 8) *тактична гнучкість* (швидка зміна застосовуваних тактичних прийомів, залежно від виникаючих ситуацій і обставин); 9) *взаємодія* (узгодженість діяльності відповідних органів, служб та осіб, які забезпечують компетентне і ефективне застосування тактичних прийомів для досягнення конкретних результатів).

Прогнозування – це імітація одержання нової інформації на основі інформації, яка надходить у поточний момент і її зіставлення із сукупністю інформації, що надійшла раніше.

Прослуховування телефонних розмов – це оперативно-розшуковий захід, який здійснюється за допомогою спеціальних технічних засобів і складається у слуховому контролі та фіксації розмов по телефонним лініям зв'язку перевіряємих (розроблюємих) осіб.

Релевантність – це ступінь відповідності одержуваного результату бажаному. У термінах пошуку – це ступінь відповідності результатів пошуку завданню, що поставлене у запиті.

Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом (ст. 98 КПК України) [4].

Розвідувальна техніка - частина оперативної техніки, призначена для негласного отримання оперативно-розшукової інформації.

Система інформаційного забезпечення ОВС України – це сукупність інформаційних систем певних обліків, побудованих з урахуванням дотримання таких вимог: 1) наявності нормативно-правової бази; 2) організаційно-кадрового забезпечення інформаційних підрозділів; 3) організації підготовки та перепідготовки кадрів; 4) наявності відповідних технічних, програмних та телекомунікаційних технологій; 5) матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Або: *система інформаційного забезпечення ОВС України* – це комплекс організаційних, програмно-технічних, технологічних, нормативно-правових та інших заходів, які спрямовані на забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ.

Свідок – фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ст. 65 КПК України) [4].

Слідчо-оперативна група – це організаційна форма взаємодії слідчого з органами досудового розслідування, експертами, спеціалістами. Створюється під час розслідування складних, багатоепізодних справ.

Спеціалізована апаратура контролю проводових комунікацій (САКПК) - апаратура, призначена для отримання з проводових комунікацій інформації певного виду (факсимільних повідомлень, телеграм, електронної пошти тощо).

Спеціалізована апаратура радіоконтролю (САРК) - апаратура, призначена для отримання з радіоефіру інформації певного виду (телефонних переговорів рухомого (мобільного) зв'язку, пейджингових або SMS-повідомлень, радіоелектронної пошти тощо).

Спеціальна техніка забезпечує вирішення таких основних оперативно-розшукових завдань – це: 1) виявлення і фіксацію даних, які вказують на факти злочинної діяльності та приналежність до них конкретних осіб; 2) документування дій осіб, що розроблюються чи перевіряються органами внутрішніх справ, для використання отриманих даних у процесі оперативно-розшукової діяльності та розслідування злочинів; 3) створення

умов, які сприяють утворенню і виявленню слідів злочину і злочинця; 4) забезпечення конспірації в проведенні оперативно-розшукових заходів; 5) виявлення фактів використання злочинцями технічних засобів при проведенні ними розвідувальних та контррозвідувальних дій стосовно працівників органів внутрішніх справ; 6) реалізація принципів наступальності і раптовості під час здійснення оперативно-розшукових заходів та провадження слідчих дій.

Спеціальні оперативно-технічні засоби – це технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, спеціально створені, розроблені, запрограмовані або модернізовані для виконання завдань з отримання інформації під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. До таких засобів належать: 1) засоби отримання та реєстрації аудіоінформації; 2) візуального спостереження та документування; 3) перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку; 4) контролю поштових повідомлень і відправлень; 5) оперативного обстеження предметів і документів; 6) оперативного проникнення у приміщення, транспортні засоби, інші об'єкти та їх обстеження; 7) оперативного контролю за переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів; 8) оперативного отримання (зміни, знищення) інформації з технічних засобів її зберігання, обробки та передачі.

Спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку, інші засоби негласного отримання інформації (СТЗ) - технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, спеціально розроблені, виготовлені, пристосовані для негласного отримання інформації, або технічні засоби, запрограмовані з цією самою метою з використанням спеціального програмного забезпечення, які використовуються підрозділами під час здійснення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності відповідно до чинного законодавства.

Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (СТЗНОІ) - тип оперативно-технічних засобів, призначених для негласного отримання акустичної, візуально-оптичної інформації або інформації, що передається проводовими каналами зв'язку, радіоефіром чи зберігається на матеріально-речових носіях.

Спосіб (прийом) застосування науково-технічного засобу у правоохоронній діяльності – це форма діяльності суб'єкта, що застосовує цей засіб, тобто комплекс причини та функціонально пов'язаних, цілеспрямованих (або довільних) дій, спрямованих на найбільш ефективне досягнення за допомогою науково-технічного засобу результатів правоохоронної діяльності. Основу конкретної діяльності становлять передусім знання, навички та звички щодо застосування засобів діяльності для досягнення певної мети. Їх послідовність становить механізм діяльності – порядок, систему застосування суб'єктом засобів діяльності відносно певного об'єкта з конкретною метою.

Спостереження за особою, річчю або місцем у кримінальному провадженні здійснюється для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та

її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за вказаними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (ст. 269 КПК України) [4].

Структурна будова інформаційних систем ОВС України – поєднує принципи територіально-розподіленої та централізованої топології і організована у вигляді трьохрівневої ієрархічної моделі: 1) центральний – інтегрує інформаційні системи загальновідомчого значення та галузевих служб МВС України; 2) регіональний – охоплює інформаційні обліки, які є складовими загальновідомчих інформаційних систем і використовуються службами ГУМВС, УМВС, УМВСТ; 3) територіальний – охоплює інформаційні обліки, які є складовими загальновідомчих інформаційних систем і використовуються в міських, районних та лінійних ОВС, спеціалізованих підрозділах міліції. Основу системи збору, контролю та використання інформації складає територіальний рівень. Існує ще один – додатковий рівень обміну інформації – міждержавний. Збір і передачу інформації на рівні держав здійснює Національне центральне бюро Інтерполу.

Суб'єкти застосування оперативної техніки – це працівники оперативних підрозділів органів внутрішніх справ (вони є ініціаторами їх застосування), в окремих випадках спеціально допущені фахівці експертно-криміналістичної та оперативно-технічної служб і підрозділів технічного забезпечення спеціальних заходів, а також слідчі відповідно до розділу 21 КПК України. Інші особи, у тому числі представники окремих категорій громадськості, можуть залучатися для участі в оперативно-розшукових заходах із застосуванням оперативно-технічних засобів у разі необхідності та за умови не розголошення спеціальних методів оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ і сутності здійснюваних заходів.

Тактика застосування засобів спеціальної техніки – це система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо прийомів і дій з організації планування та ефективного застосування технічних засобів при проведенні слідчих дій, здійсненні оперативно-розшукових та прийнятті адміністративних заходів. Тактика застосування технічних засобів має похідний характер від загальної тактики здійснюваного заходу і розглядається стосовно вирішення конкретних правоохоронних завдань. З одного боку – це практична діяльність, а з іншого – система наукових знань (частина науки криміналістики, теорії оперативно-розшукової, адміністративної, управлінської діяльності тощо). Основними елементами тактики є тактичний прийом, тактична операція, тактична комбінація.

Тактика отримання оперативно-розшукової інформації технічними засобами – це система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій по організації, плануванню і проведенню оперативно-розшукових заходів, спрямованих на отримання оперативно-розшукової інформації засобами оперативної техніки, в умовах (обстановці),

що склалися реально, відповідно до вимог законів і підзаконних актів, а також способи і прийоми дій осіб, які застосовують зазначені засоби.

Тактична комбінація – це певне сполучення тактичних прийомів застосування технічних засобів в межах однієї слідчої дії чи оперативно-розшукового заходу, які переслідують мету розв'язання конкретного завдання по виявленню припиненню кримінального правопорушення.

Тактична операція – це комплекс слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на досягнення єдиної конкретної мети при ефективному застосуванні технічних засобів у ході виявлення припинення кримінального правопорушення.

Тактична ситуація – це сукупність умов і обставин, при яких проходить процес розслідування чи здійснюється оперативно-розшуковий захід із застосуванням технічних засобів.

Тактичний прийом – це найраціональніший спосіб дії або найдоцільніша лінія поведінки у конкретній ситуації, що склалася в процесі збирання, дослідження і використання оперативно-розшукової та доказової інформації, отримуваної технічними засобами (прийомами, методами) під час виявлення припинення кримінального правопорушення. Тактичний прийом свідчить, яким чином за допомогою яких тактичних заходів і технічних засобів можливо найефективніше отримати (зібрати) та використати у кримінальному судочинстві оперативно-розшукову або доказову інформацію. Тактичні прийоми можуть мати законний (обов'язковий) та факультативний (рекомендаційний) характер. Наприклад, протоколювання є законним прийомом фіксації процесу та результатів слідчих дій, а фотографування, відеозапис чи звукозапис - факультативним, їх застосування є прерогативою слідчого. Присутність понятих під час обшуку – обов'язкова, а участь фахівця при обшуку не обов'язкова. Разом з тим використання факультативних (рекомендаційних) тактичних прийомів підвищує якість дій щодо отримання і подання суду даних у більш зрозумілій і переконливій формі. Тактичні прийоми застосування науково-технічних засобів перебувають у складному взаємозв'язку з організаційними формами і методами, в самій тактиці помітне місце займають елементи організаційного характеру.

Технічні засоби подвійного призначення - технічні засоби, які можуть бути застосовані як у загальних сферах людської діяльності, так і в інших сферах, наприклад, для негласного отримання інформації.

Узагальнення інформації – це перетворення інформації про наявність множини простих окремих подій в інформацію про наявність деякої події більш високого рівня, у яке ці окремі події входять як окремі його елементи.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу у кримінальному провадженні є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що

передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (ст. 268 КПК України) [4].

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248-250 КПК України.

Література до розділу III

[1, 4, 7, 8, 12, 15, 16, 18, 19, 24, 29, 33, 56, 73]

РОЗДІЛ IV. ЗАСОБИ ТА СИСТЕМИ ЗВ'ЯЗКУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Абонент – це споживач телекомунікаційних послуг, який отримує телекомунікаційні послуги на умовах договору, котрий передбачає підключення кінцевого обладнання, що перебуває в його власності або користуванні, до телекомунікаційної мережі. (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Адаптивна антенна система - антенна система, до складу якої входять активні кола, зв'язані з випромінювальними елементами, завдяки яким одна або декілька характеристик антени автоматично змінюються залежно від прийманого сигналу або від зміни електромагнітної обстановки (ДСТУ 3801-98) [58].

Адміністративно-службовий зв'язок ОВС – це сукупність відомчих (установчих) телефонних станцій (автоматичних та ручного керування) з абонентською мережею, абонентські мережі міського та міжміського телефонного зв'язку загального користування, мережі абонентського телеграфування (телетайпу), факсимільного та мобільного зв'язку. Адміністративно-службовий зв'язок в ОВС використовується у повсякденній діяльності в інтересах усіх служб і підрозділів.

Адреса мережі Інтернет – це визначений чинними в Інтернеті міжнародними стандартами цифровий та/або символічний ідентифікатор доменних імен в ієрархічній системі доменних назв (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Адресний простір мережі Інтернет – це сукупність адрес мережі Інтернет (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Активна антена - антена, яка містить активний пристрій (ДСТУ 3801-98) [58].

Акумулятор (від *лат.* accumulator – збирач) – це пристрій для запасання енергії і живлення нею технічного пристрою.

Аналогова система радіозв'язку - система радіозв'язку для передачі безперервних сигналів (ДСТУ 3254-95) [72].

Антена - пристрій для випромінювання або приймання електромагнітних хвиль (ДСТУ 3801-98) [58].

Антена – перетворює енергію змінного струму високої частоти в енергію електромагнітних коливань і навпаки.

Антенна решітка - антена, що складається з декількох випромінювальних елементів одного типу, розташованих у певному порядку, орієнтованих та збуджених так, щоб отримати задану діаграму направленості (ДСТУ 3801-98) [58].

Багатосайтова система – це система радіозв'язку, яка складається з двох та більше сайтів.

Безпроводовий доступ до телекомунікаційної мережі (безпроводовий доступ) – це електрозв'язок з використанням радіотехнологій, під час якого

кінцеве обладнання хоча б одного із споживачів може вільно переміщатися із збереженням унікального ідентифікаційного номера в межах пунктів закінчення телекомунікаційної мережі, які під'єднані до одного комутаційного центру (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Бічна смуга (частот) – смуга частот, розміщена вище або нижче несучої частоти, яку займають спектральні складові, викликані процесом модуляції несучого коливання (хвилі) (ДСТУ 3254-95) [72].

Бічна частота – частота однієї із спектральних складових, розміщена у бічній смузі частот (ДСТУ 3254-95) [72].

Взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж – це встановлення фізичного та/або логічного з'єднання між різними телекомунікаційними мережами з метою забезпечення можливості споживачам безпосередньо або опосередковано обмінюватись інформацією (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Вид зв'язку: *За технічною організацією* – це складова частина системи зв'язку, визначається сукупністю способів і технічних засобів передачі інформації однієї форми сприйняття. *За способом передачі інформації* – це проводовий, радіо- (безпроводовий) та комбінований (радіо-проводовий) зв'язок. *За сукупністю використовуваних технічних засобів* – це телефонний (передача інформації в мовній формі), телеграфний або телетайпний (передача інформації в літеро-цифровій формі), факсимільний (передача інформації в геометричній формі), телевізійний (передача інформації в фізичній формі), сигнально-кодовий (передача інформації в опосередкованій формі), передачі даних (електронна пошта або міжкомп'ютерний обмін інформацією) та інші.

Види зв'язку ОВС – за організаційною структурою, специфікою використання і тактико-технічними характеристиками зв'язок органів внутрішніх справ умовно поділяють на *оперативний* (спеціальний, з найвищим пріоритетом) та *адміністративно-службовий* чи адміністративно-господарський (загального призначення). Організація зв'язку в ОВС передбачає створення *систем* та *мереж* зв'язку.

Виділена лінія – це лінія зв'язку, орендована юридичною (фізичною) особою в телефонній мережі для певного користування.

Високочастотний (ВЧ) телефонний зв'язок – це такий зв'язок, в якому на передавальному пристрої за допомогою надзвукових (до 100-120 кГц) частот здійснюється перетворення (модуляція) звукових коливань НЧ телефонних каналів у ВЧ канал зв'язку. На приймальному пристрої надзвукові коливання зворотно перетворюються (демодулюються) у звукові коливання відповідних каналів НЧ зв'язку і передаються на абонентські телефонні апарати. ВЧ зв'язок забезпечує якіснішу передачу інформації та підвищену її захищеність.

Відомча мережа зв'язку – це мережа зв'язку, що експлуатується юридичною або фізичною особою для задоволення власних потреб.

Вузол зв'язку – це елемент системи зв'язку, який організаційно-технічно об'єднує сили і технічні засоби, що використовуються для утворення різних видів зв'язку з метою обміну оперативно-службовою інформацією,

організуються в різних ланках управління ОВС. Вузли зв'язку можуть бути стаціонарними та пересувними. Стаціонарний ВЗ розміщується у приміщенні чергової частини ОВС. Пересувні ВЗ утворюються (розгортаються) у призначених пунктах (місцях) на певний період часу (здебільшого для організації зв'язку за надзвичайних обставин, охороні громадського порядку на значній території, при проведенні спеціальних оперативно-пошукових операцій тощо).

Голосова телефонія – це обмін інформацією голосом у реальному часі з використанням телекомунікаційних мереж (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Дальність радіозв'язку - відстань між радіостанціями даного типу у заданих умовах стійкого зв'язку (ДСТУ 3254-95) [72].

Двобічний радіозв'язок – радіозв'язок, за якого радіостанції передають та приймають радіосигнали (ДСТУ 3254-95) [72].

Двосторонній зв'язок – у обох кореспондентів здійснюється як передача, так і прийом інформації.

Двочастотний симплексний радіозв'язок - симплексний радіозв'язок, за якого зв'язок між радіостанціями здійснюється на різних частотах (ДСТУ 3254-95) [72].

Двочастотний режим - режим використання радіослужби, коли у двох напрямках зв'язку використовуються різні несучі частоти (ДСТУ 3254-95) [72].

Динамічна інформація – це інформація, яка передана каналами зв'язку чи в просторі.

Дискретна система радіозв'язку - система радіозв'язку для передачі дискретних сигналів (ДСТУ 3254-95) [72].

Диспетчерський ультракороткохвильовий (УКХ) радіозв'язок – використовується в чергових частинах органів внутрішніх справ для забезпечення оперативного управління силами і засобами, які задіяні для охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки. Він забезпечує двосторонній обмін оперативно-службовою інформацією між пересувними об'єктами в телефонному режимі через оперативного чергового або без нього. В основі такої системи радіозв'язку лежить диспетчерський принцип його організації.

Дистанційно керована радіостанція - радіостанція звукового мовлення, керування якою здійснюється з об'єкта, що не входить до її складу (ДСТУ 3785-98) [67].

Дисципліна зв'язку – це тверде знання та чітке виконання особовим складом органів внутрішніх справ правил встановлення і використання зв'язку, суворе збереження оперативно-службової інформації, дотримання встановлених режимів роботи систем та засобів зв'язку. Дисципліна зв'язку досягається високим рівнем професійної та технічної підготовки особового складу до індивідуальної роботи на засобах зв'язку, суворим дотриманням порядку (правил) встановлення та ведення зв'язку, вимог правильного обміну інформацією, визначених Настановою по зв'язку, збереження службової

таємниці, здійсненням дійового контролю щодо використання засобів зв'язку за їх функціональним призначенням.

Діаграма направленості (антени) - розподіл у просторі величини, що характеризує електромагнітне поле, створюване антеною (ДСТУ 3801-98) [58].

Примітка 1. Найчастіше розглядається розподіл у дальній зоні.

Примітка 2. Великою, що характеризує поле, може бути, наприклад, інтенсивність випромінювання, коефіцієнт направленої дії або відносний коефіцієнт направленої дії.

Діапазон частот - означений безперервний інтервал частот, в якому коливання та хвилі мають порівняні властивості і умовну назву (ДСТУ 3254-95) [72].

Діапазонна антена - антена, що призначена для роботи в будь-якій із передбачених смуг радіочастот (ДСТУ 3801-98) [58].

Добротність антени - зазвичай виражене в логарифмічних одиницях відношення абсолютного коефіцієнта підсилювання антени G до її шумової температури T на затискачах антени, що працює на заданій частоті і в заданих умовах монтажу й експлуатації (ДСТУ 3801-98) [58].

Примітка. Якщо шумова температура T визначається в кельвінах, а коефіцієнт підсилювання G - як відношення потужностей, то величина $10 \lg (G/T)$ визначається в одиницях, що позначаються як дБ/К.

Документальний електрозв'язок - це вид електрозв'язку, за якого здійснюється передача документальних повідомлень: літерно-цифрового тексту, цифрових даних і графічних зображень (ДСТУ 2619-94) [62].

Домен - це частина ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, яка має унікальну назву, що її ідентифікує, обслуговується групою серверів доменних імен та централізовано адмініструється (ст.1 Закону України "Про телекомунікації").

Дуплексний зв'язок - це одночасний двосторонній обмін інформацією (передача і прийом одночасні).

Дуплексний радіозв'язок - двосторонній радіозв'язок, за якого передавання здійснюється одночасно із радіо прийманням (ДСТУ 3254-95) [72].

Дуплексний радіозв'язок - це одночасний обмін інформацією на двох частотах між радіостанціями за принципом "розмовляю і слухаю одночасно".

Електрозв'язок - див. "телекомунікації" (ст.1 Закону України "Про телекомунікації") [28].

Електрозв'язок - це будь-яка передача електричних сигналів, що відображають знаки, текст, зображення, звуки або знання будь-якої природи за допомогою провідних, радіо, оптоелектронних та інших електромагнітних систем.

Електромагнітні коливання - це коливання, що змінюються у певній, періодичній послідовності - електричні та магнітні поля, що створюють коливання електричних зарядів з визначеною частотою.

Електронна пошта (E-mail) – це система передачі даних за допомогою комп'ютерних засобів та технологій каналами мережі телефонного зв'язку [28].

Єдина національна система зв'язку – це сукупність мереж зв'язку загального користування, відомчих та подвійного призначення, які забезпечують задоволення потреб споживачів (підприємств, установ, організацій, населення та ін.) у послугах зв'язку [28].

Завдання радіопередавача – створення змінного струму високої частоти і передача його в антену.

Завдання радіоприймача – селективний прийом радіохвиль та перетворення змінного струму високої частоти в низькочастотний інформаційний сигнал і відтворення його динаміком або телефоном.

Засоби зв'язку – це технічне обладнання, що використовується для організації зв'язку.

Засоби підсилення мови (або засоби акустичного зв'язку) – це переносні (ручні) електромегафони, мобільні сигнально-гучномовні установки (СГУ) та стаціонарні трансляційні станції, які застосовуються в оперативно-службовій діяльності органів внутрішніх справ як локальні засоби масової інформації у випадках, якщо необхідно звернутися до великого скупчення людей, групи людей чи до однієї особи на значній віддаленості або при сильному шумовому фоні, при цьому наблизитися на необхідну відстань неможливо, а природна сила голосу працівника міліції недостатня для передачі мовної інформації. Засоби підсилення мови (ЗПМ) активно застосовуються в діяльності ОВС: для профілактики правопорушень в громадських місцях (на площах і вулицях, в зонах масового відпочинку громадян, на вокзалах, стадіонах, ринках, в аеропортах, у великих торговельних центрах, при проведенні масових громадсько-політичних, видовищних, спортивних заходів, у забезпеченні безпеки руху транспорту і пішоходів, охороні життя людей на воді, інформуванні населення під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та ін.); для передачі гучної голосової інформації громадянам, окремим особам, порушникам правопорядку, злочинцям тощо; для організації управління підрозділами і окремими працівниками, сповіщення особового складу, проведення стройових заходів і т. ін.

Засоби проводового зв'язку – це технічні засоби телефонного та документального електрозв'язку: комутатори (станції, пульти) оперативного зв'язку (ручного керування), відомчі автоматичні телефонні станції (АТС), лінії (канали) електрозв'язку та кінцеві засоби електрозв'язку (телефонні, телетайпні, факсимільні апарати тощо).

Засоби радіозв'язку ОВС – це радіостанції ультракороткохвильового (УКХ) та короткохвильового (КХ) діапазонів (стаціонарні, мобільні, носимі, портативні). Стаціонарні радіостанції встановлюються в чергових частинах та на стаціонарних постах. Мобільні радіостанції встановлюються на пересувних об'єктах (автомобілях, мотоциклах, кораблях, катерах внутрішнього плавання і т. п.). Носимі радіостанції призначені для роботи під час переміщення або зупинок особового складу. Поряд із звичайними носимими радіостанціями в ОВС все більше застосовуються так звані трансівери – мініатюрні та

надмініатюрні радіостанції. Ці радіостанції мають невеликі розміри (в межах 100-120 мм) і вагу (до 300-350 г). Більшість з них вільно розміщуються в кишені одягу.

Основними тактико-технічними даними радіозасобів органів внутрішніх справ є призначення радіостанції, склад її комплексу та характеристики блоків, радіочастотний діапазон, кількість каналів зв'язку, вихідна потужність передавача та чутливість приймача, орієнтовна дальність зв'язку, вид електроживлення, його енергоресурс, умови нормальної експлуатації радіостанції тощо.

Переважна більшість УКХ радіостанцій, що використовуються в ОВС мають мікрофонний симплексний режим обміну мовною інформацією (почергові передача і прийом). Перемикання радіостанції з прийому на передачу та навпаки здійснюється за допомогою кнопочового перемикача (тангенти). Деякі радіостанції обладнані засобами маскування (скремблювання) мовного сигналу.

Для організації короткохвильового радіозв'язку в ОВС застосовуються переносні, мобільні та стаціонарні КХ радіостанції. Усі КХ радіостанції забезпечують дуплексний обмін радіотелефонною (мовною) та телеграфною інформацією (передача і прийом одночасні).

Зв'язок (електрозв'язок) органів внутрішніх справ – це система технічних засобів та організаційних заходів, що забезпечують передачу (прийом) оперативно-службової інформації (мови, письмового тексту, зображень, цифрових даних) за допомогою електричних, електромагнітних, оптичних сигналів по лініях (каналах) зв'язку. Зв'язок ОВС організується в усіх ланках управлінської діяльності з урахуванням ієрархічної структури управління різних рівнів. Порядок організації та використання зв'язку регламентується Настановою по організації зв'язку.

Зв'язок передачі даних – це комп'ютерні мережі, засновані на використанні цифрових технологій обробки і передачі інформації. Вони призначені для обміну текстовою та графічною інформацією у електронному вигляді за допомогою комп'ютерів каналами телефонної мережі. Сучасні комп'ютерні мережі надають необмежені можливості для правоохоронних органів (органів внутрішніх справ) в організації оперативного обміну будь-якою інформацією, забезпечення доступу через персональний комп'ютер до будь-якої бази даних у будь-якому обсязі за лічені секунди.

Зв'язок персонального виклику і сповіщення застосовується в органах внутрішніх справ для забезпечення виклику і сповіщення керівного складу та працівників оперативних служб, підрозділів майнової охорони, ДАІ, кримінальної міліції, які за своїми службовими обов'язками повинні у найкоротший термін прибути на місце події або до органу внутрішніх справ. Передача інформації здійснюється шляхом індивідуального, групового або циркулярного виклику та передачі через оперативного чергового умовної, кодової чи мовної інформації по радіо- або проводовим каналам зв'язку.

Інтернет (Internet) – це всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на

Інтернет-протоколи, визначеному міжнародними стандартами (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”). Або Internet – це глобальний конгломерат комп’ютерних мереж, який використовує протокол TCP/IP для передачі даних.

Інтернет–телефонія – це передача голосових повідомлень через IP–мережу загального користування (через Інтернет).

Інтерфейс – це вузол з’єднання порту комутаційного обладнання зв’язку між різними функціональними обладнаннями.

Інформаційна система загального доступу – це сукупність телекомунікаційних мереж та засобів для накопичення, обробки, зберігання та передавання даних (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Канал електрозв’язку – це сукупність технічних засобів, призначених для перенесення електричних сигналів між двома пунктами телекомунікаційної мережі, і який характеризується смугою частот та/або швидкістю передачі (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Канал зв’язку – це сукупність пристроїв (передавальної і приймальної апаратури, комутаційного обладнання, ліній зв’язку, кінцевих пристроїв зв’язку), які забезпечують проходження інформації між користувачами [99].

Канал проводового зв’язку – сукупність технічних пристроїв, що забезпечують проходження інформації між передавачем і приймачем.

Кінцеве обладнання зв’язку – це обладнання, призначене для з’єднання з пунктом закінчення телекомунікаційної мережі з метою забезпечення доступу до телекомунікаційних послуг (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Комп’ютерна телефонія – це технологія, що здійснює поєднання всіх додатків, які знаходяться на перетині областей застосування комп’ютерних мереж (мережі для передачі даних) і телефонії загального користування (мережі для передачі голосу) [99].

Контролер – це пристрій керування каналами зв’язку.

Космічний радіозв’язок – це радіозв’язок, в якому використовується одна чи декілька космічних радіостанцій, або один чи кілька супутників чи інші космічні об’єкти (ДСТУ 3254–95) [72].

Лінія зв’язку – це сукупність фізичних дротів (двох дротів чи одного дроту і заземлення), по яким розповсюджуються електричні сигнали (струмові, коливальні, імпульсні) і які утворюють канал проводового зв’язку.

Лінія зв’язку – це сукупність фізичних носіїв (проводів, радіопростір), по яким поширюються електричні та радіочастотні сигнали (струмові, коливальні, імпульсні), що утворюють канали зв’язку.

Мережа зв’язку – це комплекс технічних засобів зв’язку та обладнання керування ними, з’єднаних між собою лініями і каналами зв’язку. Мережі зв’язку можуть бути постійними та тимчасовими.

Мережа зв’язку – це сукупність засобів та споруд зв’язку, поєднаних в єдиному технологічному процесі забезпечення інформаційного обміну.

Міська телефонна мережа (МТМ) - територіальна розгалужена система провідного телефонного зв’язку.

Мобільний зв'язок – див. рухомий зв'язок (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Мобільні СГУ (сигнально-гучномовні установки) – встановлюються на спеціальних (патрульних) автомобілях, мотоциклах, катерах, бронетранспортерах, гелікоптерах та інших пересувних об'єктах і використовуються для підсилення мовної інформації. Сигнально-гучномовні установки забезпечують гучне транслявання мовних команд і повідомлень на відкритому просторі та подачу спеціальних звукових сигналів (типу "Сирена") і світлових сигналів (спалахових) як під час руху, так і на зупинках. Вони використовуються при керуванні дорожнім рухом, організації пріоритетного проїзду спеціальних автомобілів, супроводу машин особливої норми, забезпеченні громадського порядку в місцях великого скупчення людей і т. п. Нерідко мобільні засоби підсилення мови успішно використовуються у поєднанні з іншими спеціальними технічними засобами, що мають місце на оснащенні органів внутрішніх справ. Так, наприклад, при проведенні оперативно-пошукових заходів, що передбачають затримання злочинців, засоби підсилення мови застосовуються разом з приладами бачення в темряві, різноманітними спеціальними освітлювачами, біноклями, радіостанціями та іншими спеціальними засобами. Застосування ЗПМ для попередження злочинців про застосування до них спеціальних засобів примусового (активного) впливу, а також вогнепальної зброї є нормативною вимогою, а застосування радіостанції дозволяє працівнику, що веде передачу, перебувати на певній відстані від звукопідсилювальної установки в процесі такого звернення.

Модулювальне коливання (хвиля) - коливання (хвиля), яке змінює формацийні параметри несучого коливання (радіохвилі) (ДСТУ 3254-95) [72].

Модуляція - процес зміни інформаційного параметра (параметрів) несучої радіохвилі, згідно з інформацією, що передається (ДСТУ 3254-95) [72].

Модуляція – це зміна одного із параметрів (амплітуди, фази, частоти) високочастотних коливань відповідно з низькочастотним корисним сигналом.

Модуляція радіосигналу – спосіб передачі інформації по радіоканалу, який полягає в суперпозиції несучого та інформаційного сигналів.

Налаштована антена – антена, параметри якої відповідають заданим вимогам на одній робочій частоті (ДСТУ 3801-98) [58].

Напівдуплексний радіозв'язок – симплексний радіозв'язок з автоматичним переключенням з передавання на приймання і з можливістю перепитування кореспондента (ДСТУ 3254-95) [72].

Направлена антена – антена, що забезпечує в певному чи певних напрямках ефективніше випромінювання або приймання радіохвиль, ніж в інших (ДСТУ 3801-98) [58].

Несуча частота – частота несучого коливання (радіохвилі) (ДСТУ 3254-95) [72].

Несуче коливання (радіохвиля) – електромагнітне коливання, призначене для створення радіочастотного сигналу зміною одного чи декількох параметрів цього коливання (ДСТУ 3254-95) [72].

Нижня бічна смуга (частот) – бічна смуга, розміщена нижче частоти несучого коливання (хвилі) (ДСТУ 3254-95) [72].

Низькочастотний (НЧ) телефонний зв'язок – це такий, в якому звукові коливання перетворюються в електричні за допомогою мікрофона передавального апарату, безпосередньо розповсюджуються по провідній лінії і зворотно перетворюються в звукові коливання за допомогою телефону приймального апарату. НЧ телефонний зв'язок ОВС поділяють на системи із використанням місцевих батарей для електричного живлення апаратури (МБ), що встановлюються в кожний телефонний апарат та комутатор окремо, та системи із використанням центральної батареї для живлення усієї телефонної мережі (ЦБ). Телефонна система "МБ" найчастіше використовується при організації тимчасового телефонного зв'язку в польових умовах. Вона більш "живучіша" за екстремальних умов. Телефонна система "ЦБ" застосовується тільки у стаціонарних умовах як більш зручніша та економічно вигідніша.

Однобічний радіозв'язок – радіозв'язок, за якого одна із радіостанцій або радіоелектронний засіб тільки передає, а інша, чи інші, тільки приймає радіосигнали (ДСТУ 3254-95) [72].

Одночастотний режим – режим використання радіослужби, коли в обох напрямках зв'язку використовується одна і та ж несуча частота (ДСТУ 3254-95) [72].

Одночастотний симплексний радіозв'язок – симплексний радіозв'язок, за якого зв'язок між радіостанціями здійснюється на одній частоті (ДСТУ 3254-95) [72].

Оперативний зв'язок ОВС – це сукупність взаємопов'язаних між собою засобів та каналів (ліній) зв'язку, з'єднаних у певному порядку відповідно до організації управління органами внутрішніх справ і характеру виконуваних завдань. Оперативний зв'язок ОВС передбачає мережі відкритого та закритого зв'язку. Відкритий зв'язок використовується для обміну не таємною інформацією. Закритий зв'язок призначений для ведення посадовими особами обміну таємною службовою інформацією [99].

Оператор телекомунікацій – це суб'єкт господарювання, який має право на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій із правом на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційних мереж (ст.1 Закону України "Про телекомунікації") [28].

Основні вимоги до зв'язку ОВС – це: 1) *надійність* – здатність функціонувати безперервно і необмежений час в межах встановлених тактико-технічних показників та визначених умов експлуатації; 2) *сталість* – спроможність забезпечити впевнений обмін інформацією за будь-яких негативних впливів; 3) *вірогідність* – властивість передачі-прийому повідомлень без викривлень або з такою їх кількістю, яка не впливає на виконання завдань; 4) *таємність (скритність)* – спроможність зберігання у таємниці змісту інформації, що передається, та сам факт її передачі; 5) *пропускна спроможність* – здатність забезпечити своєчасну передачу (прийм) певного потоку інформації без очікування.

Основні завдання зв'язку ОВС – це чітка і безперебійна передача (прийом) оперативно-службової інформації з метою забезпечення безперервного управління органами, підрозділами, їх силами та засобами за будь-яких умов і оперативних обставин при здійсненні заходів по боротьби зі злочинністю, охороні громадського порядку, забезпечення майнової охорони, безпеки дорожнього руху та виконання інших, покладених на них, правоохоронних функцій. Втрата зв'язку веде до втрати управління.

Пакетний режим радіопередачі – режим радіопередачі, під час якого повідомлення збираються у часовий пакет (ДСТУ 3254-95) [72].

Пейджер – це радіоприймальний пристрій з дисплеєм на рідинних кристалах, на якому відображається інформація, що передається.

Пейджинговий радіозв'язок – призначений для передачі текстової інформації (може передаватися і прийматися мовна, цифрова і літерно-цифрова інформація) на радіоприймальний пристрій по радіоканалу.

Пейджінговий радіозв'язок (від англ. "page" – сторінка) – зв'язок загального користування, забезпечує можливість односторонньої передачі по радіоканалу коротких (посторінкових) повідомлень (індивідуальних або групових). Повідомлення приймається, розшифровується і відтворюється в тому чи іншому вигляді абонентським портативним приймачем з дисплеєм (пейджером) на рідинних кристалах. Пейджінгова система забезпечує зв'язком абонента в процесі його переміщення (роумінгу) по території населеного пункту, міста, району, області, держави і навіть за її межами, тобто усюди, де розміщені радіопередавачі цієї системи. В пейджінгових системах зв'язку передача інформації здійснюється в оцифрованій формі, що практично унеможливорює її перехоплення та розшифровку без застосування спеціального обладнання. В органах внутрішніх справ пейджінговий радіозв'язок використовується для оперативного сповіщення особового складу, передачі адресних повідомлень конкретним працівникам [99].

Первинна мережа зв'язку – це сукупність лінійних та станційних споруд, які утворюють мережу типових каналів передачі та типових трактів.

Передача даних – це передавання інформації у вигляді даних з використанням телекомунікаційних мереж (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Переносні ЗПМ (електромегафони) – використовуються для короткочасної, гучної, спрямованої передачі мовної інформації на невеликих ділянках відкритого простору (площах, вулицях, стадіонах і т. п.) та у великих закритих приміщеннях (станціях метро, вокзалах, спортивних комплексах, промислових та інших приміщеннях).

Піднесівне коливання {радіохвиля} - електромагнітне коливання, що використовується для створення модульованого сигналу, який у подальшому використовується для модуляції коливання більш високої частоти (ДСТУ 3254-95) [72].

Піднесуча частота - частота піднесучого коливання (радіохвилі) (ДСТУ 3254-95) [72].

Провайдер – це сполучена ланка між Internet мережею і користувачем, організація, яка забезпечує доступ в Internet мережу (має назву ISP Internet Service Provider) [99].

Провайдер телекомунікацій – це суб'єкт господарювання, який має право на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій без права на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Проводовий зв'язок ОВС (телефонний, телеграфний, факсимільний, передачі даних, сигнально-кодовий, кабельний телевізійний) – це один із важливіших елементів системи зв'язку органів внутрішніх справ. Він найбільше задовольняє вимогам до зв'язку щодо надійності, вірогідності та конфіденційності передачі інформації. Будується на основі створення розгалужених мереж та вузлів зв'язку по власних лініях (каналах) зв'язку та по лініях (каналах) міського і міжміського зв'язку загального користування, а також по орендованих лініях (каналах) зв'язку інших міністерств і відомств (на договірній основі). Залежно від способу передачі інформації проводовий телефонний зв'язок поділяють на *низькочастотний* та *високочастотний*.

Проводовий електрозв'язок – це передавання і приймання інформації із застосуванням проводових ліній з металевими або волоконнооптичними жилами (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Проводовий зв'язок – це електрозв'язок, який здійснюється передаванням електричних сигналів проводами [99].

Пункт закінчення телекомунікаційної мережі – це місце стику (з'єднання) мережі телекомунікацій та кінцевого обладнання (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Радіодані – це відомості про порядковий номер радіомережі (радіонапряму) позивні радіостанцій (кореспондентів), місце їх розташування (дислокації), належність підрозділу, службі, автомобілю, особі, робочі та запасні частоти радіоканалів, параметри радіозасобів та ін. Радіодані встановлюються на один календарний рік (з 01.01 до 31.12), якщо не визначені інші умови. Термін дії змінних радіоданих (позивних) встановлений один місяць.

Радіоелектронний засіб – технічний пристрій, заснований на принципах радіотехніки і електроніки, та призначений для генерування, випромінювання, перетворення й підсилення електромагнітних коливань.

Радіозв'язок – це електрозв'язок, який здійснюється передаванням електричних сигналів за допомогою радіохвиль (ДСТУ 3254–95) [72].

Радіозв'язок – це передача інформації на відстань між кінцевими пристроями (передавачем і приймачем) за рахунок розповсюдження модульованих радіохвиль у вільному просторі [99].

Радіозв'язок ОВС – складова частина загальної системи зв'язку органів внутрішніх справ. Він доповнює проводовий зв'язок, а з рухомими об'єктами служить єдиним видом зв'язку, який забезпечує управління силами і засобами при ускладненій оперативній обстановці. Важлива перевага радіозв'язку - його

висока мобільність, тобто швидкий обмін інформацією на відстані між стаціонарними та пересувними об'єктами, а також пересувних об'єктів між собою. Основними недоліками радіозв'язку є залежність його якості і сталості від рівня радіозавад (атмосферного, індустриального характеру або від інших працюючих радіозасобів) та умов розповсюдження радіохвиль (залежно від параметрів радіостанцій, рельєфу місцевості та екрануючого впливу оточуючих об'єктів), а також невелика пропускна спроможність і можливість стороннього прослуховування радіообміну. Радіозв'язок в органах внутрішніх справ організується шляхом створення *радіомереж* та *радіонапрямів* різного рівня і призначення. Залежно від характеру розв'язуваних оперативно-службових завдань радіомережі і радіонапрями можуть бути *постійними* або *тимчасовими*. Постійні радіомережі (радіонапрями) створюються для систематичної підтримки зв'язку між службами, підрозділами і службовими нарядами. Тимчасові радіомережі та радіонапрями організуються на час проведення одноразових заходів. Радіомережі (радіонапрями) ОВС будуються за територіальними принципами (обласні, міські, районні, об'єктові) та за службовими ознаками (ОГП, ППС, ДАІ, КР та ін.).

Найпоширенішим у діяльності ОВС є *ультракороткохвильовий (УКХ)* радіозв'язок. Він використовується в межах територій обслуговування. Дальність його дії обмежена від кількох кілометрів (для носимих радіостанцій) до кількох десятків кілометрів (для мобільних та стаціонарних радіостанцій). *Короткохвильовий (КХ)* радіозв'язок застосовується в ОВС головним чином для забезпечення радіообміну між МВС - ГУМВС (УМВС) - МРОВС за умови їх дислокації на відстанях, що перевершують технічні можливості УКХ радіозв'язку, і здебільшого за надзвичайних ситуацій. Основною перевагою КХ радіозв'язку є його дальність дії (сотні і навіть тисячі кілометрів).

Радіозв'язок прямої видимості – радіозв'язок на відстані прямої видимості між передавальною і приймальною антенами (ДСТУ 3254-95) [72].

Радіоканал – сукупність радіотехнічних пристроїв разом з радіолінією, що слугує для передавання повідомлень від відправника до одержувача (ДСТУ 3254-95) [72].

Радіолінія – сукупність передавальної, приймальної антен та середовища поширення радіохвиль (ДСТУ 3254-95) [72].

Радіомережа – це робота на єдиній радіочастоті (єдиному радіоканалі) і загальними радіоданими трьох і більше радіостанцій (за принципом кожна з кожною). В кожній радіомережі радіостанція, що знаходиться при старшому керівникові (в черговій частині) призначається *головною*. Розпорядження головної радіостанції є обов'язковими для усієї радіомережі.

Радіонапря́м – це робота на єдиній радіочастоті (єдиному радіоканалі) і єдиними радіоданими двох радіостанцій або послідовного ланцюга кількох взаємопов'язаних радіостанцій чи ретрансляторів (за принципом ланцюгової передачі інформації) [99].

Радіообмін – це встановлення радіозв'язку, його ведення (передачі-прийому радіограм, криптограм, умовно-кодових сигналів, команд та ведення мікрофонних переговорів) і завершення відповідно до встановлених

нормативними документами та єдиних правил передачі відомостей по радіоканалам. Радіообмін має бути чітким, лаконічним, коротким, містити мінімально необхідну кількість фраз та слів. Забороняється передавати по відкритим радіоканалам відомості, які не підлягають розголошенню або розкривають сутність здійснюваних заходів та оперативну обстановку, що склалася [99].

Радіорелейний зв'язок – це гостронаправлена передача з електромагнітним випромінюванням за допомогою спеціальної антени спрямованої дії. Це наземний вид радіозв'язку, який ґрунтується на ретрансляції радіосигналів на дециметрових і більш коротких радіохвилях.

Радіорелейний зв'язок – це комбінований вид зв'язку, який поєднує в собі позитивні властивості радіо- і проводового зв'язку. Його призначення – створення каналів оперативного зв'язку на значних відстанях за умови складності чи неможливості застосування інших видів зв'язку в їх класичному виді. Це досягається завдяки багатократній ретрансляції проміжними радіорелейними станціями (PPC) радіосигналів між двома кінцевими PPC. Місце розташування ретранслюючих PPC та їх кількість визначається потрібною дальністю зв'язку, рельєфом місцевості та параметрами радіозасобів. PPC мають пристрої багатоканального телефонно-телеграфного ущільнення, завдяки чому по одному радіоканалу одночасно може транслюватись велика кількість телефонних розмов та телеграфних повідомлень у прямому і зворотному напрямках. При цьому передбачена можливість відгалуження необхідної кількості телефонно-телеграфних каналів зв'язку на кінцевих та проміжних PPC.

Радіохвилі – це електромагнітні коливання певного діапазону частот.

Ресурси телекомунікаційних мереж – це наявні в телекомунікаційних мережах кількість номерів (номерний ресурс), кількість і пропускна спроможність проводових ліній з металевими жилами, оптичними волокнами, радіоліній, каналів, трактів для передавання інформації, комутаційних станцій та вузлів, радіочастотний ресурс (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Ретранслятор - приймально-передавальний пристрій, призначений для приймання сигналів від іншого передавача, зміни параметрів та подальшого його передавання на приймач (див. ДСТУ 3785-98) [67].

Роумінг – це можливість використання засобів електрозв'язку на одних і тих самих частотах, згідно узгодження про створення єдиної мережі на значних територіях для певного стандарту або системи зв'язку.

Рухомий (мобільний) зв'язок – це електрозв'язок із застосуванням радіотехнологій, під час якого кінцеве обладнання хоча б одного із споживачів може вільно переміщатися в межах усіх пунктів закінчення телекомунікаційної мережі, зберігаючи єдиний унікальний ідентифікаційний номер мобільної станції (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Симплексний радіозв'язок - двосторонній зв'язок, за якого передавання і приймання на кожній радіостанції здійснюється по черзі (ДСТУ 3254-95) [72].

Симплексний зв'язок – це почерговий двосторонній обмін інформацією (почергові передача і прийом).

Симплексний радіозв'язок – це почерговий обмін інформацією між радіостанціями на одній частоті за принципом "розмовляю або слухаю".

Система диспетчерського радіозв'язку – це організація зв'язку групи абонентів, підрозділів чи органів внутрішніх справ на одночастотному каналі (радіомережі) у симплексному або дуплексному (напівдуплексному) режимі.

Система зв'язку ОВС – це організаційно-технічна єдність функціональних, взаємопов'язаних між собою, вузлів, станцій, каналів, ліній і кінцевих засобів зв'язку різного призначення. Організація системи зв'язку і її використання обумовлюються структурою ОВС, характером завдань, що ним виконуються, та особливостями взаємодії між службами і підрозділами. Утворюються системи зв'язку на рівні МВС України, ГУМВС (УМВС) міст, областей, УМВСТ, МРЛОВС, окремих служб та підрозділів. Основою побудови систем зв'язку ОВС є вузли зв'язку.

Сканувальний радіоприймач (сканер) - пристрій, призначений для сканування радіоефіру, яке полягає у вузькосмуговому радіоприйманні у заданому частотному діапазоні з поступальним просуванням по шкалі частот.

Смуга пропускання лінії зв'язку - смуга частот, які можуть передаватися по лінії зв'язку.

Смуга частот - смуга, обмежена нижньою та верхньою границями частот (ДСТУ 3254-95) [72].

Споживач телекомунікаційних послуг (споживач) – це юридична або фізична особа, яка потребує, замовляє та/або отримує телекомунікаційні послуги для власних потреб (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Споруди електрозв'язку – це будівлі, вежі, антени, що використовуються для організації електрозв'язку (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Стандарт – це комплекс технічних вимог до систем зв'язку, які повинні відповідати сучасному технічному рівню і визначає параметри цієї системи, нижче котрих вони не можуть створюватись.

Стаціонарні ЗПМ – монтуються на об'єктах ОВС постійної дислокації (в чергових частинах та інших службових приміщеннях) і використовуються для ведення мовної інформації або транслявання інформації, що записана на магнітофоні чи приймається по каналу службового зв'язку.

Стільниковий (мобільний) радіотелефонний зв'язок – це вид зв'язку загального користування, складовий елемент Єдиної національної системи зв'язку України. В стільниковому (мобільному) зв'язку забезпечується автоматична "естафетна" передача абонента (роумінг) в процесі переміщення його з одного місця в інше на території населеного пункту, міста, району, області, держави та за її межами за умови одного стандарту територіальних стільникових мереж. Власних мереж стільникового радіотелефонного зв'язку в МВС України не має. Для керівного складу органів внутрішніх справ згідно

норм належності передбачена певна кількість стільникових радіотелефонів, які підключені до мережі стільникового радіозв'язку України.

Суб'єкти ринку телекомунікацій – це оператори, провайдери телекомунікацій, споживачі телекомунікаційних послуг, виробники та/або постачальники технічних засобів телекомунікацій (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Супутниковий (космічний) радіотелефонний зв'язок – одна з провідних технологій організації зв'язку широкого використання, що входить до складу Єдиної національної системи зв'язку України. Він утворюється за допомогою спеціальних штучних супутників землі, на яких розміщені так звані "літаючі ретранслятори", що підтримують зв'язок з наземними станціями зв'язку. Вони мають велику висоту, тому користувачеві стає доступною практично уся наземна інфраструктура зв'язку. Власної системи супутникового зв'язку МВС України не має. Для забезпечення вибіркового оперативного радіозв'язку у будь-якій точці на території України (а також за її межами) можливо використання супутникових терміналів загальнодержавної системи зв'язку, що дозволяє мати абонентський мобільний зв'язок та зв'язок через мережі телефонного і документального зв'язку загального користування. Цей вид зв'язку особливо зручний для використання в період надзвичайних ситуацій. Супутниковий радіозв'язок має ключову роль в організації глобального оперативного зв'язку органів внутрішніх справ з пересувними об'єктами, які знаходяться як на території України, так і за її межами (наприклад, з підрозділами, що виконують миротворчі функції у тих чи інших регіонах світу).

Твейджер – це передавач малої потужності з приймальним пристроєм, який забезпечує двосторонній зв'язок з іншим твейджером, звичайним пейджером та звичайним чи мобільним телефоном, із електронною поштою та всесвітньою мережею Інтернет.

Телеграфний зв'язок – це вид документального електров'язку, який забезпечує передачу літерно–цифрового тексту.

Телекомунікації (електров'язок) – це передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Телекомунікаційна мережа – це комплекс технічних засобів телекомунікацій та споруд, призначених для маршрутизації, комутації, передавання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних чи інших електромагнітних системах між кінцевим обладнанням (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Телекомунікаційна мережа доступу – це частина телекомунікаційної мережі між пунктом закінчення телекомунікаційної мережі та найближчим вузлом (центром) комутації включно (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Телекомунікаційна мережа загального користування – це телекомунікаційна мережа, доступ до якої відкрито для всіх споживачів (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Телекомунікаційна послуга – це продукт діяльності оператора та/або провайдера телекомунікацій, спрямований на задоволення потреб споживачів у сфері телекомунікацій (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Телемережі – це телекомунікаційні мережі загального користування, що призначаються для передавання програм радіо- та телебачення, а також інших телекомунікаційних і мультимедійних послуг і можуть інтегруватися з іншими телекомунікаційними мережами загального користування (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Телефонія – це передача проводами мовної інформації на відстань шляхом перетворення звукових коливань в електричні за допомогою мікрофона на передуючому пристрої та зворотного їх перетворення за допомогою телефонного капсуля на прийомному пристрої.

Телефонний зв’язок – це вид електрозв’язку, який забезпечує передачу сигналів, що відображають мову, на відстань з встановленою смугою частот між абонентами та (або) операторами.

Технічні засоби телекомунікацій – це обладнання, станційні та лінійні споруди, призначені для утворення телекомунікаційних мереж (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Транкінговий радіозв’язок – це автоматизована система диспетчерського радіозв’язку, що автоматично розподіляє обмежену кількість радіоканалів серед значної кількості кореспондентів в ультракороткохвильовому діапазоні.

Транкінговий радіотелефонний зв’язок (від англ. trunk – магістраль, канал, ствол, пучок) – це автоматична система диспетчерського УКХ радіозв’язку, яка забезпечує індивідуальний чи груповий обмін мовною та цифровою інформацією між кореспондентами і надійний захист від несанкціонованого втручання. Ці системи радіотелефонного зв’язку найперспективніші, вони посідають домінуюче значення серед систем оперативного рухомого відомчого зв’язку і в майбутньому повинні замінити неавтоматизовані системи диспетчерського радіозв’язку в органах внутрішніх справ.

Транспортна телекомунікаційна мережа – це мережа, що забезпечує передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу (ст.1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Трафік (від англ. traffic – рух) – це потік інформації [99].

Факсимільний зв’язок – це вид документального електрозв’язку, який забезпечує передачу на відстань усіх форм графічних, рукописних та друкованих матеріалів (ДСТУ 2619–94) [62].

Фіксований зв'язок – це телекомунікації, що здійснюються із застосуванням стаціонарного (нерухомого) кінцевого обладнання (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Фотонні системи зв'язку – це сучасні цифрові технології обробки та передачі інформації на основі застосування приладів з оптичними (лазерними) пристроями та волокнисто-оптичними лініями зв'язку, в яких на відміну від електричних сигналом служить потік фотонів променевої енергії. Сучасний рівень розробки фотонних систем зв'язку дозволяє прогнозувати створення у наступному надшвидкісних систем оперативного зв'язку для забезпечення передачі-прийому інформації при високій стійкості до електричних і електромагнітних завад та високому ступеню її захищеності від несанкціонованого втручання.

Частотомір - пристрій, призначений для поточного виміру частоти радіосигналу.

Цифрова система радіозв'язку - система радіозв'язку для передачі цифрових сигналів (ДСТУ 3254-95).

Широкосмугова [вузькосмугова] антена - антена, що має прийнятні характеристики в широкому [вузькому] діапазоні радіочастот (ДСТУ 3801-98) [58].

Щілинна антена - антена, що складається з одного або декількох щілинних випромінювачі (ДСТУ 3801-98) [58].

Frame Relay – це сучасна технологія, альтернатива виділенням цифровим каналам електрозв'язку в створенні та обслуговуванні корпоративних мереж.

IP зв'язок (від англ. "Internet protocol" – протокол міжмережевої взаємодії) – це передача комплексних повідомлень (голосових, телевізійних, факсових) в реальному часі каналами всесвітньої мережі "Інтернет". Використання IP зв'язку в органах внутрішніх справ у перспективі здатне суттєво полегшити спілкування з підрозділами на транснаціональному рівні [99].

IP–телефонія – це передача голосових повідомлень, факсимільних зображень і даних мультимедіа в режимі реального часу по IP–мережам на основі протоколу TCP/IP [99].

Література до розділу IV

[24, 25, 27, 28, 32, 41, 46, 49, 50, 58, 62, 67, 72, 73, 99, 118, 119, 129, 137]

РОЗДІЛ V. ЗАСОБИ ЗВУКОЗАПИСУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Акустика – розділ фізики, який досліджує пружні хвилі та явища.

Акустична (звукова) інформація – це інформація, яка переноситься пружними коливаннями і хвилями в газах, рідині і твердих тілах в діапазоні від 0,1 Гц до 100 кГц. Вухом людини реагує на порівняно невеликий діапазон звукових коливань (частот) – від 20 Гц до 20 000 Гц (20 кГц). Коливання частот до 20 Гц мають назву *інфразвукові*, коливання більше 20 000 Гц мають назву *ультразвукові*. Орган слуху людини не сприймає ці діапазони частот.

Акустоелектронна лінія затримки – акустоелектронний виріб, що здійснює затримування з перетворенням чи без перетворення електричного сигналу (ДСТУ 3093-95) [59].

Акустоелектронний вибір; АЕВ – складальна одиниця, яка в складі радіоелектронної апаратури виконує певну функцію на основі процесів збудження, поширення і перетворення акустичних хвиль у пружному середовищі й (чи) на взаємодії їх з електромагнітними полями (ДСТУ 3093-95) [59].

Акустоелектричний перетворювач – пристрій, який перетворює акустичну енергію в електромагнітну (ДСТУ 3801-98) [58].

Примітка. Бувають електродинамічні, електромагнітні, електростатичні, п'єзоелектричні, квазіелектричні.

Акустоелектронний фільтр – акустоелектронний виріб, принцип дії якого ґрунтується на явищі частотно-вибіркового збудження, приймання і поширення акустичних хвиль (ДСТУ 3093-95) [59].

Акустомат – система голосової активації включення прослуховувального або звукозаписувального пристрою.

Акустична система – технічні засоби, призначені для перетворення акустичного сигналу на електричний за допомогою мікрофона або спеціального датчика, або навпаки - з електричного на акустичний із застосуванням, наприклад, динаміків, навушників тощо.

Акустичний канал (акустоелектронного виробу) – обмежена ділянка звукопроводу акустоелектронного виробу, що визначається конструкцією акустоелектронного виробу, якою поширюється акустична хвиля (ДСТУ 3093-95) [59].

Активний акустоелектронний виріб – акустоелектронний виріб, що складається з активних елементів, які становлять його невід'ємну частину (ДСТУ 3093-95) [59].

Аналоговий звукозапис – це процес магнітного запису акустичних коливань, які за допомогою мікрофона перетворюються на безперервні (аналогові) електричні сигнали. Чим більше амплітуда (гучність) звукових коливань, тим більша амплітуда електричного сигналу.

Апарат магнітного звукозапису – це пристрій для запису звуку та його відтворення (магнітофон, диктофон), в якому звукові коливання перетворюються в електромагнітні (цифрові сигнали), а потім фіксуються у

вигляді слідів остаточного намагнічування на феромагнітному носії (або цифровому носії).

Артикуляція [розбірливість] – відсоток одиниць мовлення, які правильно сприймаються під час їх передавання (ДСТУ 3515-97) [57].

Примітка 1. Термін “артикуляція” використовується, коли одиницями мовного матеріалу є беззмістовні склади чи фрагменти; термін “розбірливість” використовується, коли одиниці мовного матеріалу містять повні, змістовні слова чи речення.

Примітка 2. Важливо визначити тип мовного матеріалу: фонemi, логатоми, склади, слова, фрази і т.п. Вид використовуваного мовного матеріалу ідентифікується відповідними прикметниками: складова артикуляція голосних (чи приголосних), розбірливість односкладових слів, розбірливість окремих слів, змістова розбірливість фраз.

Аудіовізуальна інформація – зорова інформація, що супроводжується звуком.

Аудіозапис – процес фіксації акустичної інформації на певному носії з використанням засобу аудіо запису.

Аудіокасета – це пристрій, в якому розташована магнітна стрічка, і який захищає стрічку від забруднення та механічних пошкоджень. Існують касети на 30, 45, 60, 90 та 120 хвилин запису. В міні магнітофонах використовують відповідно міні- та мікрокасети.

Вербальна форма фіксації доказів (від *лат. verbalis* – словесний, усний) – це форма фіксації усних повідомлень (заяв, свідчень про обставини, які мають значення для справи), найпоширеніша форма фіксації доказів. Технічними прийомами у вербальній формі фіксації слугують: протоколювання та звукозапис. У процесі протоколювання можуть застосовуватись такі засоби оргтехніки як стенографія, машинопис та диктофон.

Вимоги до звукозаписуючої апаратури, що використовується в ОВС: малі габарити і невелику вагу, що дозволяє зручно її маскувати, транспортувати і використовувати; незначний робочий шум; технічні характеристики, які забезпечують використання її у будь-який момент на протязі тривалого часу без додаткової підготовки та фіксацію звукову інформацію від різних джерел сигналу (мікрофон, телефонний адаптер, телефонна лінія тощо); універсальне електроживлення (від електромережі 220В та від автономних джерел – батарей, акумуляторів) для забезпечення можливості застосування в різних умовах оперативно-розшукових ситуацій.

Вокодер – пристрій для передавання мови в закодованому вигляді.

Гідроакустичний датчик - пристрій, призначений для перетворення акустичних коливань, які розповсюджується у рідинах, в електричні.

Диктофон (від *лат. dicto* і *грецьк. φωνη*) – це прилад для запису і відтворення усного мовлення. Диктофони призначені для запису мовної інформації та її переносу на текст за допомогою друкуючих засобів або від руки (друкарська машинка, комп'ютер тощо). В ОВС використовується під час слідчих дій (допит) та здійснення оперативних розробок. В цих приладах є можливість багаторазової зупинки і повернення.

Динамічний діапазон – різниця між максимальним та мінімальним рівнями потужності (сигналу), виражена у децибелах, яка зберігається протягом певного інтервалу часу (ДСТУ 3254-95) [72].

Звук – рух частинок пружного середовища навколо положення рівноваги (ДСТУ 3515-97) [57].

Звук – це сприймане слухом людини фізичне явище, що викликається коливальними рухами часток повітря або іншого середовища.

Звук – це коливання механічних часток в пружному середовищі, що розповсюджуються у формі повздовжніх хвиль в діапазоні від 20 до 20 000 Гц. Розповсюджується звук у повітрі зі швидкістю, в середньому, 340 м/с, а у твердих телах – до 6000 м/с.

Звукові частоти - частоти акустичних коливань у діапазоні від 15 Гц до 20 кГц.

Звукозапис – це процес запису акустичної інформації на певний носій для подальшого її відтворення, зберігання тощо. В процесі такого запису пристрій, який здійснює запис (різець, світловий промінь або магнітне поле), залишає слід звукового коливання (звукову доріжку або фонограму) на рухомому носії.

Звукозапис (магнітний звукозапис) – метод фіксації звукових коливань, заснований на властивості феромагнітних матеріалів намагнічуватися під дією магнітного поля і зберігати остаточний намагнічений стан після виходу з цього поля. Він дозволяє з високою точністю та вичерпною повнотою фіксувати мову людини чи іншу звукову інформацію. Магнітний звукозапис активно використовується в кримінально-процесуальній, оперативно-розшуковій та адміністративно-службовій діяльності органів внутрішніх справ, а саме: 1) під час проведення слідчими окремих слідчих дій; 2) під час проведення оперативно-розшукових заходів працівниками оперативних підрозділів; 3) при використанні комплексу засобів організаційної техніки працівниками різних служб. Звукозапис відтворює такі особливості голосу та мови людини, які не можуть бути відтворені в протоколі і навіть у стенограмі, але фонограма не замінює протокол, а є його доповненням. У правоохоронній діяльності ОВС магнітний звукозапис умовно поділяють на процесуальний та непроцесуальний (оперативний).

Звукозапис у кримінальному судочинстві – це додатковий засіб фіксації показань, свідчень (ст. 224 КПК України). Про застосування звукозапису допитуваний сповіщається до початку слідчої дії. Не припустимо здійснювати звукозапис тільки частини допиту або показань, спеціально повторених для звукозапису. На фонограмі повинні бути зафіксовані: місце і дата провадження слідчої дії, час її початку і закінчення, посада і прізвище особи, що здійснює слідчу дію, прізвище, ім'я, по батькові кожної особи, яка бере участь в її провадженні. При закінченні допиту звукозапис повністю відтворюється, і особа своєю заявою засвідчує його правильність. На фонограму записуються усі доповнення та поправки до показань. Звукозапис не замінює протоколювання слідчої (судової) дії.

Звукопровід (акустoeлектронного виробу) – елемент конструкції акустoeлектронного виробу, в якому збуджуються, поширюються та перетворюються акустичні хвилі (ДСТУ 3093-95) [59].

Інфразвук – це коливання з частотою нижче 20 Гц.

Інфрачервоний лазерний зчитувач (ІЛЗ) – пристрій, призначений для отримання віброакустичної інформації з твердих пружних поверхонь шляхом модулювання інфрачервоного лазерного променя коливаннями звукової частоти, наведеними на цих поверхнях.

Інтерференція – взаємне накладення двох коливань однакової частоти (наприклад, прямої і відбитої хвилі). При однакових фазах відбувається збільшення гучності, при супротивних - зменшення.

Класифікація засобів магнітного звукозапису. Засоби магнітного звукозапису поділяють за такими ознаками: а) *за призначенням апаратури*: 1) магнітофон (апарат для запису звуку та його подальшого відтворення); 2) диктофон (пристрій для запису мовної інформації на магнітний носій з подальшим переносом на паперовий носій); б) *за розмірами*: 1) стаціонарні (використовуються в чергових частинах для запису повідомлень по лінії “102”); 2) носимі (використовуються для запису звукової інформації в приміщенні та поза неї, а також під час руху); 3) міні- та мікро диктофони (використовуються для запису звукової інформації під час здійснення оперативно-розшукових заходів); в) *за призначенням*: 1) побутові (використовуються для повсякденної діяльності); 2) репортерські (для запису звукової інформації під час репортерських дій); 3) професійні (призначені для високоякісного запису і відтворення звуку); г) *за характером роботи в режимі запису*: 1) безперервної дії; 2) з дистанційним керуванням; 3) з керуванням від голосу; д) *за типом звуконосія*: 1) котушкові; 2) касетні; 3) мікрокасетні; 4) дровові; 5) цифрові; ж) *за кількістю каналів запису*: 1) одноканальні; 2) двоканальні (стерео); 3) багатоканальні (квадро); з) *за обробкою аудіосигналу*: 1) аналогові; 2) цифрові.

Криміналістична акустика – це розділ криміналістики, який займається вивченням фізичних закономірностей звуку для збирання, дослідження і використання звукових слідів у судочинстві.

Магнітний звукозапис – це процес запису і відтворення інформації шляхом зміни залишкового магнітного стану носія (магнітної стрічки, спеціального дроту тощо), або його окремих частин відповідно з сигналами акустичної інформації, що записується. Під час відтворення відбувається зворотне перетворення і сприйняття сигналів інформації, які відповідають вказаним змінам. Магнітний запис ґрунтується на властивості феромагнітних матеріалів намагнічуватися під впливом на них магнітного поля і зберігати намагнічування після виходу з цього поля. Як носії запису використовуються стрічки, покриті феромагнітним складом, сталева проволочка, дискети та флеш-картки.

Магнітний звукозапис, що застосовується під час розкриття злочину призначений для одержання даних про злочинну діяльність та іншої інформації, яка має значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності,

осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, які переховують розшукуваного злочинця або знають місцезнаходження його чи особи, що зникла безвісти, знають про місця зберігання зброї, викраденого майна, а також про засоби вчинення злочинів та інше.

Магнітофон – це апарат для запису акустичної інформації на магнітну стрічку або інший носій і її подальшого відтворення. Магнітофони забезпечують високу якість звучання, тривалу безперервну роботу без перезарядження стрічки, прості і зручні в користуванні. За допомогою цих пристроїв здійснюється багаторазове прослуховування запису, без погіршення якості, використання однієї стрічки для нових записів (попередній запис, при цьому автоматично стирається шляхом розмагнічування магнітного шару стрічки).

Мікрофон – це пристрій для перетворення звукових коливань в електричні сигнали.

Види мікрофонів: *вугільно порошкові, електродинамічні, електромагнітні, конденсаторні, п'єзоелектричні.*

Вугільні мікрофони мають мілкі зерна вугілля між тонкими платівками мембран. Звукові хвилі по чергово стискають і розріджують вугілля, чим регулюється кількість струму, який проходить крізь нього. Ці мікрофони використовуються в телефонах і в багатьох магнітофонах старого зразка, мають такі недоліки як мала чутливість, значна енергія живлення, великі розміри.

У *п'єзоелектричних* мікрофонах використовуються п'єзокристали, дія яких ґрунтується на ефекті появи електричних зарядів різного знаку на протилежних гранях деяких кристалів при їх стисканні, розтягу або іншій деформації. Цей тип мікрофонів не потребує зовнішнього джерела живлення, мають велику чутливість, але працюють з додатковими підсилювачами низької частоти.

Електродинамічні мікрофони – потужні і дуже чутливі, але також потребують додаткового підсилювання. В мікрофонах цього типу для перетворення звукових коливань в електричні сигнали використовують явище виникнення електрорушійної сили індукції в металевому провідникові, яке здійснюється під дією звукових коливань, в полі постійного магніту.

Оснoву *конденсаторного* мікрофона складає конденсатор, однією з обкладок якого (нерухома) є металева платівка, а інша – рухома металева мембрана. Корпус мікрофона виготовляється з кераміки і відокремлен від металокерамічної платівки ізолюючим кільцем. Послідовно з утворенням таким чином конденсатором підключають джерело струму і навантажуючий опір. Під дією на мембрану акустичних коливань вона починає вигинатися в той чи інший бік, що призводить до зміни ємності конденсатора. Конденсаторні мікрофони є найвисокоякісніші прилади, оскільки вони мають широкий частотний діапазон, низький рівень спотворень, високу чутливість і низький рівень особистих шумів. Номінальний діапазон частот конденсаторних мікрофонів може досягати 20–20000 Гц.

Мікрофонний ефект - ефект виникнення в ланцюгах електро- та радіоапаратури електричних сигналів, зумовлених механічною дією звукових хвиль.

Направлений мікрофон - мікрофон, який має специфічну діаграму направленості та підвищену чутливість в напрямку робочої осі, що дозволяє прослуховувати за його допомогою слабкі та віддалені звукові сигнали.

Негласний звукозапис – це матеріальне закріплення звукової інформації в процесі проведення оперативно-розшукового заходу у формі звукових слідів на звуконосії.

Обертони – всі тони, крім основного, створюємі тілом, яке коливається.

Оперативний звукозапис – це оперативно-розшуковий захід, спрямований на приховане отримання та фіксацію від осіб (у встановленому законом порядку) оперативно-розшукової аудіоінформації, необхідної для своєчасного попередження, припинення, швидкого і повного розкриття злочинів, розшуку злочинців та інших осіб, що становлять оперативний інтерес.

Оперативне прослуховування – це ідеальні відображення звукової інформації в пам'яті людини, тобто створення у оперативного працівника суб'єктивних “слідів пам'яті”, які для стороннього дослідження не досяжні. Прослуховувати можна під час здійснення звукозапису, до звукозапису – завжди, а будь-яке прослуховування не заважає звукозапису.

Оперативне (негласне) прослуховування – це самостійний тактичний прийом використання технічних засобів для отримання (зняття) оперативно-розшукової аудіоінформації, який має особливе значення в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ і використовується як допоміжний ефективний засіб виявлення злочинних дій та встановлення злочинців за матеріалами справ оперативного обліку.

Основний тон – найнижчий тон, створений тілом, яке коливається (джерелом звуку).

Опорний звуковий тиск - тиск, умовно вибраний рівнем 20 цРа (ДСТУ 3515-97) [57].

Поріг розбірливості мовлення - рівень звукового тиску мовлення в заданій смузі частот, в якій 50 % відносно простих слів легко розпізнаються (ДСТУ 3515-97) [57].

Правові основи застосування звукозапису складають передусім положення Конституції України (ст. 31), Кримінального процесуального кодексу України (ст.ст. 27, 99, 105, 107, 224, 228, 232, 236, 237, 239, 240, 256, 258, 260, 267, 270, 351, 352, 359), законів України “Про міліцію” (п.п. 10, 11, 12 ст. 11), “Про оперативно-розшукову діяльність” (п.п. 9, 11 ч.1 ст.8; ч.2 ст.8), “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” (ст. 15), “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” (ст. 8), “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” (ч. 1 ст. 7), а також інші відомчі нормативні акти.

Пучок лазерного випромінювання, лазерний пучок – лазерне випромінювання, що міститься в тілесному куті (ДСТУ 2380-94) [68].

Радіомікрофон – це пристрій, який складається з мікрофона та радіопередавача, який дозволяє здійснювати передачу інформації на відстань понад 100 м. Іноді радіомікрофон називають радіозакладкою або “раудіожучком”.

Радіомікрофон - пристрій, призначений для перетворення акустичних коливань повітряного середовища на радіосигнал.

Радіомікрофонний ефект - фізико-технічне явище, яке полягає у здатності деяких видів радіоелектронної апаратури завдяки особливостям своєї конструкції випромінювати радіохвилі, промодульовані звуковим сигналом у приміщенні.

Радіостетоскоп - пристрій, призначений для перетворення акустичних коливань, які розповсюджується у твердих пружних середовищах, у радіосигнал.

Реверберація - ефект накладення звукових сигналів один на одного за рахунок їх багатократного відбивання від різних поверхонь у приміщенні (ДСТУ 3515-97) [57].

Реверберація – залишкове післязвучання в закритих приміщеннях як результат багатократного відбивання звуку від різноманітних поверхонь (стін, стелі, підлоги тощо); істотно впливає на розбірливість запису.

Ревербераційна акустoeлектронна лінія затримки – акустoeлектронна лінія затримки, яка, отримавши на вході одиничний сигнал, на виході створює для послідовності сигналів з некорельованими початковими фазами, терміном затримки та амплітудами (ДСТУ 3093-95) [59].

Ревербераційне звукове поле – звукове поле, в якому практично всі звукові хвилі зазнали неодноразового відбиття від поверхонь та меж середовища.

Режекторний акустoeлектронний фільтр – акустoeлектронний фільтр, що має одну чи більше смуг затримування (ДСТУ 3093-95) [59].

Розбірливість мовлення - показник, який визначають як відношення числа правильно зрозумілих елементів мовлення (звуків, складів, слів) до загального числа елементів.

Слуховий контроль – це ідеальні відображення звукової інформації в пам’яті людини, тобто створення у оперативного працівника суб’єктивних "слідів пам’яті", які для стороннього дослідження не досяжні. До засобів слухового контролю можна віднести такі технічні засоби, як: стетоскопи, направляючі мікрофони, лазерні зчитувачі, аудіореєстратори тощо.

Слуховий контроль – це самостійний тактичний прийом застосування технічних засобів для отримання (зняття) оперативно-розшукової аудіоінформації, що має особливе значення в оперативно-розшуковій діяльності і нерідко використовується як допоміжний засіб виявлення злочинних дій та встановлення злочинців за матеріалами справ оперативного обліку.

Смуговий акустoeлектронний фільтр – акустoeлектронний фільтр, що має одну чи більше смуг пропускання (ДСТУ 3093-95) [59].

Спеціальні звукозаписуючі апарати – це малогабаритні пристрої магнітного запису, в яких здебільшого використовується як звуконосій тонкий (діаметром 0,03–0,05мм) дріт зі спеціального ферометалевого сплаву. Він забезпечує велику тривалість безперервного запису (до декількох годин) при досить малих розмірах котушок з дротом та самого звукозаписуючого пристрою. Такі апарати пристосовані до жорстких умов експлуатації.

Стетоскоп – пристрій, призначений для перетворення акустичних коливань, які розповсюджуються у твердих пружних середовищах, в електричні.

Сфери використання засобів магнітного звукозапису – це: 1) під час проведення слідчих дій; 2) під час проведення оперативно-розшукових заходів; 3) під час використання комплексу засобів організаційної техніки працівниками адміністративних служб ОВС.

Телефонна закладка – закладка, призначена для отримання інформації з та лінії телефонного зв'язку,

Тембр – "забарвлення" звуку. Визначається числом і частотою обертонів. Склад останніх характерне для різних джерел звуку.

Тип диктофону – визначається носієм інформації, на який проводиться запис. Розрізняють касетні, мікрокасетні і цифрові диктофони.

Тривалість реверберації – проміжок часу, необхідний для зменшення рівня звукового тиску в замкнутому приміщенні на 60 дБ після вимкнення джерела звуку даної частоти або даної смуги частот (ДСТУ 3515-97) [57].

Тон – синусоїдальне звукове коливання. Висота тона визначається числом коливань в сек. Із збільшенням числа коливань збільшується висота тона.

Ультразвук – це коливання з частотою вище 20000 Гц.

Фокусування пучка лазерного випромінювання – збільшення в заданому просторі концентрації енергії пучка лазерного випромінювання за допомогою оптичних пристроїв (ДСТУ 2380-94) [68].

Фоно – відповідає поняттю "звук".

Фонограма – виключно звуковий запис на відповідному носії будь-яких звуків, крім звуків у формі запису.

Форманта – ділянка фонограми, яка має відносно великі амплітуди, ніж інші ділянки (ДСТУ 3515-97) [57].

Чутний звук – акустичні коливання, здатні викликати слухові відчуття людини (див. ДСТУ 3515-97) [57].

Ширина смуги частот – різниця між верхньою та нижньою границями смуги частот (ДСТУ 3254-95) [72].

Цифровий звукозапис – це перетворення аналогового електричного сигналу в цифрову форму, яке полягає у вимірюванні миттєвих значень його амплітуди за рівні проміжки часу і представленні одержаних значень, які називають відмітками, у вигляді послідовності чисел. Така процедура має назву аналогово-цифрове перетворення (АЦП). При відтворенні запису здійснюється зворотний процес цифро-аналогового перетворення (ЦАП).

Література до розділу V

[4, 57, 58, 59, 64, 67, 68, 72, 77, 85, 119, 120, 127, 129]

РОЗДІЛ VI. ЗАСОБИ І ПРИЙОМИ ФОТОЗЙОМКИ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Автофокусування – це автоматичне наведення на різкість при зйомці об'єкту. АФ може здійснюватися або за допомогою спеціального датчика, розташованого поряд з об'єктивом, або безпосередньо через об'єktiv (що забезпечує точніший результат). У різних камерах застосовується АФ пасивного або активного типу (AF і FF), також є моделі, де використовується гібридна система АФ. Система пасивного фокусування заснована на визначенні контрасту зображення (під контрастом зображення розуміється співвідношення між найбільш яскравими і найбільш темними його ділянками). При активному АФ камера визначає відстань до об'єкту зйомки, освітлюючи його інфрачервоним випромінюванням і визначаючи час повернення відбитого сигналу.

Айденти–Кіт (Identi–Kit) – це спеціальний комплект для створення композитних портретів. Складається з прозорих діапозитивів розміром 12х14 см, на яких нанесені штрихові рисунки різних варіацій частин обличчя: брів, очей, носів, губ, зачісок і т. ін., а також носильних речей та головних уборів. Портрет виготовляється (складається) із діапозитивів за безпосередньою участю свідка або потерпілого. Такий метод виготовлення синтетичних портретів шляхом накладання одна на одну прозорих діапозитивів (плівок) із зображенням елементів зовнішності людини, запропонований у 1865 році чиновником відомства шерифа Макдональдом та групою спеціалістів американської фірми "Таунсенд". У вітчизняній практиці комплект айденти–кіт поширення не набув.

Анфас (від *франц.* en face, буквально – в обличчя) – це зображення обличчя людини або предмета прямо – спереду до того, хто спостерігає, дивиться.

Баланс білого – це функція фото- або відеозйомки, що дозволяє компенсувати спотворення кольорів, викликане різними джерелами освітлення (сонячне світло, лампа розжарювання або флуоресцентне світло). Звичайні фотокамери не володіють здатністю коригування змін навколишньої кольорової гамми, тому із зміною освітлення починають спотворюватися кольори. Білий колір при денному світлі може приймати інший відтінок в інших умовах освітлення. Наприклад, зйомка при штучному освітленні "грішить" жовтизною всього, що оточує, оскільки в спектральному складі світла, випромінюваного лампами розжарювання, значно більше червоно–жовтих променів. Для корекції кольірних спотворень, що виникають при зйомці в різних умовах освітлення використовується функція балансу білого. Більшість сучасних цифрових фотокамер мають функцію автоматичної (без втручання оператора) настроювання балансу білого. При автоматичній корекції система сприймає колір фотографованого об'єкту, визначає промені, які домінують в освітленні і автоматично настраює колірну чутливість камери, щоб кінцеве зображення мало однакові рівні всіх кольорових складових. Завдяки цієї функції стає можливим відтворення природних кольорів. Проте програма автоматики не

завжди за певних умов в змозі врахувати усі різноманіття джерел освітлення. Іноді таку корекцію виконують суб'єктивно від руки.

Сучасні камери мають попередні установки балансу білого для різних умов освітлення: “денне світло”, “світло від лампи розжарювання”, “люмінесцентне освітлення”, “флуоресцентне світло”, “сонячно”, “похмуро” і т.п. Передустановки балансу білого розраховані на виправлення певних кольорових спотворень. Наприклад, в режимі “світло від лампи розжарювання” усувається оранжевий відтінок, що виникає при зйомці в приміщенні при світлі таких ламп, а при виборі передустановки “люмінесцентне освітлення” усувається зеленуватий відтінок, що виникає при освітленні об'єктів люмінесцентною лампою. Таким чином, перед початком зйомки для отримання ефективного відтворення природних кольорів слід встановити режим, відповідний джерелу світла. Різні передустановки балансу білого можна також використовувати для розширення творчих можливостей під час фотографування. Наприклад, якщо встановити фотокамеру в режим денного світла, але знімати при освітленні від ламп розжарювання, то зображення матиме червонуватий відтінок, що додасть фотографії оригінальний вигляд.

Крім того сучасні камери мають ручну установку балансу білого із використанням будь-якої білої поверхні, наприклад, листа паперу. Для настроювання камери на правильне відтворення кольорових відтінків в певних умовах освітлення, останню спрямовують на білий лист паперу і натискають кнопку регулювання балансу білого. Автоматика точно визначає необхідне корегування, враховуючи баланс червоного, зеленого і блакитного кольорів (RGB) у співвідношенні 1:1:1, щоб при іншому співвідношенні вийшов чистий нейтральний білий колір. Ручна настройка балансу білого ефективніша, ніж автоматична.

Варіооб'єktiv – це об'єktiv зі змінною фокусною відстанню. Він надає можливість здійснювати зйомку з однієї позиції у потрібному ракурсі і масштабі різних за розмірами об'єктів та з різних дистанцій (наприклад, орієнтовну, оглядову, вузлову, детальну зйомки).

Вид фотозйомки – це сукупність методів, засобів і прийомів зйомки щодо особливостей мети, завдань, умов і об'єктів зйомки.

Видовжувальні кільця – пристосування для забезпечення зйомки з малої відстані невеликих та дрібнорельєфних об'єктів або графічних матеріалів. Вони встановлюються між об'єktivом і фотоапаратом, виходячи із принципу – чим менше розмір об'єкта (документа), тим більшої висоти підбирається кільце (можливо два кільця). Наведення на різкість зображення здійснюється наближенням або віддаленням фотоапарата відносно об'єкта зйомки.

Видошукач – це пристосування у фото-, кіно- чи відеокамері для визначення меж зображення. За його допомогою здійснюється вибір кадру і наведення на різкість. Існують такі типи видошукачів: 1) оптичний; 2) дзеркальний; 3) електронний (рідкокристалічний). *Оптичний* видошукач є найпоширенішим типом видошукача. У конструкторному відношенні видошукач це оптична система лінз у фотокамері, за допомогою якої здійснюється наведення апарату на об'єкт зйомки і визначаються межі зображення для

майбутньої фотографії. Він складається з окуляра і об'єктиву, зв'язаного з головним об'єктивом фотоапарата.

У *дзеркальному* видошукачі зображення потрапляє до окуляру через об'єktiv фотокамери. Зображення у вікні дзеркального видошукача повністю співпадає із зображенням, що потрапляє через об'єktiv фотоапарату на фотоплівку чи електронну матрицю (відсутня невідповідність зображення у видошукачі тому зображенню, яке “бачить” об'єktiv камери (паралакс). Видошукачі даного типу встановлюються в так званих дзеркальних фотокамерах.

На екрані *електронного* видошукача відображається майбутній кадр таким, яким його “бачить” об'єktiv камери. Електронний видошукач крім «картинки» відображає, як правило, ще й різноманітну допоміжну (сервісну) інформацію.

Глибина різкості зображуваного простору – показує, яка частина поля зору перебуває у фокальній площині об'єктиву. При наведенні на об'єкт з певної відстані існують межі просторових областей перед об'єктом та за ним, які теж відображаються досить чітко (різко). Цей діапазон називається діапазоном простору різкого зображення. При закритій діафрагмі можливо досягати більшого поля зору у фокусі об'єктиву. Відкрита діафрагма забезпечує малу глибину різкості, що дозволяє спостерігати у фокусі лише невеликий фрагмент просторового поля зору. Тобто, діапазон простору, що різко відображається, стає меншим із зменшенням заданого числа діафрагми (коли діафрагма відкривається) і навпаки.

На глибини різкості впливають певні чинники. Так, об'єктиви з широким кутом зору (короткофокусні) забезпечують, як правило, більшу глибину різкості. Велике значення фокусної відстані об'єктиву свідчить про меншу глибину різкості. Найменша глибина різкості можлива у сутінках, коли діафрагма повністю відкрита, тому об'єktiv, сфокусований в денний час, у вечірній час може виявитися розфокусованим.

Дзеркально-лінзові об'єктиви – мають конструкцію із двох сферичних дзеркал та комплекту лінз, завдяки чому світло проходить через об'єktiv тричі (двічі у прямому напрямі та один раз у зворотньому напрямі). Відповідно такі об'єктиви вельми компактні, хоча і мають низку недоліків порівняно з традиційними (лінзовими) схемами об'єктивів. Наприклад, діафрагмувати дзеркально-лінзовий об'єktiv не можна, тому управління експозицією можна проводити тільки за рахунок вибору витримки затвору фотоапарату чи швидкості кіно- або відеохйомки. Дзеркально-лінзові об'єктиви створюють помітне розмиття контурів об'єкта при зйомці крізь скляні перепони. Зараз дзеркально-лінзові об'єктиви не досить поширені, хоча присутні в лінійках оптики деяких фірм, відносно коштовні і використовуються здебільшого для проведення спеціальних зйомок.

Діафрагма – це набір рухомих пелюсток, які регулюють діаметр відносного отвору об'єктиву, через який проходить світло (прістрій для регулювання проходження потоку світла через об'єktiv). Кожному значенню діафрагми відповідає діафрагмове число, яке дорівнює відношенню фокусної

відстані об'єктива до діаметра його вхідного отвору (визначає світлосилу об'єктива). Чим більше діафрагмове число (діафрагма майже закрита), тим менше отвір об'єктива і тим менше світла проходить через об'єктив, що потрапляє на фотоплівку або електронну матрицю. Чим менше діафрагмове число (діафрагма повністю відкрита), тим більше діаметр вхідного отвору об'єктиву і, отже, тим більше світла проходить через об'єктив на фотоносій (матрицю). Від значення діафрагми залежить глибина різкості зображення – чим більше діафрагмове число, тим чіткіші предмети як на передньому, так і на задньому плані. При малому діафрагмовому числі різкими будуть тільки предмети на які наведена максимальна різкість (див.: Глибина різкості).

Довгофокусні фотооб'єктиви (або телеоб'єктиви) – забезпечують збільшене зображення об'єкту порівняно зі штатними (табельними) об'єктивами фотоапарату у 6-20 разів. Масштаб одержуваного на фотоплівці зображення об'єкта перебуває у прямій залежності від фокусної відстані об'єктива. Чим більше ця відстань, тим крупніше зображення об'єкта. Існує також зворотна пропорція – зменшення кута зору та глибини різкості об'єктива.

Експозиція – це кількість світла, що потрапляє на фотоплівку чи електронну матрицю, яка дорівнює інтенсивності світла помноженої на час дії. Інтенсивність світла залежить від умов зйомки, час дії – від вибраної величини витримки затвору фотокамери.

Кількість мегапікселів – кількість умовних точок будови зображення на умовну його площину. Чим більше цей показник, тим вище роздільна здатність зображення.

Кількість режимів автоекспозиції – це набір взаємопов'язаних стандартних установок витримки і діафрагми, відповідних найпоширенішим умовам зйомки (див.: Мегапіксель).

Короткофокусні (або ширококутні) фотооб'єктиви – зменшують зображення у зрівнянні зі штатними (табельними) об'єктивами (приблизно у два-чотири рази), тим самим розширюють кут поля зору. Ними доцільно користуватися при зйомці в умовах обмеженого простору, наприклад, на малій відстані від об'єкта зйомки, в умовах вузької вулиці, у невеликому приміщенні тощо (див.: Ширококутні фотооб'єктиви).

Макрозйомка – це спеціальний режим для зйомки середніх і дрібних об'єктів в масштабах від 1:1 до 1:20. Макрозйомка проводиться з близької відстані. Режим макрозйомки дозволяє досягти прийнятної глибини різкості та відокремити об'єкт від фону.

Масштабна зйомка – це фотозйомка об'єктів з розташованим в одній з ними площині масштабом. Дає змогу по фотознімку визначити дійсні розміри сфотографованих об'єктів.

Мегапіксель (мільйон пікселів) – це одиниця вимірювання роздільної здатності, електронної матриці фото пристрою або відеокамери (див.: Кількість мегапікселів).

Мінімальна відстань зйомки – це мінімальна межа фокусування об'єктиву фотокамери чи відеокамери, на якій камера здатна сфокусуватися на об'єкті зйомки. Відстань до об'єкта, що знімається, не повинна бути меншою

мінімально можливої відстані зйомки фото-відеокамери, інакше зображення вийде нерізким. Чим менше мінімальна відстань, тим крупнішим можна відзняти об'єкт.

Об'єктив – це оптична система, що створює зображення об'єкту. У більшості оптичних приладів (мікроскоп, зорова труба, фотокамера тощо) зображення, що створюється об'єктивом, розглядається через збільшувальну оптичну систему – окуляр.

Існують такі види об'єктивів:

1) *Стандартний* (типовий або штатний) об'єктив з фокусною відстанню, приблизно рівною значенню діагоналі кадру на плівці чи електронній матриці. Наприклад, для 35мм фотоапаратів з розміром кадру 24х36мм (діагональ кадру – 43мм) стандартним вважається об'єктив з фокусною відстанню 45–52мм. Для фотоапаратів з розміром кадру 45х60мм "стандартним" буде об'єктив з фокусною відстанню 75–80мм.

2) *Довгофокусний* об'єктив – це об'єктив, фокусна відстань якого помітно більша, ніж у стандартного об'єктиву. До довгофокусних об'єктивів умовно прийнято відносити об'єктиви з фокусною відстанню від 70–80мм і більше. Довгофокусні об'єктиви з фокусною відстанню 200–300 і більше мм дозволяють знімати крупним планом об'єкти зі значної відстані, не наближаючись до них. Використовуючи довгофокусні об'єктиви слід пам'ятати про те, що вони набагато чутливіші, ніж звичайна оптика, до найменшого тремтіння рук або руху (вібрації) апарату, що призводить до результату до «змазування» зображення. Тому при зйомці довгофокусною оптикою застосовують штативи і використовують достатньо коротку експозицію, що покращує різкість фотографій (див.: Довгофокусні фотооб'єктиви).

3) *Ширококутні* об'єктиви – це об'єктиви, які мають зменшену фокусну відстань, порівняно із стандартними об'єктивами. Тому кут зору – відповідно ширший, ніж у стандартної і довгофокусної оптики. Для 35мм камер ширококутними вважаються об'єктиви, в яких фокусна відстань 35мм і менше. Ширококутні об'єктиви найпридатніші для фотографування в тих випадках, коли необхідно забезпечити великий кут поля зору, наприклад, при панорамній зйомці або зйомці в обмеженому просторі (наприклад, в умовах тісних міських вулиць, в невеликій кімнаті), оскільки у поле зору об'єктиву інформації потрапляє тим більше, чим менше його фокусна відстань. Окремий клас ширококутних об'єктивів складають *надширококутні* об'єктиви типу "риб'яче око" (Fish Eye) – це тип об'єктивів, які відрізняються великим кутом зору (до 180°) і характерними спотвореннями (закругленнями) усіх ліній, що проходять не через центр зображення. *Макро-об'єктиви* призначені для макрозйомки, тобто фотографування у великому масштабі. Зазвичай макро-об'єктиви припускають зйомку в масштабі 1:1 (рідше – 1:2 і дрібніше). Термін «масштаб зображення» означає співвідношення зображення об'єкта на плівці з його реальними розмірами. Наприклад, при масштабі 1:1 розміри об'єкту зйомки і його зображення на плівці будуть однаковими, а при масштабі 1:4 – зображення матиме розмір в чотири рази менше об'єкта зйомки. При зйомці у великому масштабі у об'єктивів, не призначених для макрозйомки, різкість погіршується

як у центрі зображення, так і по краях (особливо). Тому макро-об'єктиви відрізняються не тільки коротшою мінімальною фокусною відстанню, але і набагато складнішою оптичною системою, а також – меншою світлосилою, чим звичайні об'єктиви такої ж фокусної відстані (див.: Короткофокусні фотооб'єктиви; Ширококутні фотооб'єктиви).

Оперативна фотозйомка – це оперативно-розшуковий захід, який здійснюється за допомогою фототехнічних засобів (як загального користування, так і спеціально виготовлених чи пристосованих) зовнішніх ознак осіб, які перевіряються чи розроблюються, їх дій, а також предметів і документів, що становлять оперативний інтерес з метою запобігання, виявлення злочинів та розшуку зниклих злочинців.

Оперативна фотозйомка – це оперативно-розшуковий захід, спрямований на фіксацію за допомогою спеціальної або серійної фотоапаратури зовнішніх ознак осіб, їх дій, предметів і документів та інших об'єктів, що складають оперативний інтерес для попередження, виявлення злочинів, розшуку зниклих злочинців, інших осіб та об'єктів. Вона проводиться як самостійний захід, а також у поєднанні з іншими оперативно-розшуковими заходами та в процесі здійснення їх елементів. Має значну оперативну та кримінально-процесуальну цінність, сприяє отриманню найбільш повної, об'єктивної, достовірної оперативно-розшукової інформації. Розглядається як різновид оперативно-розшукових заходів, передбачених ст.ст. 256, 267, 269 КПК України, а також законами України "Про міліцію" (п. 10 ст. 11), "Про оперативно-розшукову діяльність" (п. 11 ч. 1 ст. 8; ч. 2 ст. 8), "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" (ст. 15) та відомчими нормативними актами оперативного характеру МВС України. При її здійсненні головним принципом є суворе дотримання законності: по-перше, спрямованість на захист інтересів громадян, суспільства, держави, які охороняються законом, по-друге, застосовуються тільки при наявності достовірних, перевірених даних у відношенні конкретних осіб або конкретних фактів, що свідчать про протиправні дії та необхідність і доцільність проведення такого заходу для об'єктивного документування таких дій. Суб'єктом здійснення оперативної фотозйомки є оперативний працівник, в провадженні якого є матеріали оперативно-розшукового обліку, що потребують проведення цього заходу. Він є ініціатором і організатором заходу, відповідає за його підготовку, проведення і документальне оформлення.

ПЗС матриця (CCD) – це фоточутливий, малим розміром кристал напівпровідника, з так званим приладом із зарядовим зв'язком (ПЗС), використовується у електронній фототехніці як заміна фотоплівки і слугує для перетворення сприйманого зображення в пікселі (елементи зображення). ПЗС застосовуються в цифрових фотоапаратах, сканерах, факсимільних апаратах, відеокамерах, містить сотні тисяч або навіть мільйони напівпровідникових елементів. Чим більше елементів (осередків) в ПЗС, тим вище розподільна здатність і якість зображення. При зйомці світло, потрапляючи на осередки ПЗС, призводить до утворення електричного заряду; чим більше світла, тим більший струм. В темних місцях заряд не утворюється. Для отримання

кольорового зображення світловий потік пропускається через багат шаровий набір, що містить червоний, синій і зелений світлофільтри. Після цього світло потрапляє на пікселі ПЗС, які відповідно чутливі до червоного, синього або зеленого кольору. Ця комбінація пікселів і утворює повнокольорове зображення.

Правові основи застосування фотозйомки складають передусім положення Конституції України (ч. 2 ст. 32), Кримінального процесуального кодексу України (ст.ст. 99, 105, 107, 224, 228, 231, 236, 237, 239, 240, 241, 256, 267, 269), законів України “Про міліцію” (п.п. 10, 11, 12 ст. 11), “Про оперативно-розшукову діяльність” (п.п. 7, 11 ч.1 ст.8; ч.2 ст.8), “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” (ст. 15), а також інші відомчі нормативні акти.

Репродукційна зйомка – це фотографічне відтворення документів, малюнків, картин та інших графічних об’єктів з метою фіксування їх змісту і загального вигляду (в натуральну величину або з метою збільшення чи зменшення). Здійснюється при фотографуванні плоских об’єктів: креслень, схем, таблиць, текстів, фотокарток, рисунків для отримання їх фотокопій, виготовлення одномасштабних і однорозмірних фотознімків та тиражування фотознімків (наприклад, для розсилання фотокарток розшукуваної особи з метою її впізнання). Фоторепродукції документів здійснюється контактним способом за спеціальними методиками або із використанням спеціальної та звичайної фотоапаратури.

Репродукція – це: 1) фотозйомка плоских об’єктів з метою фіксації їх змісту, зовнішнього виду та розмірів. 2) фотознімок, отриманий шляхом репродукціювання.

Розмір сенсора – вказується довжина/ширина робочої поверхні сенсора (електронної матриці). Чим більше розмір матриці, тим більшу кількість світлочутливих осередків містить вона, тим вище розподільна здатність і якість зображення.

Світло – це електромагнітне випромінювання, що викликає зорове відчуття людиною і яке займає відносно вузьку ділянку оптичного спектру – від 750 мікрометрів (червоне світло) до 400 мікрометрів (фіолетове світло). Межі між інфрачервоною ділянкою спектру і радіохвилями, з одного боку, та ультрафіолетовою ділянкою спектру і рентгенівськими променями, з іншого боку, прийняті відносно умовно. Швидкість розповсюдження світла визначена близько 300 тис. км/сек. Світло може викликати різні впливи: механічні (світловий тиск), теплові, електричні (фотоефект), хімічні (фотохімічні реакції) та ін.

Світловий потік – це кількість світла, що випромінюється певним джерелом. Одиниця виміру – люмен (лм).

Сигналетична фотозйомка – це упізнавальна фотозйомка; правила проведення якої вперше були розроблені французьким криміналістом А. Бертильоном (див.: Фотозйомка упізнавальна).

Судово-дослідницька фотографія – це система спеціальних методів, прийомів і засобів, що застосовуються для отримання нових фактів під час провадження судових експертиз.

Судово-оперативна фотографія – це сукупність методів, прийомів і засобів, що застосовуються для фіксації і при проведенні нескладних досліджень речових доказів у процесі розслідування.

Телеконвертер – це оптичний пристрій (конструкція), що не є власне об'єктивом. Телеконвертер не може самостійно побудувати на плівці зображення об'єкта, оскільки має негативну оптичну систему (тобто не збирає промені, а навпаки – розсіює їх). Встановлюється телеконвертер між об'єктивом і корпусом фотоапарата (для цього він має відповідне байонетне або різьбове з'єднання з обох боків). В наслідок цього утворюється складений телеоб'єктив, що має фокусну відстань більшу, а світлосилу – відповідно меншу, ніж використовуваний об'єктив без телеконвертера. Лінзи телеконвертера “вирізають” центральну частину поля зображення об'єкта і “розтягують” її на весь кадр. Коефіцієнт збільшення фокусної відстані об'єктива за допомогою телеконвертера називається його кратністю. Найбільш розповсюджені 1.4x і 2x телеконвертери. Відносний отвір (світлосила) такого телеоб'єктива зменшується пропорційно кратності телеконвертера, тобто об'єктив 200/2.8 з телеконвертером 1.4x матиме характеристики 280/4, а при використанні 2-х телеконвертерів – 400/5.6. Мінімальна відстань наведення на різкість при використанні телеконвертера не змінюється.

Телеоб'єктиви – див.: Довгофокусні фотооб'єктиви.

Тип сенсора – розрізняють два основні типи світлочутливих сенсорів цифрових фотоапаратів (матриць): 1) CCD (Charge Coupled Device) – світло перетворюється сенсором в електронний сигнал. Інформація з осередків прочитується послідовно, рядок за рядком. Отримані дані обробляються незалежним мікрочіпом і конвертуються в цифровий формат; 2) CMOS (Complementary Metal–Oxide Semiconductor) – з такого сенсора безпосередньо прочитується цифрова інформація, індивідуально з кожного осередка (пікселя). Завдяки особливостям технології, сенсор здатний виконувати ряд додаткових корисних функцій (фокусування, експонетрія та ін.).

Фокусна відстань (Focal Length) – це найменша відстань від оптичного центру об'єктива до площини зображення, тобто до поверхні світлочутливого фотоматеріалу (матриці), при якому можливо отримати різке зображення. Реальні значення фокусної відстані визначаються в міліметрах. Фокусна відстань цифрових фотоапаратів представлена в перерахунку на стандартний плівковий кадр 24x36 мм, отримуваний на звичайних фотоапаратах з мінімальною фокусною відстанню 35 мм. Фокусна відстань показує, у скільки разів той або інший об'єктив оптично “наближає” або “віддаляє” об'єкт зйомки. Оскільки “збільшення” 50–мм об'єктиву приблизно рівне 1, то 100–мм об'єктив як би “наближає” об'єкт зйомки у 2 рази, а 24–мм – в стільки ж разів “віддаляє”. Чим менша фокусна відстань, тим більший кут зйомки. Наприклад, фокусна відстань 35 мм дозволить умістити в кадрі 5 чоловік, а при фокусній відстані 27 мм в кадрі уміщатимуться 6 чоловік. В більшості моделей

фотооб'єктивів фокусна відстань фіксована. Зазвичай вони забезпечують значно кращу якість зображення, ніж об'єктиви зі змінною фокусною відстанню (див.: Варіооб'єктив).

Формат цифрового зображення – цифрова фотозйомка підтримується кількома основними форматами файлів зображень: 1) EXIF (Exchangeable Image File) – формат файлу, використовуваний більшістю цифрових фотоапаратів. У випадках, коли встановлений запис JPEG, зображення зберігається у форматі EXIF із стисненням JPEG; 2) FlashPix – формат зображення з кількома дозволами. Зображення ділиться на частини, кожна з них можна переглядати і обробляти незалежно; 3) GIF – формат файлів, використовуваних, в основному, в Інтернеті; 4) JPEG (Joint Photographic Experts Group) – формат файлу, а також спосіб стиснення. Якість при стисненні зображення погіршується, але, як правило, це непомітно для ока; 5) MPEG – формат цифрового відео, розроблений Motion Pictures Expert Group; 6) RAW – формат зображення, при якому дані поступають безпосередньо з сенсора CCD, без додаткової обробки; 7) TIFF – формат файлу збереження зображення без втрати якості.

Фотоапарат “Зеніт” – точний оптико-механічний прилад, який являє собою однооб'єктивний, дзеркальний, малоформатний фотографічний апарат. Є базовим в органах внутрішніх справ. Входить до фотокомплекту слідчого.

Фотоапарат цифровий – це фотокамера, що не потребує використання світлочутливих матеріалів. Принцип використання такий: після введення в пам'ять апарату необхідної кількості кадрів відповідні сигнали виводяться на комп'ютер, після чого фотокамера стає готовою для нових зйомок. Цифровий фотоапарат передбачає невеличкий рідиннокристалічний екран (зазвичай на задній кришці), який використовується як видошукач, а також для перегляду знятого матеріалу. Фотознімки друкуються за допомогою підключеного до комп'ютера принтера.

Фотоапарати дзеркальні – є базовими (табельними) для органів внутрішніх справ. Вони забезпечують візування по матовому склу і мікрорастру, що надає можливість безпосередньо спостерігати за масштабом і ракурсом зйомки, візуально оцінювати якість (чіткість) зображення об'єкта, що фотографується. Дозволяють використовувати змінні (короткофокусні та довгофокусні) об'єктиви, насаджувальні лінзи, телеконвертори, видовжувальні кільця, різноманітні світлофільтри. Ці фотоапарати придатні для здійснення зйомки із значних відстаней, репродукційної зйомки графічних матеріалів, зйомки дрібних об'єктів (макрозйомки), зйомки із застосуванням мікроскопів (мікрозйомки), електронно-оптичних перетворювачів та приладів бачення в темряві (для зйомки в інфрачервоних променях, у нічний час або у затемненому приміщенні).

Фотоаплікація (негативна, діапозитивна, комп'ютерна) – це складання ознак зовнішності людини шляхом накладання зображень обличчя. В криміналістиці застосовується з метою ідентифікації особи в процесі виконання портретної експертизи.

Фотографічний знімок – це зображення (негатив, позитив), виготовлене із застосуванням звичайної або спеціальної фотоапаратури (мікрофільми,

рентгенівські знімки і т.п.), яке отримується на світлочутливому матеріалі (фотоплівка, скляна фотопластинка, фотопапір).

Фотографування – це спосіб швидкої, точної і об'єктивної фіксації візуальної інформації при проведенні дізнання та слідства, а його застосування в оперативно-розшуковій діяльності – ефективний засіб документування протиправних дій осіб, що становлять оперативний інтерес для правоохоронних органів, та отримання даних оперативно-розшукового призначення. Фотографування може проводитися як самостійний захід, а також як елемент процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів з метою: 1) закріплення процесу та результатів слідчої дії; 2) документування (фіксації) окремих епізодів (фактів) підготовки до злочину, замаху на злочин або його вчинення; 3) зйомки графічних матеріалів (документів), які можуть набувати доказового значення по кримінальній справі або якщо це потрібно для оперативних завдань чи криміналістичного дослідження; 4) виготовлення для розшукових цілей фотознімків розшукуваних злочинців та інших осіб; 5) встановлення осіб – призвідників групових хуліганських виявів або масового безладдя. Наведений перелік не вичерпує усіх можливих випадків, в яких використання фотозйомки є доцільним і надає бажані результати у порівнянні з іншими методами і способами фіксації інформації.

Фотографування в інфрачервоних променях – це фотозйомка об'єктів, які освітлюються інфрачервоними (тепловими) променями. На об'єktiv камери встановлюється інфрачервоний світлофільтр, а об'єкт освітлюється за допомогою інфрачервоного освітлювача (здебільшого електролампи розжарювання, закритої інфрачервоним світлофільтром або без нього). Використовується з метою техніко–криміналістичного дослідження документів.

Фотографування в рентгенівських променях – це метод отримання тіньового зображення структури об'єкта за рахунок дії на фотоматеріал рентгенівських променів, які пройшли крізь об'єкт, що фотографується. Застосовується для вивчення внутрішньої будови частин вогнепальної зброї, замків, відшукування захованих предметів, прочитання деяких текстів тощо.

Фотографування в ультрафіолетових променях – це метод, заснований на дії ультрафіолетових променів, відбитих від об'єкта зйомки.

Фотозйомка – це спосіб фіксації видової інформації. Фотозйомка у правоохоронній діяльності активно використовується поряд з іншими способами і засобами фіксації інформації і виконується відповідно до наукових криміналістичних рекомендацій. За своєю правовою природою фотознімки належать до документів і можуть використовуватися у кримінальному судочинстві як джерело доказів.

Фотозйомка упізнавальна – це фотозйомка людей та трупів, виконувана за спеціально розробленими наукою криміналістикою правилами, з метою реєстрації, розшуку або ідентифікації (ототожнення) особи. Система та правила такої зйомки вперше були розроблені французьким криміналістом А. Бертильоном (див.: Сигналетична фотозйомка). Вона проводилася в фас, правий профіль, в напівповорот (до поясу) та у повний зріст в масштабі 1:7. Волосся не повинне було закривати вухо. Ретуш позитивів та негативів не

допускалися. Фактично ці правила збереглися і до нашого часу, в основному здійснюється зйомка особи в фас та правий профіль, при наявності особливих прикмет третій знімок виконується у повний зріст з поворотом корпусу вправо (лівий напівпрофіль). Труп на місці його виявлення фотографується зверху та збоку – зліва та справа. З метою наступного упізнання обличчю трупа надається прижиттєвий вигляд, робиться “туалет”.

Ширококутні фотооб’єктиви – див. Короткофокусні фотооб’єктиви.

Література до розділу VI

[61, 75, 82, 87, 89, 104, 107, 109, 112, 115, 117, 119, 123, 129]

РОЗДІЛ VII. ЗАСОБИ І ПРИЙОМИ ВІДЕОЗАПISУ У БОРОТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ

Аудіовізуальна інформація – це зорова інформація, що супроводжується звуком (ст. 1 Закону України “Про телебачення і радіомовлення”) [27].

Аудіовізуальні засоби масової інформації – це радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо (ст. 20 Закону України “Про інформацію”) [12].

Аудіовізуальний твір – це твір, який складається з набору пов’язаних між собою зображень, що створюють відчуття руху, із супроводжуючим звучанням або без нього, який можна бачити, а за наявності супроводжуючого звучання – чути. До аудіовізуальних творів належать кінематографічні та інші твори, виражені засобами, аналогічними кінематографії, – такі як телевізійні та інші способи фіксації зображень із супроводжуючим звучанням на магнітних плівках, платівках, дисках тощо (ст. 4 Закону України “Про авторське право і суміжні права”) [5].

Відео – префікс, що вказує на належність поняття до зображення.

Відеодокумент – це носій певної інформації, можливе джерело доказів по кримінальному провадженні.

Відеозапис – запис відеосигналу на носій (ДСТУ 3807-98) [73].

Відеозапис – це процес синхронної фіксації оптичних і акустичних сигналів на один носій за допомогою відеокамери. Така зйомка містить інформацію про динамічність події, про фази розвитку тієї чи іншої події або явища; не потребує лабораторного опрацювання знятого матеріалу; дозволяє багаторазово використовувати певний відеоносій; в ході фіксації переходити з одного збільшення на інше; передбачає можливість уповільнення руху кадру при перегляді і демонстрації з метою детального вивчення елементів руху об’єкта.

Відеозапис – це засіб швидкої, точної і об’єктивної фіксації візуальної інформації при проведенні дізнання та слідства, а їх застосування в оперативно-розшуковій діяльності – ефективний засіб документування протиправних дій осіб, що являють оперативний інтерес для правоохоронних органів, та отримання даних оперативно-розшукового призначення. Відеозапис може проводитися як самостійний захід, а також як елемент процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів з метою: 1) закріплення процесу та результатів слідчої дії; 2) документування (фіксації) окремих епізодів (фактів) підготовки або вчинення злочину; 3) зйомки графічних матеріалів (документів), які можуть набувати доказового значення по кримінальній справі або якщо це потрібно для оперативних завдань чи криміналістичного дослідження; 4) виготовлення для розшукових цілей знімків розшукуваних злочинців та інших осіб; 5) встановлення осіб – призвідників групових хуліганських виявів або масового безладдя. Наведений перелік не вичерпує усіх можливих випадків, де використання відеозапису є доцільним і надає бажані результати у порівнянні з іншими методами і способами фіксації інформації.

Відеозйомка, що застосовується під час розкриття злочину – призначена для фіксування протиправних дій осіб, які підозрюються в підготовці або вчиненні злочинів, їх зустрічей із співучасниками або іншими особами, причетними до протиправних учинків, оперативного (зашифрованого) огляду слідів, документів та інших предметів, що можуть бути знищені, замінені, підроблені, а також для оперативного одержання розпізнавальних знімків осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, і вміщення їх до фото - чи відеотеки.

Відеокамера – пристрій, що поєднує в собі функції телевізійної камери, мікрофону та відеомагнітофону (див. ДСТУ 3807-98) [73].

Відеомагнітофон (відеорекордер) – пристрій для запису (реєстрації) відеосигналу на носій (відеокасету, компакт-диск тощо) та його відтворення (див. ДСТУ 3807-98) [73].

Відеомагнітофон – пристрій призначений для запису на магнітну стрічку (диск) і наступного відтворення зображення і звуку.

(Відео) монітор – відтворювальний пристрій для спостереження і (або) контролювання кольорового або чорно-білого телевізійного зображення, на вхід якого надходить повний відеосигнал або повний колірний відеосигнал основних кольорів (ДСТУ 3807-98) [73].

Відеопам'ять; відеозапам'ятовувальний пристрій; відео ЗП – пристрій, для записування, зберігання і зчитування відеосигналів і зображень (ДСТУ 3808-98).

Відеотехніка – це відеокамера, відеомагнітофон, відеоплеєр, відеомонітор або телевізор.

Електронний затвор - елемент конструкції ПЗЗ-матриці, що забезпечує автоматичне регулювання часу накопичення електричного заряду (витримки) залежно від рівня освітленості.

Електронне регулювання експозиції – здатність телевізійної та відеокамери керувати діафрагмою шляхом зміни коефіцієнта підсилення відеосигналу.

Експозиція – це кількість світла, що потрапляє на CCD-матрицю і залежить від характеристик джерела освітлення, віддзеркалюючої здатності, часу експонування (швидкості електронного затвору – Shutter) та значення діафрагми. Назви програмних режимів експозиції у камерах різних фірм можуть відрізнятися.

Етапи використання засобів відеозапису під час здійснення оперативно-розшукового заходу – умовно складають п'ять етапів: 1) планування; 2) підготовки; 3) проведення; 4) документального оформлення; 5) аналізу та використання отриманих результатів.

Канал зображення [звукового супроводу, телетексту] - частина тракту мовного телебачення чи його ланки, призначена для передавання сигналів телевізійного зображення (звукового супроводу, телетексту) (ДСТУ 3807-98).

Лонг Плей (long play – LP) / Шот Плей (short play – SP) – режими роботи стрічкопротяжного механізму відеомагнітофонів. У форматі VHS стандартна швидкість транспортування стрічки (режим SP) складає 23,39 мм/с.

При запису в стандартах PAL і SECAM можливо зменшувати удвічі швидкість (режим LP) на 11,7 мм/с, що дозволяє на 3-годинну касету E-180 записати 6-годинну ТВ інформацію. Але при цьому подвоєно знижується якість зображення (особливо покадрового відтворення та стоп-кадру), а також звуку (монофонічні відеомагнітофони у цьому режимі звучать нечітко і глухо).

Насадка на відеокамеру – оптичний пристрій для збільшення фокусної відстані.

Нічна відеокамера – відеокамера для використання в нічний час.

Оперативний відеозапис – це оперативно-розшуковий захід, спрямований на фіксацію за допомогою спеціальної або серійної відеоапаратури зовнішніх ознак осіб, їх дій, предметів і документів та інших об'єктів, що становлять оперативний інтерес для попередження, виявлення злочинів і розшуку зниклих злочинців, інших осіб та об'єктів. Він проводиться як самостійний захід, а також у поєднанні з іншими оперативно-розшуковими заходами та в процесі здійснення їх елементів. Має значну оперативну та кримінально-процесуальну цінність, сприяє отриманню найбільш повної, об'єктивної, достовірної оперативно-розшукової інформації. Розглядається як різновид оперативно-розшукових заходів, передбачених ст.ст. 256, 258, 260, 267, 269, 270 КПК України, а також законами України "Про міліцію" (п. 10 ст. 11), "Про оперативно-розшукову діяльність" (п. 7, 9, 11 ч. 1 ст. 8; ч. 2 ст. 8), "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" (ст. 15) та відомчими нормативними актами оперативного характеру МВС України. При його здійсненні головним принципом є суворе дотримання законності: по-перше, спрямованість на захист інтересів громадян, суспільства, держави, які охороняються законом, по-друге, застосовуються тільки при наявності достовірних, перевірених даних у відношенні конкретних осіб або конкретних фактів, що свідчать про протиправні дії та необхідність і доцільність проведення такого заходу для об'єктивного документування таких дій. Суб'єктом здійснення оперативного відеозапису є оперативний працівник, в провадженні якого є матеріали оперативно-розшукового обліку, що потребують проведення даного заходу. Він є ініціатором і організатором заходу, відповідає за його підготовку, проведення і документальне оформлення.

Основні напрями застосування засобів та матеріалів відеозапису у правоохоронній діяльності – це: 1) при проведенні оперативно-розшукових заходів; 2) при проведенні слідчих дій; 3) при судовому розгляді справи; 4) при охороні об'єктів та забезпеченні громадського порядку; 5) при контролі дорожнього руху; 6) при проведенні криміналістичних досліджень.

Повний відеосигнал – ТВ-відеосигнал, що містить сигнал синхронізації (ДСТУ 3807-98) [73].

Прикладне телебачення — телебачення, яке забезпечує вирішення прикладних завдань (ДСТУ 3807-98) [73].

Примітка. Види прикладного ТВ: медичне, промислове, рентгенівське, тепlobачення.

Правові основи застосування відеозйомки складають передусім положення Конституції України (ч. 2 ст. 32), Кримінального процесуального

кодексу України (ст.ст. 27, 99, 105, 107, 136, 224, 228, 231, 232, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 256, 258, 260, 267, 269, 270, 336, 351, 354, 359, 567), законів України “Про міліцію” (п.п. 10, 11, 12 ст. 11), “Про оперативно-розшукову діяльність” (п.п. 7, 9, 11 ч. 1 ст. 8; ч. 2 ст. 8), “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” (ст. 15), а також інші відомчі нормативні акти.

Система передачі кольору – існує кілька систем кольоровості: PAL, SECAM, MESECAM, NTSC (NTSC 3.58/4.43). Кожна система передачі кольору характеризується певною частотою кадрів в секунду, що мають конкретну кількість рядків.

Стабілізатори зображення (Steady Shot, Image Stabilizer тощо) – це пристрої, що дозволяють підвищити стійкість зображення при зйомці з рук або під час руху, тобто уникнути тремтіння зображення. Є оптичні і електронні стабілізатори. Електронні стабілізатори (кращий з них – фірми SONY) декілька погіршують зображення, особливо при швидких панорамах або об’єктах, які швидко рухаються у кадрі. Електронний стабілізатор заснований на тому, що камера знімає більший розмір зображення, ніж той, який потрапляє на плівку або видний у видошукачі. При невеликому зсуві камери видима область зображення зміщується в протилежну сторону (в межах області, що фактично знімається). Оптичні практично не впливають на якість зображення, але вони більш дорогі. Оптичний стабілізатор заснований на механічному зсуві об’єктиву убік, протилежно зсуву самої камери.

Сучасний засіб відеозапису – це система функціонально взаємопов’язаних вузлів, блоків, модулів: 1) оптичної системи; 2) телевізійної камери; 3) акустичної системи; 4) каналу зв’язку; 5) фіксуючого обладнання.

Теле- - префікс, що означає “такий, що діє на відстані”.

Телебачення – передавання, зберігання та відтворення на відстані зображень рухомих або нерухомих сцен із звуковим супроводом чи без нього, а також пов’язані з цим галузі науки, техніки й культури (ДСТУ 3807-98) [73].

Телебачення стандартної чіткості (ТБСЧ) – телебачення, в якого чіткість забезпечено стандартом розгортки 625 рядків (ДСТУ 3807-98) [73].

Телебінокль – спеціальний бінокль, що дає змогу бачити дуже віддалені предмети.

Телевізійний датчик – пристрій, що виробляє повний відеосигнал чи повний колірний відеосигнал, або сигнали основних кольорів (ДСТУ 3807-98) [73].

Телевізійна камера (телекамера) – телевізійний датчик, призначений для перетворення оптичного зображення у відеосигнал (ДСТУ 3807-98) [73].

Телевізійна лінія (ТВЛ) – міра просторової частоти періодичної структури у ТВ-зображенні, виражена відношенням висоти зображення до половини періоду коливань яскравості (ДСТУ 3807-98) [73].

Телевізійна система – комплекс технічних засобів, призначений для передачі зображення, а також, у деяких випадках, звуку, на відстань по провідному, радіо- чи іншому каналу зв’язку.

Телевізійний ретранслятор – пристрій для приймання ТВ-сигналу та

повторного його випромінювання (ДСТУ 3807-98) [73].

Телевізійний сигнал (ТВ-сигнал) – сигнал, що несе інформацію про зображення та, можливо, звуковий супровід і додаткові дані. Бувають аналогові та цифрові ТВ-сигнали (ДСТУ 3807-98) [73].

ТВ-відеосигнал – сигнал, що несе інформацію про ТВ-зображення (ДСТУ 3807-98) [73].

Бувають аналогові та цифрові ТВ-відеосигнали.

ТВ-аудіосигнал - сигнал, що несе інформацію про звуковий супровід (ДСТУ 3807-98) [73].

Бувають аналогові та цифрові ТВ-аудіосигнали.

Тракт (телебачення) – комплекс технічних засобів для передавання телевізійного зображення від входу телевізійного давача до екрана телевізора (відео монітора) включно та для передавання звукового супроводу від входу мікрофона до гучномовця телевізора включно (ДСТУ 3807-98) [73].

Транскодер – пристрій для перетворювання сигналу однієї системи мовного телебачення в сигнал іншої системи мовного телебачення.

Трансфокатор – це механізм, що змінює фокусну відстань об'єктиву, дозволяє наближувати-віддаляти зображення. У відеокамерах використовуються трансфокатори зі змінною швидкістю трансфокації, що дозволяє застосувати ефект швидкого наїзду або повільного і плавного наближення. Це найбільш енергоємний пристрій відеокамери, тому при частому користуванні “зумом” акумулятор камери витрачається набагато швидшим.

Формат відеозапису – структура розміщення ТВ-сигналу, записаного на носій (ДСТУ 3807-98) [73].

Формат відеозапису – це стандарт, в якому проводиться аналоговий відеозапис. В даний час для відеозапису використовуються наступні формати та їх модифікації: VHS, S-VHS, VHS-C, S-VHS-C, Video 8, Hi 8, MINI-DV і Digital 8. Формати відеозапису розрізняються за такими технічними характеристиками, як ширина плівки, технологія обробки і запису відеосигналу, геометричні параметри та ін.

Формат відеозапису HI-8 – це покращений варіант формату Video 8 (ширина відеострічки 8 мм) з чіткішим зображенням, яке досягається за рахунок збільшення рядків в кадрі (до 400). В даній системі (так само як і в S-VHS), для запису застосовуються касети зі стрічкою, магнітний шар якої складається з частинок набагато дрібніших, ніж у звичайних касетах MINI-DV. У цифровій відеокамері запис ведеться на касету з меншими габаритами та з роздільною здатністю до 500 рядків у кадрі, аудіосупровід CD-якості та покращена інтеграція з системами комп'ютерного відеомонтажу.

Формат відеозапису S-VHS – це стандарт Super VHS забезпечує роздільну здатність 400 рядків у кадрі, проти 240 рядків для звичайного VHS. Це підвищує чіткість зображення більш ніж на 60% і гарантує отримання високоякісного зображення.

Формат сигналу передачі – структура побудови ТВ-сигналу, що передається каналом зв'язку (ДСТУ 3807-98) [73].

Цифрове (аналогове) телебачення – телебачення, яке забезпечує передавання та зберігання зображень у цифровій (аналоговій) формі (ДСТУ 3808-98) [60].

DIGITAL ZOOM – це режим збільшення/зменшення зображення шляхом цифрової обробки. У процесі цифрового збільшення зменшується розподільна здатність зображення, підвищується проробка складових оптико-електронного перетворювача, що призводить до погіршення якісних характеристик зображення, його дискретності.

CCD-матриця (прилад із зарядовим зв'язком) – це напівпровідниковий комплекс, що складається з великою кількістю елементів-фотосенсорів (pixel), які перетворюють світлову енергію на електричні сигнали, котрі після обробки процесором відеосигналів спрямовуються на записуючі відеоголовки. У камерах формату VHS і Video-8 (без електронного стабілізатора) CCD-матриці мають майже 320 000 елементів, матриці камер Hi-8 і S-VHS – не менш ніж 470 000 елементів, матриці камер Digital 8, miniDV, microDV – не менш ніж 540 000.

zoom – варіооб'єктив (об'єктив з трансфокатором, трансфокатор, zoom – зум) – це режим керування системою з перемінною фокусною відстанню, дозволяє не використовувати змінну оптику і має пристрій для повільної зміни куту поля зору під час зйомки (“наїзд” або “від’їзд”). Співвідношення максимальної фокусної відстані до мінімальної називається кратністю варіооб'єктиву (x8 – восьмикратний, x12 – дванадцятикратний тощо).

WHITE BALANCE – кольоровий баланс (баланс білого) – регулювання режиму обробки відеосигналу відповідно до виду освітлення (сонячне світло, лампи накаливання тощо). Без такого регулювання неможливо досягти правильної передачі кольорів.

Література до розділу VII

[5, 12, 27, 61, 73, 75, 82, 87, 89, 104, 107, 109, 110, 115, 117, 119, 123, 129]

РОЗДІЛ VIII. ПРИЛАДИ ОПЕРАТИВНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Апертура - отвір оптичної системи, який визначений розмірами лінз або діафрагми.

Апертурна діафрагма – діафрагма, що обмежує пучок променів, які виходять з осьової точки предмета (ДСТУ 2756-94) [61].

Бінокль – оптичний прилад, що складається з двох паралельно розміщених зорових труб.

Візор – прилад для визначення меж зображення.

Візуально-оптичний канал – фізичний шлях від джерела випромінювання або відбиття електромагнітної енергії в ультрафіолетовому, видимому та інфрачервоному спектрі через повітряний простір.

Візуальне спостереження – це оперативно-розшуковий захід, який полягає в прихованому (замаскованому) стеженні за діями особи (групи осіб) для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності за наявною у провадженні оперативно-розшуковою справою. Воно проводиться з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що цією особою або будь-ким з її зв'язків готується чи вчинено тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, а також для забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів.

Види приладів бачення в темряві. В оперативно-службовій діяльності органів внутрішніх справ використовуються різноманітні ПБТ, а саме: спеціальні нічні спостережні прилади, військові нічні приціли, прилади нічного водіння транспортних засобів, нічних робіт, електронно-оптичні перетворювачі та ін. Залежно від тактико-технічних можливостей і умов застосування ПБТ умовно поділяють на *активні* та *пасивні*. Активні ПБТ у своєму комплекті мають джерело ІЧ випромінювання (ІЧ освітлювач чи прожектор). Це дозволяє вести спостереження у суцільній темряві. Пасивні ПБТ використовують як джерело ІЧ променів залишкове природне освітлення у нічний час на відкритій місцевості (випромінювання місяця, зірок, ліхтарів, розсіяне світло від верхніх шарів атмосфери тощо) або штучне освітлення у приміщеннях. Прилади першої групи можуть використовуватись за будь-яких умов ведення спостереження, як на відкритій місцевості (поле, ліс, вулиця), так і в повністю затемнених приміщеннях (горища, підвали, печери і т. п.). Прилади іншої групи придатні для спостереження тільки за наявності будь-якого слабкого освітлення. Застосовувати ці прилади у суцільній темряві (затемнених приміщеннях) без додаткових ІЧ освітлювачів неможливо. Для підтримки ПБТ у постійній готовності до використання слід суворо дотримуватися правил їх технічної експлуатації. Забороняється включати ПБТ для перевірки удень та в незатемнених приміщеннях, наводити ПБТ на яскраві джерела світла (сонце, фари автомобіля, прожектори, вуличні ліхтарі і т. п. У кожному конкретному випадку працівник міліції (ініціатор заходу) є організатором використання

ПБТ. Він забезпечує дотримання заходів конспірації при їх застосуванні, несе відповідальність за їх збереження та недопущення псування.

Видиме випромінювання – це електромагнітне випромінювання з довжиною хвиль від 380 нм до 780 нм.

Видиме світло – ділянка на шкалі електромагнітних випромінювань із довжиною хвилі від 0,42 до 0,74 нм.

Вихідна зіниця – параксіальне зображення апертурної діафрагми в просторі зображень або апертурна діафрагма, що розташована в просторі зображень (ДСТУ 2756-94) [61].

Вхідна зіниця – параксіальне зображення апертурної діафрагми в просторі предметів або апертурна діафрагма, що розташована в просторі предметів (ДСТУ 2756-94) [61].

Далекомір – пристрій, який входить до складу оптичних приладів та приладів бачення в темряві, призначений для визначення відстані до об'єктів спостереження.

Джерело інфрачервоного підсвічування – пристрій (ліхтар, прожектор, лазер), призначений для прихованого освітлення контрольованого об'єкта променями інфрачервоного діапазону.

Дзеркало – оптичний елемент з відбивною поверхнею (ДСТУ 2756-94) [61].

Засоби оперативного спостереження – це оптико-механічні пристрої (біноклі, зорові труби, перископи, оптичні приціли, дзеркальні фотоапарати, оснащені довгофокусною оптикою, прилади бачення в темряві (електронно-оптичні перетворювачі), за допомогою яких здійснюється візуальне спостереження у денний час доби та в умовах обмеженої освітленості (у сутінках, в нічний час і в затемнених приміщеннях). Застосовуються у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ при здійсненні прихованого спостереження за підозрюваними особами в умовах маскуванню, оперативного огляду місцевості та приміщень, організації засідок з метою виявлення і затримання злочинців на місці злочину, здійснення інших дій, спрямованих на вирішення конкретних завдань попередження, розкриття злочинів, розшуку злочинців та інших осіб.

Інфрачервоне випромінювання – це оптичне випромінювання з довжиною хвилі більшою, ніж у видимого випромінювання. Інфрачервоне випромінювання умовно поділяють на три групи: 1) короткохвильове (800...1400 нм); 2) середньохвильове (1400...3000 нм); 3) довгохвильове (3000...10000 нм).

Інфрачервоне випромінювання (ІЧ - промінювання) – ділянка на шкалі електромагнітних випромінювань із довжиною хвилі від 0,74 до 1000 мкм.

Інфрачервоне підсвічування – це інфрачервоний випромінювач, який забезпечує додаткове ІЧ підсвічування в темноті. Додаткове підсвічування необхідне при зйомці об'єктів в умовах темряві, застосуванні окремих типів приладів бачення в темряві тощо.

Ендоскоп – гнучкі світлопроводи насадки, обладнанні об'єктивами й

системою керування, а також системою підсвічування для огляду, зйомки або візуального спостереження через природний або штучний отвір важкодоступних місць, темних приміщень і порожнин.

Зонд – частина ендоскопа, призначена для занурення у порожнину або отвір.

Нічний візир – візир для використання в нічний час.

Нічна телевізійна камера – телевізійна камера для використання в нічний час.

Об'єктив - оптична система або її частина, що обернена до простору предметів та утворює дійсне зображення (ДСТУ 2756-94) [61].

Об'єктив “pin-hole” – об'єктив з малим діаметром вхідної зіниці (від 0,8 мм до 4 мм), що має винос зіниці (от 0,5 мм до 2 мм) від поверхні лінзи.

Оглядове дзеркало – пристрій, призначений для візуального огляду важкодоступних неосвітлених місць у приміщеннях, транспортних засобах та та вантажах за допомогою змінних дзеркал з підсвічуванням.

Окуляр – оптична система або її частина, що обернена до ока спостерігача та утворює разом з ним дійсне зображення (ДСТУ 2756-94) [61].

Оперативне спостереження – це оперативно-розшуковий захід, який полягає у прихованому спостереженні за об'єктами, що становлять оперативний інтерес для органів внутрішніх справ. Проводиться воно візуально та за допомогою спеціальних технічних засобів.

Оптична вісь – вісь симетрії оптичної системи, напрямком якої співпадає з напрямком розповсюдження світла (ДСТУ 2756-94) [61].

Оптичний елемент – частина оптичного середовища, що обмежена заломними або відбивними поверхнями (ДСТУ 2756-94) [61].

Оптична система – сукупність оптичних елементів, розташованих певним чином, що призначена для формування пучків світлових променів для дня фокусування зображення на поверхню світлочутливої плівки, світлочутливої пластинки оптико-електронного перетворювача, а також для зміни оптичних характеристик світлових променів (ДСТУ 2756-94) [61].

Осьова точка вхідної (вихідної) зіниці – точка перетину площини "вхідної (вихідної) зіниці з оптичною віссю (ДСТУ 2756-94) [61].

Осьова точка предмета (зображення) – точка перетину площини предмета (зображення) з оптичною віссю (ДСТУ 2756-94) [61].

Оптичні прилади – призначені для спостереження і фіксації дій осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, стеження за їх пересуванням, відвідуванням ними певних місць тощо.

Параксіальний промінь – промінь, що проходить нескінченно близько до оптичної осі (ДСТУ 2756-94) [61].

Передній фокус – точка на оптичній осі в просторі предметів, яка спряжена з нескінченно віддаленою точкою, розташованою на оптичній осі в просторі зображень (ДСТУ 2756-94) [61].

Передня фокусна відстань – відстань від передньої головної точки до переднього фокуса (ДСТУ 2756-94) [61].

ПЗЗ-матриця – перетворювач оптичного випромінювання в телевізійній

та відеокамері у вигляді плоского матричного елемента, який виконаний на базі приладів із зарядовим зв'язком (ПЗЗ).

Прилади бачення в темряві (ПБТ) – це один з елементів засобів оперативного спостереження. Загальний принцип дії ПБТ заснований на тому, що людський зір не сприймає інфрачервоне (ІЧ) випромінювання. Тому за допомогою електронно-оптичного перетворювача (ЕОП) невидиме ІЧ зображення об'єкта перетворюється на його видиме зображення на люмінесцентному екрані. У військовій справі їх називають приладами нічного бачення, в практиці експертно-криміналістичної діяльності – електронно-оптичними перетворювачами. В найбільш широкому розумінні називають приладами інфрачервоної техніки.

ПБТ значно розширюють тактичні можливості оперативно-розшукових методів. Вони активно використовуються під час здійснення спостереження в умовах обмеженої освітленості і забезпечення конспірації за підозрюваними особами, документуванні протиправних дій осіб, які вчинюють замах на злочин, у процесі проведення операцій із затримання злочинців на місці злочину, під час оглядів місцевості у нічний час, затемнених приміщень, при здійсненні рейдів з виявлення бродяжництва та місць переховування злочинців-гастролерів (перевірці підвалів, горищ, будівель), встановленні нагляду за місцями збору наркоманів, притонами, прочісуванні лісопосадок, парків, скверів при переслідуванні та затримці злочинців по гарячих слідах та ін. Значну допомогу надають ПБТ у боротьбі з браконьєрством. Їх, також, використовують під час охорони великих, за територією, об'єктів (наприклад, важливих споруд, мостів тощо). Ці прилади поширено застосовуються в експертно-криміналістичній практиці для дослідження документів в інфрачервоній зоні спектру з метою встановлення закреслених, залитих барвниками, чорнилами або кров'ю текстів, візуального виявлення виправлень, дописів та інших видів підробок і фальсифікації, а також криміналістичного дослідження інших об'єктів. ПБТ можуть вдало поєднуватися з технічними засобами фіксації візуальної інформації (фотозйомки, відеозапису), що значно розширює тактичний діапазон їх можливого застосування.

Прилад бачення в темряві (прилад нічного бачення) - пристрій, призначений для візуального спостереження при низьких рівнях освітленості із використанням технології візуалізації інфрачервоного випромінювання ближнього діапазону спектра з довжиною хвилі 0,74-1 мкм.

Принципи і підстави правомірності застосування ПБТ працівниками міліції при виконанні покладених на них обов'язків містяться в Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 269), законах України “Про міліцію” (п. 10 ст 11), “Про оперативно-розшукову діяльність” (п. 11 ч. 1 ст. 8; ч. 2 ст. 8), “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” (ст. 15), які визначають припустимість, можливість та необхідність застосування науково-технічних засобів, до яких віднесені і прилади бачення в темряві. Тактичні прийоми конкретного застосування ПБТ визначаються метою та умовами їх конкретного використання, а також тактико-технічними можливостями самих приладів.

Тепловізійна система – сукупність засобів і допоміжних пристроїв, сполучених між собою каналами зв'язку, призначених для сприйняття теплового випромінювання досліджуваних об'єктів з наступним формуванням їх адекватних зображень, придатних для спостереження неозброєним оком та зручних для оброблення, пересилання та використання (ДСТУ 2820-94) [61].

Тепловізор - пристрій, призначений для візуального спостереження за об'єктами, нагрітими до температур, що незначно перевищують температуру навколишнього середовища шляхом візуалізації інфрачервоного випромінювання дальніх діапазонів спектру з довжиною хвилі 3-5 та 8-14 мкм.

Література до розділу X
[4, 19, 61, 68, 108, 119, 129]

РОЗДІЛ IX. СПЕЦІАЛЬНІ ХІМІЧНІ РЕЧОВИНИ У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Барвники – це речовини, які при попаданні на поверхню тіла людини (руки, обличчя), його одяг, стійко забарвлюють їх. Застосовують здебільше в хімічних пастках.

Види спеціальних хімічних речовин – визначаються їх властивостями, умовами застосування і способами виявлення. Це є: 1) *барвники* – хімічні речовини, що стійко фарбують поверхню тіла людини, її одяг, інші предмети при попаданні на них і зволоженні; 2) *люмінесцентні хімічні речовини* – мають властивість люмінісциувати певним кольором під час опромінювання їх ультрафіолетовими променями; 3) *індикатори* – хімічні речовини (зазвичай безбарвні), які набувають ясного забарвлення при дії на них певними хімічними реагентами; 4) *запахові (одорологічні) хімічні речовини* – мають характерний стійкий запах, сліди якого легко розпізнаються спеціально тренованими собаками; 5) *інші хімічні речовини* спеціального призначення та використання. Усі спеціальні хімічні речовини використовуються в діяльності ОВС у вигляді порошків, розчинів, спеціальних мазей (паст), спеціальних олівців та чорнил.

Вимоги до СХР – 1) вони мають бути абсолютно нешкідливими для здоров'я людини; 2) не викликати псування оброблюваних ними об'єктів; 3) бути стійкими в різних умовах; 4) не змінювати свої властивості протягом тривалого часу; 5) чітко виявлятися у специфічних умовах; 6) мати обмежене розповсюдження, індивідуальність характеристик.

Засоби тимчасової візуалізації – це, як правило, спреї, які застосовуються для паперових об'єктів при їх перегляді.

Запахові хімічні речовини, що застосовуються під час виявлення злочинів – це такі речовини, що мають стійкий специфічний запах, який добре виявляється спеціально-тренованими оперативно-службовими собаками.

Індикатори – це речовини безбарвні в звичайних умовах, але при взаємодії із певними хімічними речовинами (реагентами) набувають певного забарвлення.

Класифікація люмінесцентних хімічних речовин, що використовують під час виявлення кримінальних правопорушень: світлосумішні, люмогени, фармацевтичні (медичні).

Класифікація спеціальних хімічних речовин, які використовують під час попередження та виявлення кримінальних правопорушень: барвники (фарбуючі), люмінесцентні, індикатори, запахові.

Люмінесцентна лампа – це газорозрядна лампа, в якій світіння створюється шляхом збудження шару люмінофора за допомогою ультрафіолетового випромінювання, що виникає під час електричного розряду.

Люмінесцентні речовини – це речовини, які при нанесенні на предмети чи об'єкти невидимі для людського ока, але при опроміненні їх ультрафіолетовим промінням стають видимими.

Люмінесценція – холодне світіння речовини, яке виникає при освітленні її ультрафіолетовими променями.

Люмогени – це порошок органічної сполуки, що добре розчиняється в неполярних органічних розчинах (толуол, бензол, спирт тощо).

Напрями застосування СХР у діяльності ОВС – це: 1) створення штучних умов підсилення слідоутворення з метою виявлення і викриття осіб, що вчинили крадіжки із заблокованих цими речовинами об'єктів; 2) виявлення і документування злочинних дій окремих осіб; 3) профілактична діяльність; 4) виявлення найбільш активних осіб при масовому безладді; 5) проведення окремих видів криміналістичних досліджень тощо.

Правова основа застосування спеціальних хімічних речовин у боротьбі зі злочинністю – це Кримінальний процесуальний кодекс України (п. 2 ч. 1 ст. 208, ст. ст. 252, 256, 267, 269, 273, 274 та ін.), закони України “Про оперативно-розшукову діяльність” (п. 7, 11 ч. 1 ст. 8; ч. 2 ст. 8), “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” (ст. 15). Порядок та організаційно-тактичні прийоми застосування СХР в оперативно-розшукових заходах визначаються відомчою нормативною базою МВС України з організації та проведення оперативно-розшукової діяльності органами внутрішніх справ України.

Світлосумішні речовини, що застосовуються під час виявлення злочинів – це неорганічні сполуки, що не розчиняються в розчинах і застосовуються у виді порошків (або на мазевій основі) для маркування різних об'єктів, які мають шорстку (або полого) поверхню близьку їх за кольором.

Спеціальні хімічні речовини (СХР) – це сукупність хімічних речовин, які за своїми характеристиками і специфічними властивостями спеціально підібрані для потреб діяльності органів внутрішніх справ і застосовуються у боротьбі зі злочинністю на основі спеціально розроблених методик і тактичних прийомів за умови суворого дотримання законності. Застосування СХР того чи іншого виду (комбінації їх) визначається видом здійснюваного заходу та залежить від конкретних умов і завдань.

Спеціальні хімічні речовини – призначені для виявлення і закріплення слідів злочину, надання певним об'єктам (предметам) специфічних ознак, що дозволяють виділити їх серед групи однорідних об'єктів (предметів), з метою виявлення шляхів їх пересування, полегшення розшуку й затримання осіб, які вчинили протиправні дії.

Ультрафіолетове випромінювання – це оптичне випромінювання з довжиною хвиль меншою, ніж у видимого випромінювання. Ультрафіолетове випромінювання умовно поділяють на три групи: 1) довгі хвилі (315...400 нм); 2) середні хвилі (280...315 нм); 3) короткі хвилі (100...280 нм).

Хімічні пастка – це різноманітні предмети чи спеціально виготовлені пристрої, що оброблені (споряджені) спеціальною хімічною речовиною, які при контакті з ними переносять ці речовини (СХР) на поверхню тіла, одяг, взуття особи, яка призвела їх дію.

Хімічна пастка – це спеціальний пристрій чи об'єкт, споряджений спеціальними хімічними речовинами, що використовується для штучного слідоутворення. Потрапляючи під дію СХР порушник правопорядку або злочинець отримує яскраве специфічне забарвлення відкритих ділянок тіла,

одягу, предметів користування тощо. Сліди СХР погано змиваються та стають видимими в ультрафіолетових променях. Розрізняють хімічні пастки активного (СХР викидаються примусово) та пасивного (слідоутворення відбувається під час контакту з СХР) типу.

Література до розділу IX

[4, 19, 20, 119, 126, 129]

РОЗДІЛ X. ПОШУКОВА ТЕХНІКА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Георадари, загалом, використовуються у промислово-господарській діяльності для виявлення у ґрунті, під водою, у насипних вантажах та інших середовищах різних предметів, неоднорідностей, у тому числі трубопроводів, карстових порожнеч і вимоїн у залізничних і автомобільних насипах, неоднорідностей структури ґрунту, а також під час проведення археологічних, будівельних і ремонтних робіт.

У правоохоронних органах георадари використовують для виконання різного роду завдань, пов'язаних з пошуком і виявленням тайників, контрабандних схованок у гомогенних однорідних вантажах, виявлення підкопів, а також для виявлення кримінальних поховань.

Електрошупи призначено для пошуку закопаних і затоплених трупів або їх частин. Такий прилад придатний для пошуку трупів, що знаходяться як у сухих, так і у вологих (заболочених) ґрунтах. Поряд з основними призначенням електрошуп може також застосовуватись для пошуку металевих предметів, прихованих у ґрунті, у воді або інших рідинних і в'язких середовищах, електропровідність яких є значно меншою ніж у металі.

Електронні металопшукачі (або металодетектори) застосовуються у правоохоронній діяльності для виявлення предметів, виготовлених з будь-яких металів. Принцип дії більшості з них полягає у реєстрації зміни електромагнітного поля, що утворюється приладом, при попаданні в зону його дії предмета з металу. Однією з основних технічних характеристик металопшукача є його чутливість. Вона визначається найменшою величиною розмірів металевих предметів, який виявляється приладом, з одного боку, – та найбільшою відстанню до предмета, більшого за розміри пошукової частини приладу, з іншого боку. Для досягнення найвищої чутливості прилад відповідно налаштовують (регулюють) на відстані від металів перед застосуванням та у процесі застосування. Сутність пошуку металопшукачами полягає в повільному переміщенні пошукового елемента приладу паралельно поверхні, що обстежують, на відстані 2-5 см від неї. При виникненні сигналу (акустичного чи візуального) про наявність металу треба зупинитися і додатково уточнити місце знаходження металевих предметів шляхом кількарізного переміщення пошукового елемента у двох взаємно перпендикулярних напрямках у цьому місці.

Ендоскопічна техніка містить широку гамму гнучких волоконно-оптичних фіброскопів, жорстких бороскопів, гнучких відеоскопів з телевізійним формуванням зображення.

Засоби пошукової техніки – це клас знарядь та приладів, що забезпечують виявлення різноманітних об'єктів на основі відмінності їх властивостей від властивостей середовища оточення, тобто за умови наявності контрасту об'єкту пошуку з використанням при цьому сучасних можливостей і методів природничих наук.

Засоби пошукової техніки (пошукова техніка або пошукові засоби) – це клас (сукупність) знарядь та приладів (технічних, хімічних та інших), що забезпечують виявлення різноманітних об'єктів на основі відмінності їх властивостей від властивостей середовища оточення. Сама назва засобів вказує на їх головне призначення у правоохоронній діяльності – виявлення предметів та слідів, які можуть мати доказове та інше значення по кримінальному провадженні або факту вчинення злочину (знарядь вчинення злочину, зброї, вибухових, наркотичних речовин, виробів з благородних металів, прихованих трупів та їх частин, контрабандних предметів та ін.). Пошукові засоби значно розширюють можливості природних органів чуття людини і забезпечити таким чином об'єктивного, надійного і швидкого досягнення мети запланованих пошукових заходів.

Інтроскопія (від латин. intro - у середині) – це візуальне спостереження предметів або процесів у середині оптично непрозорих тіл, у непрозорих середовищах (речовин). Спостереження здійснюється шляхом перетворення невидимого оком зображення об'єкта, що досліджується, отриманого в фіксованому діапазоні електромагнітного випромінювання, у видиме з відображенням на екран (плівку) спеціального пристрою, що називається інтроскопом.

Індикатор біомаси ИБМ-1 (Електрощуп) – це пошуковий криміналістичний прилад, призначений для виявлення трупів або їх частин як в сухих, так і в вологих (заболочених) ґрунтах на глибині до 1,5 м, шляхом вимірювання об'ємного електричного опору ґрунту. Принцип застосування приладу заснований на послідовному (порівняльному) вимірюванні опору ґрунту в місці ймовірного поховання трупу (його частин). Останній залежить від кількості вологи в порах (капілярах) ґрунту, її мінералізації та насиченості газоподібними і рідинними продуктами розкладу речовин органічного походження. Така волога за своїми властивостями подібна до електролітичного середовища і має підвищену електропровідність. Прилад складається із стелевої штанги (довжиною 1,5 м, діаметром 13 мм, з буром та кільцевими ізольованими один від одного електродами на нижньому кінці, поєднаними з мікроамперметром) та функціонального блоку з від'ємними ручками (жорстко прикріпленого до верхньої частини штанги). Поряд з основним призначенням, електрощуп може бути використаний для пошуку металевих предметів, які знаходяться в землі, воді, стічних місцях тощо, електропровідність яких значно менша, ніж у металів.

Магнітні шукачі-підіймачі (типу МИП (Росія), ПМК-1, МП-1, МП-2, МП-3, МГ-1 (Україна) відносять до механічного типу приладів. Вони призначені для пошуку і підняття предметів із феромагнітних сплавів (заліза, сталі, чавуну тощо), які можуть знаходитися у воді, траві, снігу та інших рідких, напіврідких і сипучих середовищах, у важкодоступних місцях та в умовах відсутності прямої видимості. Предметами пошуку можуть бути вогнепальна та холодна зброя, боєприпаси, вибухові пристрої та інші об'єкти (ключі, різноманітний інструмент, деталі машин тощо), що становлять інтерес для правоохоронних органів та можуть бути речовими доказами по

кримінальній справі. Ці пристрої виготовлені у формі підковоподібних, циліндричних, квадратних або прямокутних магнітів із спеціальних магнітопотужних сплавів. Такий магніт вагою близько 1,5 кг здатний підняти предмет масою 50 кг і більше. У верхній частині магніту передбачено пристосування для кріплення шнура – для пошуку у рідкому середовищі (водойми, стічні ями, туалети, покинуті колодязі та ін.), або штанги – для пошуку у напіврідкому чи сипучому середовищі (зерно, пісок, сніг, сіно, попіл та ін.). Для роботи з магнітним підіймачем у забруднених середовищах магніт доцільно поміщати у поліетиленовий пакет. В умовах зберігання таких пристроїв полюси магніту замикають спеціальною металевою пластиною – замикачем для запобігання розсіювання магнітного поля у зовні та розмагнічування магніту. Перед пошуком пластину обов'язково треба зняти шляхом зміщення її убік від полюсів. На кольорові метали (мідь, латунь, олово, свинець, золото та ін.), а також на деякі види нержавіючої сталі (так званої “харчової”) і спеціальні антимагнітні сплави магнітні шукачі-підіймачі не реагують.

Магнітомеханічні засоби призначені для виявлення і підняття предметів із феромагнітних сплавів (заліза, сталі, чавуну тощо), які можуть знаходитися у воді, траві, снігу та інших рідких, напіврідких і сипучих середовищах. Предметами пошуку можуть бути вогнепальна та холодна зброя, боєприпаси та інші об'єкти (ключі, різноманітний інструмент, деталі машин тощо), що становлять інтерес для правоохоронних органів і можуть бути доказами по кримінальній справі.

Металодетектори (металошукачі) використовуються для попередження і в процесі розслідування кримінальних правопорушень шляхом перевірки підозрілих осіб, предметів у аеропортах, на митницях, у місцях великого скупчення людей (на підприємствах, в організаціях тощо), поштової кореспонденції на наявність зброї та вибухового пристрою за конкретними ознаками, а також під час огляду місця події.

Оглядові дзеркала призначені для візуального обстеження (огляду) важкодоступних місць (порожнин) для обстеження різних об'єктів, пошуку предметів, що викликають підозру. Можуть ефективно застосовуватися під час огляду багажу, днищ автотранспортних засобів, обстеженні приміщень тощо. Конструктивно їх поділяють на кишенькові: ОЗ-1М, ОЗ-1МА, “Блік-1” – зі складаною телескопічною ручкою, що легко розміщується у кишені або сумочці; автомобільні: ОЗ-1, ОЗ-2, ОЗП-1, ОЗП-2, які використовуються працівниками ДАІ для огляду номерних знаків агрегатів та вузлів транспортних засобів; телескопічні: ЗД-1, ЗД-2, які оснащені телескопічною штангою, на якій встановлюється дзеркало та акумуляторний ліхтар для підсвічування, та дистанційні: ЗД-3, ЗД-4, ОЗ-2М, які забезпечують дистанційне ручне керування кутом нахилу дзеркала та можливість використання дзеркал різної форми – прямокутних, квадратних, круглих, ввігнутих, випуклих та ін.

Оглядова рентгенівська апаратура займає важливе місце серед засобів пошукової техніки, що використовуються у діяльності ОВС. Принцип її дії заснований на властивості рентгенівських променів (Х-променів) проходити

крізь оптично непрозорі середовища з різним ступенем їх поглинання речовинами різної щільності. Таким чином при опромінюванні об'єкта, що досліджується, виникає рентгенівське “тіньове зображення”, яке робить видимими чіткі контури тіні предмета на люмінесцентному екрані або на рентгенівській плівці чи на будь-яких інших перетворювачах та телевізійних камерах. Найбільшого поширення в діяльності органів внутрішніх справ набули переносні (портативні) рентгенівські установки малої потужності та рентгено-телевізійні пристрої. Така апаратура дозволяє оперативно і ефективно виявляти, а при необхідності фотографувати замасковані предмети, елементи вибухових пристроїв, наркотичні речовини, не відкриваючи багажу, сумки, валізи та інших об'єктів.

Оптичні та телевізійні оглядові системи включають в себе ендоскопи та портативне телевізійне обладнання. У правоохоронній діяльності їх використовують для проведення ретельного огляду транспортних засобів, контейнерів, вагонів, суден, важкодоступних зон (порожнин), у тому числі закритих, світлоізованих, що мають малі входні отвори і т. п. з метою швидкого пошуку наркотичних, вибухових речовин, зброї, контрабанди та інших предметів. Асортимент ендоскопічної апаратури (медичного призначення) має велику гаму гнучких волокнисто-оптичних фіброскопів, жорстких бороскопів, відеоскопів. Довжина їх трубок складає від 1 до 6 м, діаметр – від 1 до 10 мм. Характерною особливістю спеціальних портативних телевізійних відеоаналізаторів є наявність в них мініатюрних відеокамер з інфрачервоним підсвічуванням, телескопічної (розсувної) штанги та герметичність самого відеоскопу, що дозволяє вести спостереження в затемнених умовах, у рідинному середовищі і забезпечує вільний доступ до більш-менш віддалених від оператора місць обстеження.

Пошукові засоби – це сукупність технічних, хімічних та інших засобів, які застосовуються у правоохоронній діяльності відповідно до законодавства з метою: пошуку об'єктів, що можуть мати значення речових доказів у кримінальному провадженні, або інших носіїв криміналістичної інформації; виявлення об'єктів, які становлять оперативний інтерес; дослідження об'єктів та документів на предмет фальсифікації; виявлення і дослідження слідів злочину; перевірки оперативної інформації та її процесуального закріплення; зашифровки джерела одержання інформації; забезпечення безпеки й охорони об'єктів тощо.

Пошукові прилади – для виявлення слідів і знарядь злочину, місць зберігання трупів, тайників та інших місць переховування предметів, що мають відношення до злочину.

Правові підстави застосування пошукової техніки ґрунтуються на суворому дотриманні норм чинного законодавства та приписів підзаконних актів, які складають правову основу їх використання. Застосування пошукової техніки в діяльності ОВС може мати процесуальний, оперативний, адміністративний, організаційний, профілактичний характер. У нормах КПК України передбачається застосування науково-технічних засобів здебільшого не в конкретній формі, а опосередковано – через виконання регламентованих

ними певних тактичних прийомів слідчих дій (наприклад, ст. 93 – збирання доказів; ст. 234 – обшук; ст. 236 – виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи; ст. 237 – огляд та ін.). Оскільки ефективне виконання цих дій неможливо без виконання інших дій технічного характеру (наприклад, фотографування, звукозапису, відеозапису та ін.), дані норми є правовою основою і для застосування засобів пошукової техніки. Ця техніка може застосовуватися також на підставі норм, які містять загальні положення (принципи), мети і завдання кримінального судочинства, для досягнення яких використовуються ті чи інші науково-технічні засоби. Правові підстави для застосування пошукової техніки випливають також зі змісту статей КПК, які передбачають використання в процесі дослідження обставин справи доказів, фактичних даних та інших матеріалів і об'єктів, що можуть бути засобами для виявлення злочину, викриття злочинців, вказують на ознаки злочину та осіб, які їх вчинили, сприяють встановленню істини по справі (ст. 9 КПК України – законність, (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень); ст. 84 – докази; ст. 94 – оцінка доказів; ст. 98 – речові докази та ін.). Підставою для включення до справи виявлених за допомогою пошукової техніки матеріалів, даних і предметів є ст. 104 КПК України – протокол, ст. 105 – додатки до протоколів та ін. Основоположною нормою Закону для застосування пошукової техніки в оперативно-розшуковій діяльності є ст.ст. 256, 267, 269, 273 КПК України. У всіх цих випадках одним із важливих критеріїв законності застосування пошукової техніки є її етична допустимість. Цей фактор необхідно враховувати з позицій не порушення законних інтересів і прав громадян (ст. 29-32 Конституції України) та учасників кримінального процесу (ст. 13 – недоторканність житла чи іншого володіння особи; ст. 15 – невтручання у приватне життя та ін.). Правовими підставами для застосування пошукової техніки в інших формах правоохоронної діяльності ОВС є Закон України “Про міліцію”, п. 6 ст. 11 якого визначає право міліції проводити огляд осіб, речей, що знаходяться при них, транспортних засобів, вилучати предмети, документи, що можуть бути речовими доказами, і т. п. Зрозуміло, що для ефективного проведення (виконання) цих дій виникає потреба використання засобів пошукової техніки. Правомірність застосування пошукової техніки в місцях тимчасового позбавлення волі затриманих та взятих під варту осіб визначаються Законом України “Про попереднє ув'язнення”, ст. 7 якого – режим попереднього ув'язнення, містить правила щодо огляду та обшуку утримуваних для забезпечення режиму тримання. Порядок, правила, тактичні прийоми та методики застосування пошукової техніки додатково встановлюються окремими підзаконними актами МВС України. Факт застосування пошукової техніки та отримані при цьому результати закріплюються документами процесуального, оперативного чи

адміністративного характеру у встановленому порядку. Одержані внаслідок застосування пошукової техніки дані, відомості і об'єкти використовуються для планування подальших оперативно-розшукових заходів, одержання додаткових даних, що мають відношення до події злочину, проведення невідкладних слідчих дій, усунення умов, які сприяли вчиненню злочину тощо.

Прилади виявлення скритих письмових знаків та слідів хімічних речовин застосовуються в діяльності ОВС під час огляду місць події, проведенні обшуків, освідкувань, огляді речових доказів, проведенні окремих видів попередніх та експертних досліджень, а також в оперативній роботі. Це, головним чином, ультрафіолетові, інфрачервоні освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі та інша техніка.

Прилади зворотно-розсіяного іонізованого випромінювання – це новий напрям у створенні пошукової техніки. Відомо, що рентгенівське, гамма- та нейтронне випромінювання легко проникає крізь щільні перепони із деревини, цегли, бетону, металу та інші середовища і водночас помітно розсіюється (відбивається) під різними кутами (від 0 до 180°) ядрами атомів легких елементів, передусім водню, вуглецю та ін., яких в достатній кількості вміщується в атомах органічних речовин, у тому числі вибухових та наркотичних. Таким чином, відбиті зворотно-розсіяні рентгенівські та гамма-кванти і нейтрони несуть інформацію про склад (внутрішню структуру) об'єкта при обстеженні його з одного боку. Попадаючи на детектор, вони утворюють сигнал, який передається оператору у вигляді зображення або числового значення. Це і є основним принципом дії такого виду пошукової апаратури. Для контролю багажу, великогабаритних вантажівок та транспортних засобів в останні роки створені спеціальні радіоінтроскопи, які забезпечують високу якість зображення об'єктів, що контролюються, і дозволяють оператору безпечно виконувати дистанційне обстеження об'єктів. Апаратура контролю із використанням зворотно-розсіяного випромінювання виготовляється у стаціонарному, мобільному та портативному варіантах.

Прилади пошуку біологічних об'єктів (шукачі біомаси або трупощукачі) застосовуються в діяльності ОВС при проведенні складних пошукових робіт, пов'язаних з виявленням загиблих осіб (трупів), прихованих (закопаних) злочинцями у ґрунті. Основа дії – хімічний експрес-аналіз ґрунтових газів на підвищений вміст сірководню (H_2S), аміаку (NH_3), меркаптанів (азотно-сіркових з'єднань з дуже неприємними для людини запахами) або спеціальне вимірювання електропровідності ґрунту.

Прилад пошуку біомаси "Поиск-1БМ" (Україна) призначений для виявлення біооб'єктів (трупів) шляхом експресного аналізу ґрунтових газів у місцях ймовірного захоронення трупа або його частин з метою виявлення продуктів розладу тваринних тканин (біомаси) і визначення їх концентрації (H_2S – сірководень, NH_3 – аміак, меркаптани).

Прилади пошуку металів (металошукачі або металодетектори) найпоширеніші в практичній діяльності ОВС під час проведення слідчих дій та здійснення оперативно-розшукових заходів, застосовуються з метою виявлення металевих предметів – майбутніх речових доказів по кримінальному

провадженні. Ці предмети можуть бути виготовлені з магнітних (чорних) та немагнітних (кольорових) металів (у тому числі з благородних). У зв'язку з цим використовуються засоби, які знаходять лише магнітні метали (магнітні шукачі-підіймачі), та прилади, що дають змогу відшуковувати усі види металів (металошукачі). Особливістю деяких з них є здатність “селективного пошуку” металів різних груп (у т.ч. дорогоцінних) та порівняно визначати характер металевого об'єкту за його масою і розмірами.

Прилади пошуку радіоактивних джерел – це комплекс радіометрів та гамма-спектрометрів високої чутливості, які використовуються в діяльності ОВС з метою радіаційного обстеження (локалізації джерел радіоактивного випромінювання) на місці події, пожежі, вчинення злочину або в місцях можливого їх незаконного приховування (поховання), транспортування, а також при оперативному обстеженні, якщо цього вимагає конкретна обстановка. Ці прилади використовуються також під час забезпечення радіаційного захисту працівників, що виконують дії по контролю за розповсюдженням ядерних та радіоактивних матеріалів, виявленню їх контрабанди.

Прилади та пристрої для виявлення порожнин і обстеження важкодоступних місць застосовуються в діяльності ОВС з метою виявлення замаскованих порожнин, в яких можуть бути утворені схованки, та обстеження різних важкодоступних місць з метою виявлення та вилучення з них предметів, які можуть становити оперативний інтерес або набувати значення речових доказів. Об'єктами обстеження можуть бути конструкції будівель, меблі, контейнери, автотранспорт, різні предмети, що не підлягають розкриванню (апаратура, валізи, ящики та ін.). Структуру цих приладів і пристроїв складають індикатори неоднорідності, оглядові дзеркала, ендоскопи, оптичні та телевізійні оглядові системи, щупи (зонди) та ін.

Технічні засоби оперативного пошуку використовуються для виявлення предметів та слідів, які становлять оперативний інтерес. В оперативно-розшуковій діяльності пошукові прилади можуть використовуватися під час проведення оперативних оглядів, з метою виявлення зброї, знаряддя вчинення злочину, виробів з благородних металів, вибухових речовин, наркотиків і т.п.; у випадках, коли здійснити такі дії процесуальним шляхом неможливо або недоцільно з тактичних міркувань.

Технічні характеристики металодетекторів:

чутливість – визначається найменшою величиною металевого об'єкта, який може бути виявлено на певній відстані. З чутливістю пов'язана дальність виявлення предмета (тобто відстань до предмета, глибина залягання тощо). На практиці для оцінки чутливості користуються приблизними даними про об'єм або масу предмета;

селективність – здатність встановлювати об'єкт пошуку на фоні одночасної присутності інших металевих предметів;

завадостійкість – ступінь захисту від впливу перешкод, викликаних електромагнітними джерелами (електромережі, люмінесцентні лампи, монітори, телевізори тощо), а також конструкціями, що містять метал.

Трал – це пристосування для пошуку об'єктів на дні водойм, являє собою металеву рамкову конструкцію із захватними гачками і грузилом.

Шукач біомаси "Поиск-1" призначений для пошуку трупів шляхом експертного аналізу ґрунтових газів в місцях ймовірного поховання трупа або його частин.

Принцип дії приладу полягає у візуальній фіксації процесу індикації (зміни кольору спеціального розчину в результаті хімічної реакції із специфічним компонентом – реагентом) при пропусканні в прозорій камері порції газу відібраного з ґрунту, крізь тканину, змочену спеціальним розчином.

Щупи (зонди) – це пошукові металеві пристосування, які застосовуються для дослідження об'єктів, що мають нещільну структуру (ґрунт, пісок, тирса, сипучі речовини, м'які меблі, тканинні матеріали та ін.). Конструкція їх проста: 1) сталева спиця діаметром 2,5 мм, довжиною 350 мм із гостро заточеним вістрям); "2) щуп для нещільних середовищ складається з ручки для тримання, подовжувальної штанги і конусного наконечника, загальна довжина щупа в зібраному вигляді – 90 см; 3) щуп для щільного ґрунту збирається із двох деталей – ручки і сталевго стрижня, стрижень закручується в ручку, довжина стрижня – 400 мм, діаметр – 6 мм. Для практичного застосування та перенесення досить зручні розкладні щупи, які входять до комплектів пошукових наборів експертів-криміналістів.

Література до розділу X

[4, 19, 87, 89, 95, 96, 98, 107, 111, 115, 117, 118, 119, 129, 137]

РОЗДІЛ XI. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ЗНИКЛИХ ЗЛОЧИНЦІВ, ІНШИХ ОСІБ ТА ОБ'ЄКТІВ

Альбом (від франц. album, від лат. album – біла таблиця) – це книга або зошит в оправі, або окремо об'єднане за темою видання чи збірка репродукцій картин, фотографій, малюнків і т. ін.

Альбом злочинців – це один із різновидів реєстрації злочинців, рецидивістів, осіб, що знаходяться у розшуку і правопорушників, які зникли з місця події тощо, (місцевий облік) за прикметами та ознаками зовнішності. АЗ використовується при розкритті, розслідуванні та упередженні різних злочинних посягань, розбійних нападів, крадіжок, вбивств, зґвалтувань, шахрайств тощо. Перші альбоми злочинців були створені у ХІХ ст. паризькою (1874) і берлінською (1874) поліціями. Фотографії злочинців (по системі А.Бертильона – у анфас і профіль) поміщались в альбоми за злочинними "спеціальностями". Як засіб реєстрації альбом злочинців був неефективним, тому, що пошук особи, яка підозрювалася у вчиненні злочину, за наявності великої кількості фотографій був складний.

Анатомічні ознаки людини – це будова тіла, стать, вік, зріст, статура, форма та розмір голови, лоба, носа, губ, рота, вид та колір волосся, обличчя та інших частин тіла, особливі прикмети та функціональні ознаки. Найпомітніші ознаки (прикмети) дозволяють одразу виділити окрему особу у середовищі її подібних за допомогою зорового сприйняття її зовнішності. Зовнішніх ознак людини найчастіше використовуються на практиці як джерело інформації для розкриття злочинів та розшуку злочинців.

Біологічні властивості людини характеризують діяльність людини у цілому як біологічного об'єкта, а також окремих його частин і органів. Це визначені певні навички, уміння та звички (наприклад, характерні рухи при переміщенні, особливості жестикуляції, виконання рукопису, вимова звуків, слів, здійснення роботи та ін.). Внаслідок цих дій утворюються матеріальні сліди-відображення: доріжка слідів ніг, рукописний чи віддрукований текст, фонограма мови, голосу, кінострічка, відеограма, предмети праці і т. ін., а також уявні образи у пам'яті людей (очевидців). До біологічних властивостей людини відносять ще стан здоров'я, зовнішній вигляд, кров, слину, волосся та інші об'єкти, що утворюють природно-біологічні джерела інформації про людину. Сліди-відображення біологічних властивостей людини розподіляють на статичні та динамічні (функціональні), поверхневі та об'ємні, забарвлені та безбарвні, нашаровані та відшаровані. Так, індивідуальність папілярних візерунків та їх відносна незмінність протягом тривалого часу дозволяють ідентифікувати людину за статичними слідами рук у будь-який період її життя і навіть помертню. За елементами доріжки слідів ніг можна встановити навички ходи, функціональні ознаки людини (наприклад, як вона переміщувалася – кроком чи бігла, з багажем чи без нього), деякі анатомічні прикмети (зріст, вагу, стать, аномалії або захворювання рухового апарату тощо). Сліди від засобів вчинення злочину, а також зубів, нігтів здебільшого об'ємні (рельєфні),

у тому числі і сліди ковзання. Вони є об'єктами трасологічного та біологічного дослідження. Серед слідів інших частин тіла людини зустрічаються також сліди відкритих частин тіла, зазвичай обличчя – губів, вух, щік, лоба, кінчика носа тощо. За умови правильної їх фіксації можна ідентифікувати людину та створювати відповідні криміналістичні інформаційні обліки.

Види відображень зовнішності людини – це: 1) об'єктивні: фотографічні, голографічні, відео-, телезображення, посмертні зліпкові маски, зліпки зі сліду, який відображує зовнішність (обличчя) людини, реконструкція обличчя за черепом (графічна, пластична); 2) суб'єктивні: складані, мальовані, композиційно-мальовані, композиційно-фотографічні, живописні.

Відомості про зовнішні ознаки зниклих злочинців та інших осіб збираються під час допиту потерпілих, свідків, огляді та вивченні речових доказів і слідів, виявлених на місці вчинення злочину.

Віктимність – це підвищена здатність людини ставати за певних обставин жертвою злочину, внаслідок окремих духовних і фізичних властивостей, а також соціальної ролі і статусу. Види віктимності: 1) сукупність соціально–психологічних властивостей особи, пов'язаних з деформацією особистості; 2) “безособова” віктимність, обумовлена виконанням певних соціальних функцій (професійна); 3) біологічна віктимність (вікова); 4) патологічна віктимність (наслідок паталогічного стану особистості – психічна хвороба, фізична недуга, інші тяжкі соматичні розлади).

Голос людини – це сукупність різноманітних за висотою, силою і тембром звуків, які виникають внаслідок коливального руху голосових зв'язувань горла людини. Індивідуальність фізичних характеристик (параметрів) голосу людини та певна їх стабільність у часі дозволяють використовувати їх для отримання ідентифікаційної інформації. Більш того, параметри голосу дуже стійки і мало змінюються при різних захворюваннях, забезпечуючи впевнене впізнавання по голосу людей. В наш час практично вирішене питання криміналістичної ідентифікації людини за голосом, що дає можливість встановити джерело інформації (автора). Це створює позитивні перспективи з отримання доказової інформації у кримінальному судочинстві. Такі методики із використанням комп'ютерної техніки розроблені фахівцями кафедр криміналістики, спеціальної техніки та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ в наслідок їх спільної роботи (д.ю.н., проф. Салтевський М.В., д.т.н., проф. Рибальський О.В., к.ю.н., доц., заслужений юрист України Жариков Ю.Ф., к.ю.н., доц. Тимошенко П.Ю. та ін.

Голос не несе семантичного (змістовного) навантаження. На відміну від голосу, усна мова, як засіб передачі інформації, завжди має семантичні та лінгвістичні специфічні ознаки, які використовуються як джерела функціональної інформації при ототожненні особи.

Дактилоскопія (від грец. дактило – палець і скопія – дослідження) – це розділ криміналістики, що вивчає будову шкірних визерунків (відбитків) пальців рук людини з метою встановлення особи, реєстрації і розшуку злочинців.

Дактилоскопічні криміналістичні обліки (картотеки та комп'ютерні обліки) ведуться у центральних і місцевих органах внутрішніх справ і містять у собі: десятипальцевий дактилоскопічний облік; дактилоскопічну картотеку осіб, узятих міліцією на облік відповідно до Положення про адміністративний нагляд; картотеку слідів пальців рук з місць нерозкритих злочинів; картотеку непізнаних трупів. Дактилоскопічні обліки дозволяють одержати різноманітну інформацію, яку можна використати для розшуку злочинців та інших осіб, одержати дані щодо раніше вчинених злочинів затриманим, підозрюваним, обвинувачуваним, вийти на інші криміналістичні обліки, оскільки дактилоскопічні обліки пов'язані з ними. Тому виявлення слідів рук на місці події злочину є початком розшуку злочинця за дактилоскопічною інформацією.

Дактилоскопічні порошки – це порошки, які використовуються для виявлення невидимих або слабковидимих потожирових сидів рук (окис кобальту; двоокис титану; аргенторат, основний вуглекислий свинець, змішаний з каніфоллю; бронзовий порошок; порошок алюмінію; сажа газова; графіт; порошок дрібнодисперсного заліза, відновленого воднем; порошки на феромагнітній основі типу "Опал", "Топаз" (білі), "Рубин", "Гранит" (червоно-коричневі), "Сапфир", "Агат" (чорні) та ін. Розрізняють магнітні і немагнітні порошки, прості і складні. Для контрасту на темній поверхні застосовують світлі порошки, на світлій – темні.

Ділові властивості людини характеризують відношення людини до виконання своїх індивідуальних та колективних обов'язків: працьовитість, акуратність, ощадливість, ініціативність, відповідальність, щедрість та інші якості.

Допит свідків – це основна форма збирання даних про зовнішність осіб, які знаходяться в розшуку. На початку допиту свідку, потерпілому або очевидцю пропонують вільно розповісти про зовнішній вигляд особи, яка розшукується. Показання свідка, потерпілого або очевидця фіксуються у протоколі за їх викладенням. Отримані у процесі допиту дані уточнюються. Далі свідку задаються питання щодо елементів зовнішності, які він не назвав. В процесі допиту не рекомендується використовувати термінологію словесного портрету, оскільки вона не в повній мірі може бути зрозумілою особі, яка свідчить і може заплутати її. При допиті свідка, потерпілого або очевидця слід якомога більше отримати від нього даних про зовнішні ознаки особи, яка розшукується, тому, що заздалегідь невідомо, які із них можуть відіграти найважливішу роль для розшуку. Основну увагу при допиті слід приділити виявленню специфічних ознак голови (обличчя) розшукуваного.

Експертиза слідів рук (дактилоскопічна експертиза) – це вид трасологічної експертизи; основне завдання якої – ідентифікація особи за слідами рук, залишеними на місці події. Типові питання, які вирішуються в наслідок експертизи слідів рук, такі: чи залишені сліди рук даною особою; чи залишені сліди рук, вилучені з місця події, однією особою; чи є на даному предметі сліди рук даної особи та чи придатні вони для ідентифікації або визначення родової (групової) належності; якою рукою і якими пальцями руки залишені сліди; які особливості мають руки людини, яка залишила сліди

(відсутність пальців, наявність шрамів, пошкоджень та ін.); якими ділянками поверхні долоні залишені сліди; внаслідок якої дії залишений слід (хапання, торкання і т. ін.).

Елементи зовнішності особи – це стать, зріст, вік, національність, елементи зовнішньої будови голови, обличчя, тулуба, кінцівок, деталі предметів одягу, взуття та носильних речей, функціональні прояви (хода, жестикуляція, навички, звички та ін.) тощо. (Див.: Зовнішні властивості (ознаки) людини; Криміналістична габітологія).

Загальні анатомічні ознаки зовнішності людини – це ідентифікаційні ознаки, що характеризують будову статури, голови, обличчя, а іноді і шиї, плечей та кінцівок людини. Їх поділяють на 1) нормальні (розповсюджені) та 2) найпримітніші (індивідуальні). (Див.: Фізичні властивості людини).

Запах – властивість практично усіх об'єктів матеріального світу. Предмет, речовина мають запах, якщо з їх поверхні безперервно випаровуються частки, які разом з повітрям попадають до органу нюху людини чи тварини і викликають суб'єктивне сприйняття запаху. Запах несе інформацію про властивості і ознаки матеріальних об'єктів. Це дозволяє їх диференціювати, встановлювати місце знаходження. Механізм утворення запахових слідів свідчать, що матеріальні об'єкти несуть запаху (одорологічну) інформацію *власну* або *придбану* від іншого об'єкта. На цій основі запахові сліди умовно поділяють на *сліди – джерела* запаху і *сліди-запахи*. До основних фізичних властивостей запаху відносять: *летючість* (властивість випаровуватися); *розчинність* (властивість розчинятися у волозі); *розведення* (зміна концентрації); *абсорбцію* (поглинання іншими речовинами та предметами) та *дифузію* (взаємне проникнення).

Запах людини індивідуальний, він є мовби її "хімічним підписом", визначається, передусім, специфічними особливостями функціонування шкіряних, потових, жирових, ендокринних залоз тощо. Крім того, запах людини складається з "набору" інших додаткових запахів. До них слід віднести: запахи, пов'язані із фізіологічною діяльністю; запахи предметів туалету і гігієни (мило, духи, креми та ін.); запахи, пов'язані з побутовими та професійними умовами і т.п. При змішанні усіх цих компонентів утворюється специфічний запах конкретної особи. При цьому "букет" запаху може змінюватися – одні запахи можуть превалювати над іншими (наприклад, у вихідному і робочому одязі особистий запах людини буде не однаковим, за запахом нечастих духів можна визначити, що у приміщенні перебувала конкретна особа, яка ними користується і т.п.). Запаховий слід виникає при перебуванні людини протягом 15-30 хв. у приміщенні об'ємом понад 80-100 м³. У закритих приміщеннях запах людини може зберігатися за добу. Навіть короткочасне перебування злочинця на місці злочину призводить до виникнення запахових слідів там, де він стояв, сидів, лежав, діяв, переховувався.

Запаховий слід – це газоподібне утворення, що містить якісну (одорологічну) інформацію про об'єкт чи особу, яке виникає при випарі речовин з поверхні об'єктів речової обстановки (див.: Запахові (одорологічні) сліди).

Запахові (одорологічні) сліди (сліди запаху) виявляються головним чином біологічними детекторами – органом нюху людини або службово-розшукової собаки, тому вони безпосередньо не породжують доказів у кримінальному судочинстві. Проте, така одорологічна інформація ефективно може використовуватися в інших формах правоохоронної діяльності під час виявлення і розслідування злочинів та розшуку злочинців, інших осіб і предметів. Окремі матеріальні об'єкти – джерела одорологічної інформації (наприклад, ґрунт зі слідами запаху, горюча рідина, потожирові та інші виділення людини) можуть використовуватися як речові докази по кримінальній справі (ст. 98 КПК України від 13.04.2012). У той же час не всі запахові сліди сприймаються людиною чи твариною, а тому розробка технічних детекторів – одне з важливих завдань науки одорології. Мають місце прилади, засновані на реєстрації змін хімічних, електричних, радіаційних та інших параметрів від дії запахів (хімічних елементів) – "Поиск", ПЭГАС, "Пурга", "Цвет", "Хром", PD-3, індикаторна трубка Мохова-Шинкаренко та ін.. Разом з тим, усі відомі на сьогодні технічні детектори запахових елементів суттєво відрізняються від біологічних, вони не мають високої чутливості, не здатні реагувати на ту чи іншу одну або кілька конкретних речовин. Звідси використання високих нюхових властивостей собаки, як біологічного детектора запаху, є актуальним і найчастіше суттєво підвищує успішність розкриття складних злочинів, що вчинюються, як правило, без свідків. В останній час службово-розшукові собаки все частіше використовуються для боротьби з наркоманією, кримінальними вибухами, а також при проведенні обшуків у приміщеннях, особистих обшуків тощо. Нюх собаки і процес диференціювання нею речовин за запахом залишається поки ще недостатньо пізнаною реальністю. Робота із використання службових собак у виявленні злочинів становить спеціальну службу, яка називається *розшуковим* або *службовим собаківництвом*. Цю службу ще називають *кінологічною*, а працівника, який займається цією діяльністю, – *кінологом* (тобто водієм собаки).

Запахові сліди значно відрізняються за своїми властивостями від інших видів слідів (наприклад, дактилоскопічних, трасологічних). Вони невидимі, а прийоми та засоби їх виявлення і збирання досить специфічні. Запаховий слід утворює газоподібну хмарину, яка не має постійної, сталої форми. Такий слід нестійкий, він виникає поблизу поверхні джерела запаху і поступово розсіюється у повітряному середовищі. Інтенсивність запаху поблизу його джерела більша та зменшується в міру віддалення від нього. Таким чином послідовне збільшення концентрації запаху дозволяє виявити місцезнаходження джерела запаху. За наявності відповідних умов запаховий слід утворюється до того часу, доки існує джерело запаху. Тому термін виявлення сліду запаху залежить від кількості запахової речовини та умов її зберігання.

Зображення людини об'єктивне – це зображення її обличчя, фігури тощо на об'єктивних портретах (фотознімку, фотопортреті, у кіно- та відеокадрі, рентгенограма, голограма) тощо.

Зображення людини суб'єктивне – це зображення обличчя, фігури людини, виготовлене на основі уявного образу очевидця зовнішності визначеної особи. Зображення може бути у формі портрета, опису, скульптури.

Зовнішні властивості (ознаки) людини – або габітоскопічні (від лат. *habitus* – зовнішність; *skopio* – розглядати) здавна використовуються для упізнання і кримінальної реєстрації злочинців та розшуку зниклих осіб. У кожної людини зовнішній вигляд суто індивідуальний і залишається відносно незмінним протягом усього її життя. Зовнішні ідентифікаційні ознаки людини поділяють на власні (анатомічні, фізіологічні, функціональні) та супутні (особливості одягу, предметів користування, поведінки, навичок і т. п.). Найпомітніші зовнішні ознаки (прикмети) людини дозволяють одразу виділити та індивідуалізувати окрему особу у середовищі її подібних за допомогою зорового сприйняття її зовнішності. Дані про зовнішні ознаки людини найчастіше використовують як джерела інформації в практиці виявлення злочинів та розшуку злочинців. В практиці виявлення злочинів та розшуку злочинців найчастіше використовуються як джерела інформації із зовнішніх ознак особи так звані словесні портрети – система опису словами зовнішнього вигляду людини, що може бути розшукуваним злочинцем, із використанням спеціальної (криміналістичної) термінології та класифікації анатомічних ознак. (Див.: Елементи зовнішності особи; Криміналістична габітологія).

Ідентифікаційний комплект малюнків (ИКР) – це прилад для складання композиційних портретів за визначеною методикою, складається з альбому – реєстру мальованих ознак зовнішності, магазину малюнків ознак зовнішності на прозорій плівці, демонстраційної касети та штанги з фотоапаратом.

Ідентифікація за ознаками зовнішності (від лат. *identifico* – ототожнення) – це встановлення тотожності особи на підставі ознак зовнішності. Ознаки зовнішності людини, їх матеріальні та ідеальні сліди є основою для ідентифікації людини. Існує кілька видів ідентифікації людини за ознаками зовнішності із використанням методики словесного портрету. Ідентифікацію особи можуть здійснювати: слідчий через пред'явлення безпосередньо особи, її фотографії чи фотографії трупа для впізнання іншою особою або особисто порівнюючи зовнішність особи з фотознімками; оперативний працівник під час проведення оперативно-пошукових заходів; експерт за допомогою криміналістичного дослідження.

Інформаційні властивості людини як об'єкта розшуку й ототожнення. Людина є центральною фігурою у виявленні і розслідуванні злочинів. Вона виступає у різних процесуальних якостях – як підозрюваний, обвинувачений, постраждалий, свідок, пізнаваний чи такий, що пізнає, а у кримінальному плані – як виконавець або організатор злочину. Людина є головним джерелом слідів-відображень у матеріальному середовищі. Для розшуку й наступного ототожнення людини потрібно знати її інформаційні властивості, форми і механізм їх відображення у оточуючому середовищі, уміти "читати" сліди, моделювати слідоутворювальні об'єкти тощо. Тільки за таких умов можливо ефективно використовувати матеріальні та ідеальні сліди-

відображення як джерела інформації про обставини злочину, злочинців та інших осіб і об'єктів.

У процесі життя і діяльності людини її індивідуальні властивості (ознаки) фізичного, біологічного, соціального та іншого виду і їх сукупність відбиваються зовні в різних формах слідів – матеріальних та ідеальних (чуттєвих), які стають джерелами інформації про конкретну особу. Вони визначають людину як особистість серед подібних у групі людей і дозволяють здійснювати її розшук й ототожнення при розкритті злочину і провадженні по кримінальній справі. За своєю природою у криміналістичному та оперативно-розшуковому планах індивідуальні властивості (ознаки) людини можна цілком визнати практично безмежними.

Для успішного виявлення і розслідування злочинів, одержання високої якості доказів по кримінальній справі особливого значення набуває максимальне використання сучасних методів і засобів отримання інформації про індивідуальні властивості (ознаки) людини, як об'єкта розшуку й ототожнення. При цьому ефективність їхнього використання багато в чому залежить від удосконалення організаційних, тактичних прийомів та методик їх конкретного застосування.

Збирання інформації про людину та від людини – завдання досить складне, багатопланове, пов'язане із застосуванням приймів глибокого логічного аналізу, уявного експериментування та абстрагування. При одержанні інформації про людину та від неї не повинні порушуватися її права і свободи, що охороняються Законом, перед усім – Конституцією України. Усі прийоми і методи одержання окремих видів інформації про особисті властивості людини повинні суворо відповідати вимогам (принципам) Закону – гуманізму, демократизму, законності (ст.ст. 32-38 Конституції України; ст.ст. 13; 15; 252; 256 КПК України та ін.).

Наукою криміналістикою досить повно досліджені форми і види матеріальних відображень (слідів) властивостей (ознак) людини: фізичних (анатомічних), фізіологічних, біологічних, соціальних та інших і механізм їх утворення, а також розроблені спеціальні класифікації та термінології їх опису як джерел криміналістично значущої інформації. Дещо складнішим є процес використання ідеальних відображень, притаманних функціям свідомості людини, її психіці. Це так звана вища форма відбиття реальних об'єктів та їх властивостей в уявних образах, що формуються у свідомості (пам'яті) людини. Уміння здобувати інформацію з матеріальних та ідеальних слідів-відображень забезпечує у правоохоронній діяльності успішне розкриття злочинів, розшук і викриття злочинців. Така інформація активно використовується в оперативно-розшуковій практиці при розв'язанні конкретних пошукових завдань.

Картка невпізаного трупа – заповнюється за методикою словесного портрета з метою фіксації зовнішніх ознак та прикмет трупа. Під час розслідування вбивств, якщо труп потерпілого невпізаний, одним із першочергових завдань є встановлення особи, що загинула. Для цього застосовують картки невпізаного трупа, дані їх вмісту зіставляються з картками осіб, що пропали безвісти. Якщо дані цих карток співпадають, тоді

можна для впізнання пред'явити фотографії трупа близьким того, хто пропав безвісти.

Комбіновані суб'єктивні портрети одержують шляхом сполучення техніки виготовлення усіх видів суб'єктивних портретів (наприклад, складання, ретуші, підмалювання, перемальовування композиційних портретів чи їх фрагментів тощо).

Композиційні суб'єктивні портрети (мальовані, складані) створюються двох видів: композиційно-мальовані та композиційно-фотографічні. При виготовленні композиційних портретів використовуються асоціативні образи – заздалегідь заготовлені набори малюнків чи фотознімків типів і елементів зовнішності людини. Композиційно-мальовані портрети виготовляються за допомогою спеціальних технічних засобів (наприклад, ідентифікаційного комплекту малюнків "ИКР-2", приладу "Мимик", альбому-реєстру та ін.), які дозволяють отримати портрети шляхом сполучення малюнків окремих елементів зовнішності, відібраних очевидцем як тотожних до ознак розшукуваного. Складений портрет фотографують (якщо потрібно, ретушують згідно зауважень очевидця (потерпілого чи свідка) і використовують для пошуку. Виготовлений таким чином портрет зазвичай більш схожий з подобою злочинця, ніж портрет мальований. Композиційно-фотографічні портрети виготовляють шляхом монтажу з фрагментів фотозображень різних типів облич. Потерпілому або свідку показують фотознімки різних осіб, виконані в одному масштабі, і пропонують вибрати такі, на яких зображені особи з ознаками зовнішності, подібними до образу злочинця. Потім компонують з фотофрагментів ознак так званий "фоторобот" розшукуваного. Для виготовлення "фоторобота" використовують спеціальні технічні засоби, наприклад, прилад ПКП-2 – пристрій композиційного портрета, планшетний фотоальбом (планшетний фоторобот), проєкційні прилади "Фоторобот", "Портрет". Нині розроблені автоматизовані (комп'ютерні) системи із складання композиційних портретів. Ознаки зовнішності вводять до пам'яті комп'ютера за допомогою спеціальних програм і складають портрет на екрані монітора, а роздруковують на принтері. Прикладом таких електронних програм створення композиційних портретів є: "Фоторобот", "Elli", "Учет" (Росія), "Crime Stiller" (Білорусь), "Портрет" (Україна), "Faces 3.0" (Канада). Остання програма найсучасніша і досконала у цьому напрямі.

Криміналістична габітологія (від лат. *habitus* – вид, зовнішність; *logos* – наука, знання) – це наука, що вивчає зовнішні ознаки людини, закономірності їх зміни у часі, способи і засоби їх фіксації та використання в процесі розшуку і ототожнення людини. Криміналістичне ототожнення людини за зовнішніми властивостями (ознаками), здавна використовується для упізнання і кримінальної реєстрації злочинців та розшуку зниклих осіб. У кожної людини зовнішній вигляд суто індивідуальний і залишається відносно незмінним протягом усього її життя. Зовнішні ознаки людини у криміналістичній ідентифікації поділяють на *власні* (анатомічні, фізіологічні, функціональні) та *супутні* (особливості одягу, предметів користування, поведінки, навичок і т.п.). (Див.: Зовнішні властивості (ознаки) людини; Елементи зовнішності особи).

Криміналістична габітоскопія (від. лат. *habitus* – вид, зовнішність і *skopio* – розглядати, вивчати) – галузь науки криміналістики, яка включає систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини і сукупність методів та науково-технічних засобів по збиранню, дослідженню і використанню цих ознак для ототожнення особи. В основі габітоскопії лежать дані анатомії, антропології, біології.

Криміналістичне дактилоскопіювання – це отримання пальцевих відбитків живих осіб і трупів. При дактилоскопіюванні живих осіб на гладку пластинку наносять невелику кількість друкарської фарби і розкочують її гумовим валиком. Дактилоскопійованому пропонують вимити руки теплою водою з милом, після чого нігтьові фаланги всіх пальців прокочують від краю до краю по пластинці з фарбою, потім у тому ж порядку прокочують їх у спеціально зазначених місцях на дактилокарті. Після прокочування на дактилокарту наносять контрольний відбиток чотирьох пальців одночасно (крім великого, що прокочується окремо в спеціально відведеній графі), що допомагає перевірити, чи нанесені окремі відбитки пальців на відповідні місця дактилокарти, і визначити, якою рукою і яким пальцем залишений відбиток на місці події.

Дактилоскопіювання трупа людей має свої особливості. Фарбу з пластинки за допомогою гумового валика наносять на пальці, а потім прокочують кожний палець окремими квадратами паперу, покладеними на сірникову коробку. Аркуші паперу з відбитками пальців наклеюються на відповідне місце дактилокарти. Контрольний відбиток не робиться.

Криміналістична одорологія (от лат. "*odor*" – запах та грец. "*logos*" – вчення) – вчення про природу, властивості, механізм утворення запахових слідів, методи та засоби їх збирання, дослідження і використання у виявленні злочинів і розшуку (встановленні) злочинців.

Мальовані суб'єктивні портрети виготовляються за допомогою різних малювальних належностей і засобів фахівцем (експертом-криміналістом, спеціалістом) за описом особи уявного образу або самим очевидцем (свідком), якщо він володіє навичками образотворчого мистецтва (що буває не часто). За необхідності запрошується художник, який відтворює портрет зі слів і під наглядом очевидця.

Матеріальні відображення – це найрізноманітніші сліди об'єктів та дій особи на інших предметах, що пов'язані з подією злочину.

Методи виготовлення портретів за показаннями свідків – складаний портрет, фоторобот, мальований портрет, композиційний портрет (див. Композиційні суб'єктивні портрети).

Методи дослідження в портретній експертизі – це: 1) візуальний метод – традиційний для портретної експертизи, застосовується при дослідженні як одноракурсних, так і різних за ракурсом фотопортретів. За допомогою цього методу візуально порівнюються своєрідні форми, розмірні співвідношення, розташування та взаєморозташування ознак зовнішності; 2) графічний метод – полягає в побудові та порівнянні в системі координат графіків, що характеризують лінійні величини прямих, які з'єднують відповідні

антропологічні точки та ступінь згинання контурних ліній відповідних частин обличчя. На практиці у процесі виконання портретної експертизи для використання даного методу виконують ще й допоміжні експериментальні дослідження; 3) метод суміщення зображень – полягає в тому, що на одній із фоторепродукцій роблять "вирізи" по лініях, які перетинають найбільш інформативні та чітко виражені ознаки, а потім цю репродукцію суміщають з іншою і роблять спостереження збігів та розбіжностей; 4) метод фотоаплікації (накладання одномасштабних, одноракурсних діапозитивів або негативів), виготовлених з фотознімків, наданих на експертизу. Накладаються одноіменними антропометричними точками один на одного, збіг всіх одноіменних точок буде вказувати на те, що на фотознімках зображена одна і та ж сама особа. Зіставлення може виконуватися за допомогою проєкційних апаратів.

Методика (від грец. *methodike*) – це сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи.

У вітчизняній науці методику традиційно розглядають як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом.

Методика – це сукупність прийомів, що дають змогу провести системно і в найдоцільнішій послідовності будь-яку роботу. Стосовно до криміналістики це може бути проведення експертизи, певного дослідження чи окремої дії, розслідування конкретних видів злочинів тощо. Методикою ідентифікації особи за ознаками зовнішності є усі прийоми фіксації ознак зовнішності особи та їх дослідження і оцінка.

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій.

Моральні властивості людини характеризують людину у суспільному житті, родині, колективі, відношенні до закону. До них прийнято відносити гуманізм, чесність, совісність, правдивість, скромність, шляхетність, брутальність, зарозумілість, жорстокість, цинізм та ін.

Навички і звички людини, відбиті зовні, утворюють джерела криміналістично значущої інформації про злочинця і злочин у вигляді різних матеріальних та ідеальних слідів. Знання форм і механізму відображення навичок і звичок людини у навколишньому середовищі, вміння вилучати потрібну інформацію з утворених слідів - одна із умов успішного пізнання події злочину та особи злочинця, підозрюваного, обвинувачуваного, потерпілого чи свідка.

Під навичками людини найчастіше розуміються звичні дії, що в силу багаторазового повторення виконуються легко, швидко, впевнено, тобто це уміння, які приходять з досвідом.

Звички так само, як і навички припускають повторення визначених відповідних форм чи способів дії. Звичними можуть бути окремі рухи, дії, фрази, слова, манера поведінки, безліч побутових та професійних прийомів, які найбільш кидаються в очі спостерігача.

Навички і звички близькі за своїми особливостями до властивостей особи, а саме: хода (пряма, пружна, шаркаюча, клишава, сутулість, кульгавість, носки нарізно, врозвалку, виляння стегнами тощо); мова (багатослівна, повільна, заїкуватість, гаркава, з акцентом, невиразна, діалект, жаргон, характерні слова, німота, без особливостей); манера поводження (товариський, замкнутий, агресивний, чарівний, жестикулює, стримується від рухів, догідливий, релігійний, елегантний, яскраво вдягається, постійно носить темні окуляри, щуриться, кривить рота, клацає пальцями, харкає, спльовує і т.д.; навички керувати автотранспортом, володіння прийомами боротьби, боксу, ювелірною справою, малюванням, фотосправою, радіосправою, поліграфією, застосуванням зброї; похилості (садизм, рецидив, симуляція, випадкові зв'язки, статеві перекручення, дармоїдство, паління, алкоголь, наркотики, токсикоманія, мисливець, рибалка, колекціонер, виїзди до інших міст, за кордон тощо). З криміналістичної точки зору навички і звички як джерела криміналістично значущої інформації володіють трьома головними властивостями – *індивідуальністю, стійкістю та відтворюваністю*. Вони мають тенденцію мимоволі виявлятися у визначеній ситуації (наприклад, жестикуляція, міміка, вживання в мові так званих слів-паразитів – так сказати, виходить, розумієте, нормально, типа та ін.) і служать об'єктом криміналістичної ідентифікації, у процесі якої встановлюється їхній конкретний власник. Так, за слідами зламу можна судити про професійні навички злочинця. Останнє проявляється, наприклад, в оптимальних прийомах користування знаряддям, професійній особливості впливу на певний матеріал перешкоди, вибору злочинцем найбільш "уразливого" місця руйнування чи ушкодження перешкоди тощо. Вивчення доріжки слідів ніг допомагає висунути певні версії про деякі особливості його ходи, обумовлені професією (особлива стійкість, рівновага – моряки, вантажники; суворе обмеження відхилення центра ваги – теслярі, муляри; тривале збереження визначеного положення – артисти тощо). Письмово-рухові навички та навички письмової мови, що відбиваються у рукопису, дозволяють використовувати їх для одержання інформації про особистість людини (див.: Навички письма; Рукописний текст). За ушкодженнями на тілі потерпілого чи трупі можна визначити наявність у злочинця спортивних навичок. Ушкодження надбрівних дуг і переломи щелепи, носа характерні для ударів, що наносяться боксерами; розриви внутрішніх органів без ушкодження зовнішніх – для ударів фахівцем східних єдиноборств. Виявлені вузли і петлі, зав'язані професійним способом можуть вказувати на ймовірну належність особи до моряка, рибалки, пожежного. Характерний запах бензину чи солярки виходить від шоферів та трактористів, запах реактивів – від хіміків чи фотографів, тютюну – від запеклих курців. У останніх, до того, можна виявити пожовтіння шкіри на пальцях рук та темний наліт на зубах від нікотину. Про наявність шкідливих звичок можна судити по обкусаних (нерівних) країв нігтів (звичка гризти нігті) тощо. Навести вичерпний перелік слідів, що утворюються внаслідок вираження злочинцем своїх навичок і звичок практично неможливо через їхню різноманітність. Вони розглядаються у криміналістичній літературі. Головне – це виявити їх

в слідах дій та поведження особи. Використання у розкритті і розслідуванні злочинів криміналістично значимої інформації про навички і звички людини має доказове, пошукове і тактичне значення.

Навички письма поділяють на *навички письмової мови* (змістовна сторона) та *навички почерку* (система стійких рухів при виконанні письма). Звідси у криміналістиці розрізняють ознаки письмової мови і ознаки почерку, за допомогою яких описують навички письма людини з метою її ототожнення. За ознаками письмової мови можна встановити стать, вік, національність (рідну мову), регіон (місце) проживання, професію та інші ознаки особи, які відіграють важливу роль у складанні розшукових орієнтирів, встановленні та ідентифікації автора. При цьому необхідно відрізнити автора тексту від виконавця письма. Автор може бути встановлений як за ознаками письмової мови, так і за ознаками почерку, а виконавець – тільки за ознаками почерку. Для встановлення саме автора ознаки почерку необов'язкові. Необхідно враховувати також наявність у письмі ознак змінювання почерку, а саме: маскування (написання тексту із спотворенням загальних та індивідуальних ознак); імітації (написання тексту із копіюванням загальних та окремих ознак оригіналу); стилізації (виконання тексту друкованими літерами); написання тексту лівою рукою тощо. Як джерела інформації з письмової мови використовують рукописні, друковані тексти, а також тексти, написані іншою особою під диктування або переписані. Джерелами інформації з ознак почерку є тільки рукописні тексти. Залежно від джерел інформації розшук й ототожнення особи за ознаками письма здійснюють за рукописним (машинописним або друкованим) текстом, підписом, письмовою мовою.

Обличчя – це передня частина голови людини (обличчя, фізіономія, вид.). Описується обличчя: за формою в фас – округле, овальне, з розширенням вгору чи вниз, прямокутне, трикутне, квадратне, худе, середньої повноти, повне, біле, смагляве, рум'яне, бліде, веснянкувате, витягнуте, широке; за контуром у профіль – пряме, опукле, увігнуте тощо.

Ознаки зовнішності – це характеристики елементів зовнішності, що сприймаються на вигляд у цілому або в окремих елементах, за допомогою яких можна відрізнити (впізнати) людину або віднести її до визначеної групи людей. Поділяються на анатомічні (ознаки зовнішньої будови тіла та обличчя), функціональні (примітні ознаки звичного стану людини та її дій) та супутні (ознаки речей, що знаходяться у користування людини). Описуються за певною науково розробленою системою, яка має назву словесний портрет, класифікуються за двома основними групами: анатомічні – риси обличчя(голови, волосяного покриву, зубного апарату тощо), загальна структура та інші ознаки будови тіла та функціональні – ознаки ходи, жестикуляції, міміки, а також мовні особливості та особливості голосу (див.: Фізичні властивості людини).

Опис – це один із загально-наукових методів дослідження, що полягає у фіксації та вказуванні усіх ознак об'єкта. При описі можуть фіксуватися або всі суттєві і несуттєві ознаки об'єкта, або ж деякі, найзначиміші для даного дослідження. Опис може бути впорядкованим, систематизованим (заздалегідь

визначені об'єкти опису, його послідовність та термінологія, наприклад, словесний портрет) частково впорядкованим та довільним. Опис є одним із засобів фіксації інформації про предмети, процеси, події тощо.

Особистий підпис особи відноситься до почеркового матеріалу. Підпис суто індивідуальний. Він слугує підтверджувальним знаком особи, несе інформацію про її письмово-рухові навички. У графічних накресленнях підпису відбивається неповторний комплекс вироблених, скоординованих рухів, за якими можна ідентифікувати виконавця. За підписом можна змодельовати певні сторони образу розшукуваної особи. Так, наприклад, підпис, виконаний особою старечого віку, відрізняються тремтінням, уповільненим темпом виконання, зниженою координацією рухів, більш вузьким розміщенням літер. Спрощеність підпису – одна з професійних ознак осіб, діяльність яких пов'язана з візуванням великої кількості документів (наприклад, касира, контролера, вагара, вахтера та ін.).

Особистий пошук – це пошукова діяльність оперативного працівника з метою виявлення злочинця.

Особливі прикмети – це окрема група ознак зовнішності людини, різного роду анатомічні та функціональні аномалії зовнішності, що мають високу відносну стійкість, а в процесі ототожнення найбільше ідентифікаційне значення, оскільки відносно рідко зустрічаються. До них належать наскірні прикмети (родимки, бородавки, рубці, шрами), а також різні аномалії (відсутність пальця, руки, ноги тощо). До цієї групи ознак належить також татуювання.

Особливі прикмети зовнішності – ознаки, що нехарактерні груповим властивостям, передусім це незвичні варіанти зовнішніх ознак для осіб тієї групи, до якої відноситься досліджувана особа (наприклад, наявність вусів у жінок, епікантуса у європеоїда і т. ін.), мають найбільше ідентифікаційне значення, оскільки рідко зустрічаються. До них належать: аномалії або природжені відхилення від анатомічної норми будови організму – косоокість, недорозвиток крил носа, непропорційність рук, ніг, вух тощо; ознаки непостійних (необов'язкових) елементів зовнішності (в основному обличчя) людини: складки, зморшки, бородавки, веснянки тощо; ознаки та сліди травм та операцій, перенесених хвороб (рубці, викривлення кінцівок тощо); а також татуїровки.

Ототожнення людини за ознаками зовнішності (див. Криміналістична габітологія; Ідентифікація за ознаками зовнішності) – це криміналістичне дослідження зовнішніх ознак людини, об'єктивно відображених в матеріальних об'єктах, проваджуване експертами з метою встановлення тотожності особи. Таке дослідження проводиться в лабораторних умовах із використанням загально-наукових методів (аналіз, синтез та ін.), а також окремих методів, що застосовуються в загальній та судовій медицині, антропології, фотографії, математичній статистиці і т. ін.

Пам'ять – це здатність людини до закріплення, збереження та відновлення сприйнятої інформації. Види: пам'яті словесно-логічна, рухома (моторна), оглядова, емоційна, відчутна, помітна. У криміналістиці категорія

пам'яті використовується при розробці тактичних прийомів допиту та інших слідчих дій.

Перлюстрація (від лат. *perlustro* – оглядаю, переглядаю) – це таємне розпечатування поштової кореспонденції з метою її змістовного та криміналістичного дослідження. Здійснюється в межах оперативно-розшукової діяльності.

Персонографічні властивості людини – це настановні дані: прізвище, ім'я та по батькові, стать, рік народження, національність, громадянство, місце проживання, мова, соціальний стан, професія та ін. Вони покладені в основу низки інформаційних обліків оперативно-розшукового та криміналістичного характеру. Разом з тим вони можуть бути за певних обставин змінені чи перекручені.

Письмо – засіб карбування думок людини за допомогою спеціально розроблених письмових знакових систем, один із поширених способів матеріального відтворення думок і мови людини, джерело криміналістично та оперативно значущої інформації щодо його автора і виконавця. У письмі визначаються дві сторони: змістовна (семантична) та графічна (почерк, машинопис), які мають відносну стійкість та індивідуальність. Письмова мова (семантика, стилістика, орфографія, синтаксис) відображує інтелектуальні властивості людини, а почерк (чи машинописний друк) – її рухові властивості (навички). Навички письмової мови і почерку є ідентифікаційними ознаками, які використовують для встановлення особистих властивостей особи з метою її розшуку і ототожнення. При цьому виникають зазвичай дві ситуації: 1) джерелом інформації є рукописний текст, виконаний розшукуваною особою; 2) джерелом інформації є текст, надрукований на друкарській машинці або передрукований (переписаний) іншою особою чи виконаний під диктування (здебільшого, це анонімні листи, записки загрозливого характеру, документи від імені іншої особи і т.п.). Письмова мова – внутрішня структура письма, обумовлена мисленням, інтелектуальною діяльністю людини, почерк – його зовнішня сторона. Сучасні методики авторознавчої експертизи дозволяють за комплексним дослідженням ознак письма встановлювати авторство та будувати версії щодо віку, національності, професії, освіти, інтелектуального рівня, регіону проживання та інших властивостей особи.

Професія автора визначається за письмом, як правило, у своєрідних зворотах мови, використанні спеціальних термінів, згадуванні про місце роботи, детальному описі предметів, процесів, застосуванні виразів, слів, характерних для мови осіб конкретної професії тощо.

Регіон (місце) проживання (або тривалого перебування) особи визначають здебільшого за певними лексичними навичками, що виявляються у граматичних та стилістичних похибках, ладі мови, діалектах, прислівниках та характерних зворотах мови, використанні слів з інших мов, детальному описі природи, об'єктів, характерних для конкретної місцевості і т.ін. Ці навички досить стійкі і виявляються в ознаках письмової мови навіть при зміні місця проживання розшукуваною особою.

Ознаки національності відбиваються у письмовій мові своєрідною будовою висловів, не властивих мові тексту, наявності специфічних помилок, використанні слів, зворотів рідної мови, змішаної лексики і т.ін.

Вік виконавця визначають за ознаками письма відносно. Звертають увагу передусім на використання автором орфографічних і синтаксичних архаїзмів, старовинних слів та зворотів, вказівок на події, час яких точно відомий і т.п.

Існують різні методи дослідження письма, які суттєво допомагають встановлювати авторів (складачів) та виконавців документів. Комплексний аналіз рукопису письма лінгвістами і криміналістами дозволяє одержувати й іншу додаткову інформацію про розшукувану особу. Таку інформацію використовують в оперативно-розшуковій і слідчій діяльності під час розкриття злочинів, розшуку і ототожнення особи. Зрозуміло, що ознаки письма надають можливість будувати лише версії щодо належності тієї чи іншої особи до розшукуваної.

Портрет – це зображення обличчя або фігури людини на площині.

Портрет композиційний – це суб'єктивний портрет, складений за свідченнями очевидців із використанням заздалегідь підготовлених малюнків та фотознімків елементів зовнішності людини (див.: Суб'єктивний портрет, Комбіновані суб'єктивні портрети, Порядок створення суб'єктивного портрета).

Портрет об'єктивний – це об'єктивне відображення за допомогою технічних засобів обличчя та фігури людини на площині.

Портрет мальований – це малюнок обличчя або фігури людини, який відтворюється на основі зорової уяви (див.: Мальовані суб'єктивні портрети).

Портрет суб'єктивний – це такий, що виготовлений на підставі та у відповідності з уявою очевидця про зовнішність визначеної особи (див.: Суб'єктивний портрет; Словесний портрет).

Портрет фотографічний – це зображення обличчя та фігури людини, отримане та виготовлене за допомогою фотографічної апаратури і фотографічних процесів.

Портрет фото-композиційний (фоторобот) – це суб'єктивний портрет виготовлений із використанням фотозображень різних осіб або із використанням комп'ютерних програм (див.: Композиційні суб'єктивні портрети).

Порядок створення суб'єктивного портрета. В тактиці дій з отримання суб'єктивних портретів головним визначається створення такої психологічної обстановки і використання таких тактичних прийомів та технічних засобів, які дозволять опитуваному найбільш повно і чітко відтворити запам'ятований образ розшукуваної особи, а отже закріпити його матеріально. Оперативний працівник разом із фахівцем (криміналістом, художником) розробляє план заходу, в якому відбиває порядок, умови і тактичні особливості виготовлення портрета. Враховується також стан та особливості очевидця, його вік, стать, освітній рівень, національність, професія, особливості мислення, пам'яті, емоційний настрій, роль у злочинній події та ін., а також вид використовуваної техніки, кількість учасників та їх функції. Усе це дає можливість судити про достовірність ознак зовнішності на складеному суб'єктивному портреті.

Істотну роль у формуванні образу при складанні суб'єктивного портрета справляє на очевидця обстановка, у якій відбувається цей захід. Вибір місця (приміщення) та створення умов для складання суб'єктивного портрета повинно здійснюватися з урахуванням рекомендацій фахівця (криміналіста, художника). При підготовці до виготовлення портрета з'ясовується необхідність залучення до участі у заході психолога, психіатра, перекладача, фотографа та інших осіб (ст.ст. 68, 71, 227 та ін. КПК України від 13.04.2012). Важливим є також визначення порядку опитування очевидців (потерпілих, свідків) з метою об'єктивного виявлення рис зовнішності розшукуваного. Якщо очевидець утруднюється описати елементи зовнішності розшукуваної особи, йому пропонують наочні приладдя, плакати з малюнками, різні фотознімки. Відібрані зображення варто переглядати разом з очевидцем з метою вибору тих, які увійдуть до виготовленого портрета. Очевидець оцінює виготовлений портрет за ступенем подібності до встановлюваної особи. При наявності розбіжностей, він описує або вказує додатні, на його думку, варіанти елементів зовнішності. У випадку, якщо за особою, що розшукується, спостерігали кілька свідків, за їх описами складається кілька портретів. При цьому виникає необхідність відібрати з них один, найбільш схожий – базовий. Фахівець оцінює виготовлені портрети з урахуванням особистостей очевидців, їх поводження, результатів оцінки портретів різними очевидцями, повноти реалізації можливостей технічних засобів для складання портретів. Якщо складено кілька портретів та у очевидців немає єдиної думки щодо базового портрета, тоді до справи долучаються усі виготовлені портрети. Виготовлений портрет оцінюється з урахуванням обставин справи, ознак зовнішності, їх словесного опису очевидцем, досвіду та компетенції фахівця. Фіксація остаточного варіанта портрета виробляється репродукціонуванням, а також у вигляді складання букво-цифрової формули портрета відповідно до індексів фрагментів зображення, використаних у композиційному портреті.

Після затримання розшукуваної особи, одержують зразки ознак її зовнішності із дотриманням положень ст. 199 КПК України та виконують криміналістичне ототожнення (ст.ст. 208, 228, 241, 245 та ін. КПК України).

При пошуку осіб, що пропали безвістки, встановленні невпізнаних трупів можуть створюватися суб'єктивні скульптурні портрети розшукуваних осіб фахівцями судово-медичної експертизи на основі використання кісткових залишків черепа людини. Скульптурний портрет фотографують, а знімки використовують для здійснення пошуку.

Психофізіологічні властивості людини відбивають стан людини (наприклад, веселість, збудженість, пригніченість) і характеризують тип її нервової діяльності: *сангвінік* – жива, рухлива, емоційна, чуйна людина; *холерик* – бурхлива, рвучка, гаряча, різка; *флегматик* – спокійна, млява, повільна, стійка; *меланхолік* – смутна, пригнічена, нерішуча, боязка. До психофізіологічних властивостей людини прийнято відносити ще й деякі фізичні недоліки – різного роду відхилення, розлади, каліцтва тощо.

Розшук – це діяльність слідчого, органа досудового розслідування, адміністрації місць позбавлення волі та інших компетентних органів щодо

встановлення місця перебування осіб, які переховуються від слідства і суду; засуджених, які ухиляються від виконання вироку або тих, що втекли з установ по виконанню покарань; осіб, які пропали безвісти. Розрізняють розшук як один із заходів, вжитих з метою виявлення злочину (встановлення особи, яка вчинила злочин) та власне розшук, якщо розшуковуються конкретні особи, що підозрюються або обвинувачуються у вчиненні певного злочину чи переховуються від відбування покарання, установленого вироком суду.

Рукописний текст (рукопис) відбиває ознаки письмової мови і почерку автора-виконавця. Їх сукупність робить рукопис більш цінним джерелом інформації для розшуку людини за ознаками письма. Він містить такі елементи: огляд і вивчення рукопису; складання пошукової таблиці; перевірка почерків; проведення криміналістичної експертизи.

Світоглядні властивості людини відбивають ідеологічне "обличчя" людини, її ідеали, ідейність, принциповість, вірність, патріотизм, націоналізм, правову свідомість тощо.

Складаний (синтетичний) портрет – це зображення обличчя особи, що розшукується чи підозрюється в скоєнні злочину, складене за свідченнями очевидців, із використанням спеціальних технічних засобів (фоторобот, ідентифікаційний комплект фотознімків, малюнків і т. ін.) (див.: Композиційні суб'єктивні портрети; Портрет фото-композиційний (фоторобот).

Сліди-джерела запаху людини найпоширеніше використовують у правоохоронній діяльності. Запахову інформацію про людину можуть нести різні матеріальні об'єкти, а саме: відокремлені від тіла людини частки шкіри, тканини, волосся, кров, потожирова речовина, слина, інші виділення, пов'язані із фізіологічною діяльністю; предмети, що перебували у постійному контакті з людиною – одяг, взуття, особисті речі (окуляри, гребінець, гаманець, ключі, запальничка, авторучка, носова хустка, портфель, супутні предмети тощо); об'єкти тимчасового контакту з людиною (інші люди, предмети оточуючої обстановки, праці, інструменти, знаряддя вчинення злочину та інші об'єкти, яких торкалася людина). При цьому треба мати на увазі, що інколи запах самого предмета може бути сильнішим за запах людини, що зберігся на ньому. Так, наприклад, не можна використати для вибірки запаху ганчірку, змочену у бензині, якою злочинець протер руки. Запахові сліди людини умовно поділяють на такі види: *свіжі* (з моменту виникнення яких пройшло не більше години); *нормальні* (які виникли не більше ніж за три години назад); *старі* (якщо з моменту їх виникнення пройшло більше трьох годин). Необхідно пам'ятати, що як сліди-джерела запаху краще вбирають і довше зберігають запах людини шерстяні тканини, взуття, головні убори, дерев'яні предмети, зволожений ґрунт, сніг, трава. Слабше утримують запах гладкі поверхні, кам'янистий ґрунт, асфальтне покриття, металеві вироби. Ці обставини варто враховувати при використанні службово-розшукових собак для виявлення слідів злочинців. За природних умов запахові сліди постійно змінюються. Так, наприклад, кількість запахової речовини у сліді взуття поступово зменшується, а через деякий час вона зовсім зникає (розсмоктується у зовнішньому середовищі). Старі сліди ніг, як правило, непридатні для застосування службово-розшукової собаки. Тому

виявлені сліди запаху потрібно швидко вилучати і консервувати. У криміналістичній літературі викладені прийоми та засоби вилучення і консервування запахових слідів. Вони дещо специфічні.

Сліди рук як джерело інформації для встановлення й ототожнення злочинця (від грец. дактило... – палець). Індивідуальність папілярних візерунків на долонях і пальцях рук та їх відносна незмінність протягом тривалого часу дозволяють ідентифікувати людину за слідами рук у будь-який період її життя і навіть помертню. Сліди рук залишаються на будь-яких поверхнях, яких торкається людина. На пластичних і сипучих матеріалах (пластилін, віск, глина, крейда, борошно, цемент та ін.) утворюються *об'ємні* (рельєфні) сліди, а на твердих поверхнях – *поверхневі* сліди. За механізмом утворення поверхневі сліди поділяють на *сліди нашарування* слідоутворювальної речовини (наприклад, потожирової) на слідосприймаючу поверхню та *сліди відшарування* сторонньої речовини (структури) від поверхні (наприклад, пилу, крейди та ін.). Речовина, за рахунок якої утворюється слід, може бути забарвленою (різні реагенти штучного походження) та безбарвною (потожирові виділення). Слід, що нанесений кольоровою речовиною, називається *фарбованим*, він завжди видимий. Слід, утворений безбарвною речовиною, називається *безбарвним*, невидимим.

Для виявлення потожирових слідів пальців рук використовують спеціальні фізичні, хімічні, радіографічні, люмінесцентні, голографічні та інші методи і засоби – від порошоків до радіонуклідів (ізотопів).

Сутність фізичного методу виявлення потожирових слідів зводиться до використання певної фізичної закономірності, наприклад, явища адгезії (прилипання). Жирова речовина, якою утворений слід, липка. Якщо на її поверхню попадають частки іншої, сухої речовини, то вони прилипають до неї і слід у такий спосіб стає видимим. Як порошок-проявник використовують дрібнодисперсну речовину. Проте порошком можна виявити слід, поки потожирова речовина не висохла. Якщо за допомогою порошку не вдається знайти слід, це не означає, що він відсутній, можливо він висохнув і таким способом виявити його неможливо. Для виявлення слідів рук вченими-криміналістами розроблені спеціальні криміналістичні набори порошоків (див.: Дактилоскопічні порошки).

В основу оптичних способів виявлення слідів рук покладені прийоми використання скісно падаючого, розсіяного, затемненого та концентрованого висвітлення, а також різних оптичних приладів (луп, мікроскопів, світлофільтрів тощо). Сліди пальців рук можна виявити також збудженням люмінесценції потожирової речовини, наприклад, ультрафіолетовими променями.

В основу механізму виявлення слідів рук парами йоду покладено явище адсорбції – осаду часток кристалічної речовини на потожирову речовину, внаслідок чого слід стає видимим. Вони дозволяють виявляти сліди, давниною більше ніж за два тижні.

Сутність хімічного методу виявлення невидимих слідів рук полягає у тому, що нанесений на слід хімічний реагент вступає з речовиною сліду у

реакцію і утворює пофарбоване з'єднання, внаслідок чого слід стає видимим. Хімічні засоби використовують для виявлення "старих" (висохлих) слідів, терміном за кілька років.

Радіографічний метод виявлення невидимих слідів рук полягає у тому, що об'єкт зі слідами опромінюють нейтронами, внаслідок чого деякі елементи, що входять до складу потожирової речовини, наприклад, натрій, калій, фосфор, стають тимчасово радіоактивними. В подальшому, якщо такий об'єкт привести у контакт з фотографічним матеріалом, тоді в місці розташування сліду відбудеться засвітлення фотоемulsії. Після проявлення фотопапіру слід буде видимим чорним на білому тлі.

Виявлені сліди пальців рук (а також долонних поверхонь) відбивають морфологічну будову шкіряного покриву, вони можуть бути джерелом інформації для з'ясування багатьох питань, що цікавлять оперативного працівника чи слідчого. Деякі з них такі:

Вік розшукуваного. Відомо, що будова папілярних візерунків залишається незмінною протягом усього життя людини. Разом з тим, в міру росту організму (з віком) папілярні лінії стають крупнішими, площа малюнка збільшується, з'являються так звані білі лінії, зморшки – усе це свідчить про визначену вікову групу людини.

Яка професія розшукуваного? Відбиток пальця може містити інформацію щодо характеру професії людини. Наприклад, відомо, що у шевців, кравців спостерігаються специфічні (професійні) аномалії та ушкодження шкіри на пальцях, у осіб, працюючих на холоді, з'являється більше білих ліній, у столярів, слюсарів – специфічні мозолі, шрами, у мулярів, шліфувальників, музикантів – згладжені лінії візерунка і т. д. Усі ці ознаки можуть відтворюватися у слідах рук, а їх виявлення дозволяє правильно будувати версію з напрямку пошуку та ототожнення особи.

Якою рукою залишений слід? Криміналістикою розроблені прийоми визначення руки за слідом. Сліди середнього, безіменного пальця і мізинця розташовуються на різних рівнях, оскільки пальці мають не однакову довжину. На відбитку правої руки лінія скосу буде нахилена управо, а лівої руки – уліво. Встановлено, що ульнарні візерунки на пальцях руки завжди звернені відкритою частиною петлі убік мізинця. Тому, якщо відкрита частина петлі сліду звернений управо – слід залишений правою рукою, якщо уліво – слід залишений лівою рукою. При формі завиткового візерунка у вигляді спіралі, напрям папілярних ліній у сліді правої руки буде проти ходу годинникової стрілки (праворуч – нагору – ліворуч), а у сліді лівої руки – за ходом годинникової стрілки (ліворуч – нагору – праворуч). Якщо папілярний візерунок має форму овалу чи іншу, то руку визначають за розташуванням вісі сліду до його основи. Для слідів правої руки вісь нахилена уліво, а для слідів лівої руки – управо. Слід великого пальця лівої руки у верхній частині має скошеність папілярних ліній ліворуч, а правої руки – праворуч. Сліди великого пальця наближаються за формою до овалу. Сліди середнього і безіменного пальців за формою нагадують прямокутник. Папілярні лінії у сліді вказівного

пальця правої руки скошені ліворуч, а лівої – праворуч. За цими ознаками можна чітко визначити руку та вид пальця, яким залишений слід.

Словесний портрет – це метод (система) опису словами зовнішніх ознак (вигляду) людини із використанням спеціальної (криміналістичної) термінології з метою її ідентифікації за ознаками зовнішності. Опис повинний бути зрозумілим, без усіляких інших тлумачень для працівників, що беруть участь у розшуку і затриманні злочинця. З цього приводу існують визначені інструкції для правоохоронних органів, які вказують на сувору послідовність опису та використання спеціальних термінів. Дещо складніше скласти словесний портрет зі слів іншої людини, наприклад, потерпілого чи свідка. Словесний портрет повинен відтворювати обов'язково такі фізичні ознаки, які помітно відхиляються від нормальних (поширених) і характеризують індивідуальну особливість даної людини. Головна увага в описі приділяється розмірам і формі голови, обличчя, у тому числі чола, брів, носа, рота, ушей, кольору волосся, очей та ін. Слід зауважити, що уявний образ в пам'яті людини завжди суб'єктивний. Тому, одержані таким чином словесні портрети називають ще суб'єктивними.

Метод словесного портрету запроваджений ще у 1879 році співробітником французької кримінальної поліції Альфонсом Бертільоном. Він запропонував антропологічний метод ідентифікації людини у вигляді "протоколу опису прикмет злочинця словами", який одержав поширення і зберігся дотепер під найменуванням словесного портрета. Поступово Словесний портрет удосконалювався і в даний час є невід'ємною складовою оперативно-розшукової діяльності. Головними принципами створення словесного портрету є повнота і системність опису. Принцип повноти полягає в докладному описі зовнішньої анатомії, функціональних ознак (статура, хода, жестикуляція, міміка, мовлення, манери поведінки тощо) і одягу. Принцип системності означає: 1) певну черговість опису окремих груп зовнішніх ознак; 2) послідовність опису кожної групи зовнішніх ознак за правилом "від загального – до окремого"; 3) обов'язкове використання спеціальної термінології словесного портрету.

Соціальні властивості людини характеризують її як особистість на рівні індивідуальної і суспільної свідомості. Інформацію про соціальні властивості людини у криміналістичному аспекті називають особистою. Існують певні криміналістичні класифікації складових соціальних властивостей людини. Джерелами особистої інформації людини можуть бути: сліди та речова обстановка місця події злочину; ідеальні відображення у пам'яті очевидців; криміналістичні та оперативні обліки; інформаційно-пошукові та інформаційно-довідкові системи; особисті справи, документи різних установ; матеріали фото-, кіно-, відеозйомки, фонограми. Ці джерела особистої інформації людини досить часто використовують в практиці розкриття злочинів і розшуку злочинців.

Суб'єктивний портрет (див.: Словесний портрет) – це матеріалізоване зображення обличчя, фігури людини, створене на основі уявного образу (за пам'яттю) очевидця. Суб'єктивний портрет створюється зі слів осіб, що знали чи бачили розшукуваного, або встановлення особистості померлого

(загиблого). Виготовляються суб'єктивні портрети для зорового представлення зовнішності особи, що становить інтерес для правоохоронних органів. Використовуються суб'єктивні портрети найчастіше з метою: розшуку (орієнтування у процесі пошуку) та упізнання (встановлення) злочинців, які переховуються; розшуку зниклих без звістки осіб; пошуку осіб, що знали чи бачили розшукуваного; встановлення особистості померлого (загиблого). Словесно свідки здебільшого по-різному описують зовнішність особи. Тому найрезультативнішим етапом портретного упізнання є матеріалізація суб'єктивного портрета, а саме закріплення уявного образу різними способами: малюванням; композицією (складанням) малюнків; композицією фотознімків; комбінацією усіх цих прийомів. Для більш точного складання суб'єктивних портретів застосовують технічні засоби (спеціальні прилади з колекціями так званих сигналетичних знімків зовнішності людини (див.: Сигналетичне фотографування). У сучасних умовах для цієї мети використовуються новітні досягнення науки і техніки, втілені у мініатюрні оптико-механічні прилади, відеоапаратуру, комп'ютерну техніку. Слід зауважити, що суб'єктивні портрети не завжди можуть співпадати з оригіналами розшукуваних осіб, що варто враховувати. Криміналістична практика підтверджує, що злочинці нерідко використовують грим, костюмування, працюють в масках, намагаються змінити свій голос під час вчинення злочину. Тому результати використання суб'єктивних портретів мають тільки оперативно-розшукове значення і не можуть бути використані як судові докази з ототожнення особи. Що стосується питань доробки (оптимізації) суб'єктивного портрета, то він доповнюється результатами дактилоскопії, сучасних мовних досліджень (озвучення голосом і мовою розшукуваних осіб), внесенням додаткових ознак.

Сфера застосування криміналістичної габітоскопії – це розшук невідомих осіб, що втекли з місця нерозкритого злочину; розшук невідомих осіб, що ховаються від суду і слідства; розшук осіб, що зниклих безвісти, ідентифікація живих осіб та трупів (див.: Криміналістична габітологія; Криміналістична габітоскопія).

Типи та елементи зовнішності людини – це каталог зображень та назв з індексами типів лиць та їх елементів. У криміналістиці використовується при опису зовнішності особи, складанні композиційно-малюваних портретів за свідченнями очевидців, складання формул зовнішності особи та навчання методиці опису прикмет зовнішності.

Усна мова як джерело інформації про злочинця та обставини злочину – це продукт функціонування організму людини (основна, первинна форма комунікації). В усній мові людини відбивається фізичний, психологічний і соціальний образ особистості, тип вищої нервової діяльності, риси характеру, рівень освіти, інтелект, статеві та вікові характеристики, діалектні особливості формування мови та інші компоненти особистості. Специфічною характеристикою усної мови можуть бути: емоційні складові (спокійність, збудженість, злість, погроза, агресія, інвектива (лайка); темп (стиль) спілкування – повільний, послідовний, середній, швидкий чи короткий "телеграфний" (члени злочинної групи розуміють один одного з півслова);

категоричність у судженнях, акцент, застосування арготичної мови (для ознайомих), в числі яких знаходиться так звана "блатна музика" ("ботання по фені"); вади мови – заїкуватість, гаркавість, шепелявість, сюсюкання, часті затримки в промовлянні, ковтання слів, неправильний наголос у словах, діалект, скороговка, протяжність чи співучість мови, а також німота; дефекти вимови – голос сиплий, з тріщинкою, як у запеклого курця, та інші характерні риси промовляння. Розмовний голос може бути низьким, середнім і високим. За гучністю (силою) звучання – слабким, середнім та сильним. За тембровим фарбуванням (звучанням) – дзвінким, глухим, хрипким, грудним, носовим, гортанним (горловим), жіночим ("півнячим") у чоловіків чи чоловічим у жінок. За інтонацією – сухим, співучим, м'яким, різким, протяжливим, уривчастим. Ці ознаки добре сприймаються і розрізняються слухом людини та запам'ятовуються, а також можуть бути зареєстровані і виміряні спеціальними приладами. Криміналістичне дослідження усної мови за слідами-відображеннями (головним чином за фонограмами) називається судовою фоноскопичною експертизою. Така експертиза дозволяє здобувати інформацію з ознак мови і голосу людини для вирішення різних діагностичних завдань щодо обстановки та обставин злочину, встановлення та виявлення злочинців.

Установка "Портрет" – призначена для складання суб'єктивних портретів осіб, ознаки зовнішності яких відомі, з метою їх встановлення і розшуку. Складається з 3-х основних частин: альбомів-реєстрів із зображеннями чоловічих та жіночих елементів обличчя (голови) і набору діапозитивів, які дублюють ці зображення, та демонстраційного пристрою для складання портретів. Засіб є модифікацією ідентифікаційного комплексу рисунків ІКР-2. Усі рисунки штрихові, чорно-білі, виконані в анфас в одному масштабі.

Фізичні властивості людини відбивають її зовнішню та внутрішню організацію (структуру) як матеріального об'єкта. До них віднесені:

1) зовнішні (анатомічні) властивості (ознаки) будови тіла людини (зріст, статура, форма, розміри та співвідношення окремих частин тіла, вид і колір волосся, будова шкіряного покриву долонь, підшов ніг та ін.), які відбиваються у зовнішньому середовищі і дозволяють виділити та індивідуалізувати людину. Сліди цих властивостей людини найбільш поширено використовуються для її розшуку, впізнання і ототожнення. Таку інформацію прийнято ще називати структурною. Джерелами структурної інформації про зовнішні ознаки людини можуть бути: матеріальні сліди рук, ніг, зубів, губ, нігтів, волосся та інших частин тіла; ідеальні сліди (уявний образ), що відбиваються в пам'яті очевидців (постраждалого, свідка); інформаційно-довідкові, інформаційно-пошукові та інші обліки, в яких міститься інформація про фізичну будову людини; облікові документи (медичні, військові, спортивні та ін.); фотознімки, кінострічки, відеограми, малюнки, на яких зафіксовані ознаки зовнішності людини.

2) внутрішні (фізіологічні) властивості людини, що характеризують будову тканини, органів, різних виділень людського тіла у процесі фізіологічної діяльності. На основі внутрішньої структури встановлюють групову належність

крові, поту, жиру, слини й інших об'єктів життєдіяльності людини. Джерелами структурної інформації про внутрішні властивості людини можуть служити: матеріальні сліди речовин та об'єктів життєдіяльності людини (кров, слина, піт, жир, запах, різні виділення, частки шкіри, нігтів, волосся та ін.); документи медичних, військових, спортивних установ (дані різних аналізів та досліджень) тощо.

Фотопортрети (фотознімки) – це найбільш поширений матеріал, який відображає зовнішність людини. Фотографічне зображення особи, яка розшукується або підозрюється в скоєнні злочину, може бути виявлене за місцем її мешкання, роботи, прописки, реєстрації, воїнського обліку, у родичів, знайомих і т. ін. На осіб, які раніше були засуджені, сигналітичні та інші фотознімки можуть бути отримані з архівних кримінальних справ. Фотознімки використовуються для вивчення зовнішності підозрюваної або розшукуваної особи, обліку та реєстрації, передачі зображення особи, яка розшукується по факсу, телебаченню, пред'явлення для впізнання, проведення криміналістичної ідентифікаційної експертизи і т. ін.

Фоторобот – це: 1) прилад (пристрій) для виготовлення фото-композиційних портретів; 2) фото-композиційний портрет розшукуваної особи.

Фоторобот комп'ютерний – це фото-композиційний портрет, виготовлений зі слів очевидців або потерпілих із застосуванням спеціальних комп'ютерних програм та засобів комп'ютерної графіки.

Література до розділу XI:

[2, 4, 12, 35, 71, 75, 79, 82, 89, 96, 101, 102, 103, 107, 109, 121, 125]

РОЗДІЛ XII. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ТА ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Азид свинцю – це вибухова дрібнокристалічна речовина від білого до світло-рожевого кольору, слабо розчиняється у воді. До удару, тертя, впливу вогню менш чутливий, ніж гримуча ртуть, але має більш ініціюючу спроможність. Застосовується для спорядження капсулів–детонаторів [95].

Бездимний порох – це порох, який одержують із нітроцелюлози, у своєму виді має густу масу (від жовтого до коричневого кольору). Використовується як металевий заряд у стрілецькій зброї і гарматах.

Бризантні вибухові речовини (від франц. *brisant* – дробить) – це речовини, основний режим вибухового перетворення яких – детонація. Бризантні ВВ за їх вибуховими характеристиками поділяють на три групи: 1) підвищеної потужності (представники – гексоген, тэн, тетрил); 2) нормальної потужності (представники – тротил, мелинит, пластит); 3) зниженої потужності (представники – аміачна селітра та її суміші).

Бризантність – це спроможність вибухової речовини при вибуху робити місцеве подрібнення середовища.

Вибух – це процес дуже швидкого перетворення вибухової речовини у велику кількість сильно стислих і нагрітих газів, які, розширюючись, здійснюють механічну роботу (руйнування, переміщення, дроблення, викидання).

Вибух – це процес швидкого фізичного або хімічного перетворення системи, що супроводжує перехід її потенціальної енергії в механічну роботу. Робота, яка відбувається при вибуху, обумовлена швидким розширенням газу або парів незалежно від того, чи існували вони до або утворились під час вибуху.

Вибухова речовина – це тверда або рідка речовина (суміш речовин), яка само по собі здатна до хімічної реакції з виділенням газів такої температури і тиску з такою швидкістю, що це викликає пошкодження навколишніх предметів.

Вибухова речовина – це хімічні сполуки або суміші таких з'єднань, які під впливом певних зовнішніх дій здатні до швидкого хімічного перетворення, яке саморозвивається на велику кількість газів.

Вибухові речовини це порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню [54].

Вибухове перетворення – це хімічна реакція, яка супроводжується вибухом.

Вибуховий пристрій – це пристрій, який спеціально підготовлений до вибуху у певних умовах [92].

Вибуховий пристрій – це промислові чи виготовленні непромисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовленні і при певних умовах здатні до вибуху [130].

Вибухові пристрої – це саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори — спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду — шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [54].

Вибухові пристрої промислового виготовлення – це пристрої, які виготовлені промисловим способом згідно з нормативно-технічною документацією [91].

Вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до саморозповсюдження з великою швидкістю хімічної реакції і утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла [Андреев К.К., Беляев А.Ф. Теория взрывчатых веществ. – М.: Оборонгиз, 1960. – 595 с. – С. 4].

Вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, які здатні під дією зовнішнього імпульсу (удар, тертя, наколювання, нагрівання, тиск тощо) до вибухового перетворення (вибуху) [131]

Вибухові речовини (ВР) – у балістиці хімічні сполуки або їхні суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу (удару, наколу, тертя, нагрівання тощо) вибухати. ВР поділяють на ініціюючі, бризантні (що дроблять) і металеві. Перші легко вибухають від впливу механічного фактора і високої температури. Їх використовують для збудження вибуху бризантних ВР і порохів. Для вибуху бризантних ВР потрібна детонація. Ними заряджають гранати, артилерійські снаряди, бомби та ін. Металеві ВР являють собою різноманітні види пороху.

Вогнепровідний шнур – призначений для ініціювання капсулів-детонаторів і димних порохів [90].

Гексоген – це вибухова дрібнокристалічна речовина білого кольору, негігроскопічна, нерозчинна у воді [122].

Гідродинамічний руйнівник – призначений для бездетонаційного знешкодження (руйнування) вибухових пристроїв в різних корпусах рідиною або готовими руйнуючими елементами [95].

Гримуча ртуть – це вибухова дрібнокристалічна речовина білого або сірого кольору, отруйна, погано розчиняється у воді. Найбільш чутлива до удару, тертя, накалювання, теплового впливу. Застосовується для спорядження капсулів-детонаторів [122].

Детонатори – це прості "вмикачі", які необхідні для приведення в дію вибухового пристрою [88].

Детонуючий шнур – служить для збудження детонації бризантних вибухових речовин, складається із вибухової серцевини і оболонки [88].

Димний порох – як правило, механічна суміш селітри (частіше – калієвої), деревного вугілля із дрібних порід дерев (вільха, крушина) і сірки. Використовується в підривачах і вогнепровідних шнурах [90].

Електродетонатор – це капсуль-детонатор, в гільзу якого введено спеціальний пристрій, який перетворює електричну енергію в теплову [88].

Електрозапалювач – це спеціальний пристрій, який перетворює електричну енергію в теплову (в формі випромінюваного полум'я) [88].

Засоби вибуху – служать для збудження (ініціювання) вибуху зарядів вибухових речовин [88].

Засоби детонації – це пристрої, які спрацьовують від початкового імпульсу, призначені для збудження детонації бризантних вибухових речовин [88].

Засоби запалювання – це пристрої, які виділяють при спрацьовуванні теплову енергію у вигляді випромінюваного полум'я, нагріву нитки розпалювання та іскрового розряду [88].

Засоби ініціювання – це пристрої, які спрацьовують від початкового імпульсу (удар, тертя, іскра), призначені для запалювання пороху, піротехнічних сумішей та детонації бризантних вибухових речовин [88].

Засоби передачі ініціюючого імпульсу – призначені для передачі на відстань ініціюючого імпульсу у вигляді випромінювання полум'я (вогнепровідний шнур) або детонуючого імпульсу (детонуючий шнур) [88].

Капсуль-детонатор – це пристрій для збудження детонації в бризантних вибухових речовинах [88].

Кримінальний вибух – це умисні або необережні суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність), що вчинюються із застосуванням боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв, які містять ознаки складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України [136].

Небезпечна зона – це територія, в межах кордонів якої існує небезпека для життя та здоров'я людей залежно від ступеню ймовірності дії як вражаючих факторів, що утворюються при вибуху самого вибухового пристрою, так і факторів, які можуть бути супутніми при вибуху в такій ситуації.

Пікринова кислота – це яскраво-жовтий порошок, використовується як вибухова речовина, розчиняється у воді, кислотах, спирті та бензолі, взаємодіє з металами. Застосовується для спорядження капсуль-детонаторів [122].

Піротехнічна суміш – призначена для створення світлового, димового або звукового ефекту, являє собою механічні суміші, основними компонентами яких є окислювач, пальне та сполучена речовина [122].

Пластичні вибухові речовини – це суміші речовин (гексоген, тетрил та ін.) з пластифікованими добавками. Це однорідна маса від білого до чорного кольору з гірким мигдальним запахом, якій можна надавати будь-якої форми [95].

Саморобні вибухові пристрої – це пристрої, в яких хоча б один з елементів виготовлено саморобним способом або визначене його непромислове нерегламентоване складання, тобто конструкція достатньо підготовленого до вибуху пристрою не обумовлена вимогами згідно з технічними умовами на його виготовлення (монтаж) [92].

ТЕН – це вибухова кристалічна речовина білого кольору, негігроскопічна, нерозчинна у воді. Найбільш чутлива із класу бризантних вибухових речовин. Застосовується для виготовлення детонуючого шнура, а також для спорядження капсуля–детонатора [122].

Тетрил – це вибухова кристалічна речовина яскраво–жовтого кольору, негігроскопічна, нерозчинна у воді, менш сприятлива, ніж ТЕН і гексоген. Застосовується для капсуль–детонаторів і додаткових детонаторів [122].

ТНРС (тетразен) – це вибухова дрібнокристалічна несипуча речовина темно–жовтого кольору, погано розчиняється у воді. За чутливістю посідає середнє місце між гримучою ртуттю і азидом свинцю. Використовується з метою забезпечення безвідмовності ініціювання азиду свинцю [122].

Тротил – це вибухова кристалічна речовина від світло–жовтого до світло–коричневого кольору, негігроскопічна, погано розчиняється у воді [122].

Фізичний вибух – це вибух, який супроводжується переходом потенційної енергії стисненого газу в кінетичну, коли потужність властивості оболонки виявляється недостатньою для зберігання газу, що знаходиться під тиском, в початковому об'ємі [116].

Хімічний вибух – це швидка екзотермічна реакція, яка відбувається з утворенням сильно стиснених газоподібних або пароподібних продуктів [116].

Література до розділу XII

[3, 4, 26, 54, 80, 90, 91, 92, 95, 98, 100, 105, 106, 109, 116, 122, 130, 131, 132, 134, 136]

РОЗДІЛ XIII. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН

Абстиненція (від лат. abs – через, teneo – триматися) – це стан особистої перебудови всієї життєдіяльності організму людини в зв'язку з хронічним вживанням наркотичних препаратів. Вона проявляється інтенсивними фізичними і хімічними розладами, які розвиваються одночасно, як тільки дія наркотичного препарату закінчується. Цей стан поліпшується або знімається тільки новим введенням наркотику. Інтенсивність абстиненції залежить від природи наркотичної речовини, її дози і тривалості вживання. Характерними проявами абстиненції є головний біль, запаморочення, сухість у роті, тахікардія, інколи – нудота, пригнічений настрій, що часто супроводжується ідеями самозвинувачення і каяття, різкою фізичною слабкістю, підвищеною сугестивністю, потребою в прийнятті алкоголю або наркотику [98].

Амфетамін (типу Speed, Whizz) – це синтетична речовина, похідна фенілетиламіну. У медичній практиці використовується як стимулятор центральної нервової системи (при лікуванні депресій, зняття втоми і регулюванні ваги). Амфетаміни нелегально синтезують в лабораторних умовах у формі сульфату та у вигляді пігулок, капсул, сиропів, еліксирів, порошку. Залежно від типу та об'єму домішок і розріджувачів він має різний колір (білий, рожевий, жовтий, коричневий)

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Галюцинації (від лат. hallucinatio – марення, бачення) – це патологічне порушення перцептивної діяльності, яке полягає у сприйнятті об'єктів, що в даний момент не впливають на відповідні органи відчуття.

Галюцинації (марення) – це неправдиві сприймання, обмани чуттів (зору, слуху, нюху, смаку, що виникають без зовнішнього подразника і сприймаються як образи реальних предметів. Г. спостерігаються при психічних і деяких інфекційних захворюваннях.

Гашиш, анаша – це природня наркотична речовина, яка спеціально виготовляється із суміші відокремленої смоли, пилку рослини каннабісу або його суміші. Отримується шляхом обробки (подрібнення, пресування і т.і.) верхівок рослини каннабісу з різними наповнювачами, незалежно від того, яка форма надана суміші – пігулки, запресовані плитки, пасти тощо.

Героїн (діацетилморфін). Як опіат, одержують шляхом ацетилювання морфіну. Він може бути різним за формою і кольором: у виді порошку або гранул білого, бежевого, коричневого або чорного кольору. Героїн вперше був отриманий з морфію (у результаті взаємодії з оптовим ангідридом) у 1874 році англійським хіміком К.Р. Райтом, який не сповістив світ про своє відкриття. Проте у 1898 році німецькі хіміки знову відкрили світу героїн, який спочатку

використовували як транспортер-транзит морфіну за відношенням 1:6. Проте, у подальшому люди пристосовувались до вживання героїну як наркотику. Героїн має високий адитивний потенціал, діє безпосередньо на центральну нервову систему. На споживчий ринок надходить значно розбавленим, як правило, лактозою, глюкозою, хініном, кукурудзяним крохмалем або іншою порошкоподібною речовиною, яка розчиняється у воді при нагріванні. Героїн упаковують в целофанову плівку або алюмінієву фольгу для зберігання його в сухому стані. Вживають шляхом інгаляції парів після нагрівання або ін'єкцій водного розчину, або енергійним вдиханням порошку (кожною ніздрею по черзі). Передозування призводить до смерті внаслідок пригнічення дихання.

Ейфорія (від грецьк. *eu* – добре і *phorao* – переносу) – це піднесений, веселий настрій, стан благодушності і безтурботності, що не відповідає об'єктивним обставинам, при якому спостерігається мімічне і загальне рухове пожвавлення, психомоторне збудження [98].

Екстазі (типу МДМА) – це речовина, яка входить до складу стимулюючих. Може бути у вигляді порошку від білого до світло-коричневого кольору, пігулок чи капсул різноманітних за формою та кольором, з вибитим певним малюнком. Була винайдена у 1987 році на острові Ібіс біля берегів Іспанії. Цей наркотик, при сполученні зі звуком певної частоти техно-музики, діє як каталізатор біохімічних процесів у мозку людини, підсилюючи і розширюючи спектр своєї дії. Такий психічний стан отримав назву "рейв". Екстазі, за своїми стимулюючими властивостями, подібний до амфетаміну та метамфетаміну.

Екстракт макової соломи – (названий як екстракційний опій) – речовина, яка отримана з макової соломи різним способом, – шляхом вилучення (екстракції) наркотично активних алкалоїдів водою або органічними розчинниками; може зустрічатися у виді рідкого, смолоподібного або твердого стану.

Ефедрин – це природний похідний фенілетиламіну. Цей алкалоїд, міститься в наземній частині різних видів чагарників рослини ефедри. Застосовується у медицині як стимулюючий (подібно до адреналіну), гіпертензивний, судинозвужуючий та протиасматичний засіб. Використовується як прекурсор у кустарному виготовленні таких наркотиків як ефедрон (меткатинон) та первітин (метамфетамін).

Зловживання наркотичними засобами або психотропними речовинами – це умисне систематичне незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Каннабіс (*cannabis sativa*) – це рослина, яка відома під назвою конопля – однорічна рослина, що росте в країнах з теплим кліматом та в тропіках. У висоту сягає від 1 до 3 метрів та й вище. Має довге, вузьке листя із зазубреними краями, яке росте віялоподібно. Саме листя блискуче і липке, а їх поверхня вкрита короткими волосинками. Найпоширеніші види коноплі, які культивують для отримання наркотичного ефекту – індійська, чуйська, манджуйська та інші.

Кодеїн (метил морфін) – природна або синтетична похідна морфіну (його метиловий ефір). Як наркотичний анальгетик присутній в опійному маку і опії.

Одержують після переробки морфіну. Має колір порошку від білого до кремового. Кодеїн є найпоширенішим протикашлевим засобом, використовується в багатьох фармацевтичних препаратах у всьому світі, головним чином у виді пігулок.

Кокаїн – це наркотична речовина, яку отримують з екстракту листя рослини *Erythroxylon coca*, який вирощують в Південній Америці, і вживається як знеболюючий або наркотичний засіб. Це білий легкий кристалекий порошок. Проте, при збуті часто підмінюється будь-яким білим порошком, наприклад борною кислотою чи двоокисом натрію. Загалом цей наркотик вдихається через ніс, а у виді розчину – шляхом ін'єкції вводять у вену.

Крек (крас) – це кокаїн, що виготовлений штучним шляхом у 70-х роках 20 століття. Його одержують з гідрохлориду кокаїну за допомогою бікарбонату натрію або соди і води шляхом нагрівання для відокремлення іона хлориду. В результаті цього створюється кокаїнова основа у виді великих кристалів. Назва походить від того, що залишок бікарбонату натрію викликає потріскування при курінні цієї речовини

Маріхуана – це природня наркотична речовина, яка отримується із суміші перетертих і висушених пагонів, листя і суцвіття рослини каннабісу. Може бути одержана з різних сортів коноплі без центрального стебла.

Міжвідомчий банк даних (МБД) “Наркобізнес” – використовується для обробки, накопичення та аналізу інформації про осіб та злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Морфін – це білий кристалекий порошок без запаху. Він був виділений в 1805 році і свою назву одержав на честь грецького бога сну – Морфея. Фармацевтична промисловість випускає препарати морфіну з різними назвами (наприклад, морфіну гідрохлорид, етилморфіну гідрохлорид, морфілонг, налорфін тощо) у виді капсул, таблеток (порошку), розчини в ампулах або шприц-тюбиках. Використовується як наркотичний засіб шляхом розчинення наркотику у воді з наступним введенням цього розчину шляхом ін'єкцій, а також як субстанція для виготовлення лікарських наркотичних препаратів і героїну.

Наркоманія – це психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною. (Закон України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” від 15 лютого 1995 року N 62/95–ВР).

Наркоманія (від грецьк. *ναρκωτικός* – те, що приводить до заціпеніння, що заморочує і *μαυία* – безумство, жагучий потяг) – це сильний хворобливий потяг до наркотиків. Захворювання, яке виникає в результаті вживання наркотичних засобів, що викликають у малих дозах ейфорію, у великих – заціпеніння, наркотичний сон. Характеризується непереборним потягом до прийому наркотиків, тенденцією до підвищення вживаних доз, формуванням абстиненційного синдрому, психічною і фізичною залежністю. З розвитком хвороби нарастають особистісні зміни наркомана, стають помітними прояви соціальної і психологічної деградації, з'являються ознаки фізичного

неблагополуччя – сомато–вегетативні розлади, раннє старіння. У цій групі людей часто трапляються самогубства.

Наркоманія (від грецьк. νάρκη – те, що приводить до заніміння, заціпеніння і μαῖα – пристрасть, захоплення) – пристрасть до немедичного вживання наркотичних речовин рослинного або синтетичного походження, що викликає стан ейфорії (тобто суб'єктивний ефект задоволення, радощі, насолоди), а у великих дозах – "оп'яніння", оглушення, яке спричиняє руйнівну дію на стан здоров'я. [98].

Наркотики (від грец. νάρκωτικός – те, що приводить до заціпеніння, що заморочує) – це сильнодіючі речовини, переважно рослинного походження, які пригнічують, паралізують або збуджують центральну нервову систему. У медицині використовують як знеболювальний засіб. У кримінальному праві передбачена відповідальність за незаконні дії з наркотиками, зокрема контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305), використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 306), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307), викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309), посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311), викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312), незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314), схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315), незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316), організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317), незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318), незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів ст. 320) та ін. [3].

Наркотична залежність – це стан особи, який характеризується хворобливою пристрастю до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що виникла внаслідок їх незаконного введення в її організм [55].

Наркотичні засоби – це речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [14].

Наркотичні речовини – це такі хімічні сполуки чи суміші, які впливають на психоактивний стан людини і викликають від їх вживання психічну та фізичну залежність.

Незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин – це вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря [11].

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори [11].

Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це види діяльності з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволяються і контролюються згідно з цим Законом [14].

Опій – натуральний продукт, одержаний шляхом надрізів незрілих коробочок маку. Опій – звернутий сік опійного, снотворного та інших видів маку. У тканинах стінок зелених коробочок є білий молочний сік, який добувають, роблячи декілька неглибоких паралельних надрізів на поверхні коробочки. Сік, котрий виступає з надрізів застигає на поверхні коробочки і приймає темно-коричневе забарвлення з характерним запахом – це опій-сирець. Його зчищають з коробочки тупим ножом, або промочують марлею чи іншими тканинами. З марлі виварюють і з них отримують екстракцію опію. На фармакологічних підприємствах з опію виготовляють морфін та інші наркотично похідні препарати.

Особа, що хвора на наркоманію – це особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього Закону, встановлено діагноз “наркоманія” [11].

Прекурсори – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до

Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Переліку [14].

Препарат – суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів та (або) одну чи декілька психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, або суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III, і прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці IV Переліку [14].

Психічна залежність – це хвороблива тяга постійно чи періодично вживати наркотичні препарати, щоб знову відчувати піднесення, задоволення або знімати явище психічного дискомфорту. Це одна із стадій наркотичної залежності.

Психотропні засоби (від грецьк. ψυχή – душа і τροπός – поворот, напрям) – це хімічні сполуки і природні продукти, які мають вибіркову активність стосовно нормальної і порушеної психічної діяльності. Існують різні класифікації психотропних засобів, засновані на принципах їх хімічної будови, фармакологічної динаміки, клінічного ефекту. Відповідно до останнього найпоширеніший поділ психотропних засобів на психолептики – речовини, що пригнічують і заспокоїливо впливають на центральну нервову систему (аміназин, галопеїдол, седуксен тощо); психоаналептики – стимулятори активності і працездатності (фенамін, кофеїн, сиднокарб та ін.); психодизлептики – речовини, які дезорганізують діяльність мозку (дієтиламід лізергінової кислоти, бенактизин та ін.). Останнім часом з'являються нові класи психотропних засобів, які дуже диференційовано впливають на психічні функції і поведінку людини, її пам'ять і працездатність (нейропептиди ноотропи, психоенергізатори та ін.) [98].

Психотропна речовина (від грецьк. ψυχή – душа і τροπός – поворот, напрям) – (дієтиламід лізергінової кислоти) – це напівсинтетична речовина типу "LSD", "BZ" тощо, що є однією із складовою класифікації бойових отруйних речовин, і яку відносять до такої виду зброї як психотропний вплив. Вона була випадково винайдена у квітні 1943 року доктором Гофманом із житньої спорин'ї. Нині виготовляється у виді сіро-білого порошку або невеликих пігулок чи капсул різного кольору. У військовій справі використовується як препарат галюцигенної дії для знищення живої сили противника. Поте, люди пристосувались до вживання цих препаратів у зв'язку з тим, що вони викликають снодійне, ірраціональне уявлення про навколишній світ, зорові або слухові галюцинації (від лат. hallucinatio – марення, бачення), іноді відчуття перебування поза тілом [98].

Психотропні речовини – це речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [14].

Толерантність (від лат. tolerantia – терпіння) – це поява адаптації, тобто звикання до наркотичних препаратів при якій виникає все менша реакція на наступне введення однакових доз.

Тяжкий психічний стан чи психічний розлад – це стан, що супроводжується затьмаренням свідомості, порушенням мислення, волі, емоцій, інтелекту або пам'яті, що перешкоджає сприйняттю особою навколишньої дійсності, свого стану або поведінки.

Література до розділу XIII
[3, 4, 11, 14, 40, 55, 93, 98, 105, 137, 138]

РОЗДІЛ XIV. ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ У БОРОТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ

Автономна охоронна сигналізація – це комплекс технічних засобів, що фіксує проникнення сторонніх осіб на об'єкт охорони і видає місцеві звукові та світлові сигнали тривоги.

Види охоронної сигналізації:

За функціональним призначенням:

- 1) системи охоронної сигналізації (автоматичного сповіщення);
- 2) системи тривожної сигналізації (ручного сповіщення);
- 3) системи пожежної сигналізації (автоматичного та ручного сповіщення);
- 4) комбіновані системи охоронно-пожежної та тривожно-пожежної сигналізації.

Здебільшого об'єкти охорони одночасно обладнуються кількома системами, функціональні зони яких "перекриваються", що підвищує ефективність охорони.

За умовами використання:

- 1) об'єктові системи сигналізації (для блокування окремих приміщень, ділянок, виділених об'єктів та предметів);
- 2) периметрові системи сигналізації (для блокування периметрів охоронюваних територій, режимних та заборонних зон із загорожами або них).

За принципом організації (будови і дії):

- 1) автономні системи сигналізації;
- 2) локальні системи сигналізації;
- 3) системи централізованого спостереження.

Види систем периметрової сигналізації:

- 1) протипроламна (для блокування настилу дерев'яної огорожі);
- 2) протипідкопна (створення вертикальної сигнальної сітки у ґрунті в створі огорожі на глибину до 1,5 м);
- 3) протипідлазна (сигнальний дріт прокладається у ґрунті в траншеї у створі огорожі на глибині 10–15 см);
- 4) протиперелазна (встановлюється зверху огорожі у вигляді вертикальних та похилих "козирків" (до 40 см), на яких розкладається сигнальний дріт).

Вимоги до систем охоронної сигналізації:

- 1) надійність – постійна (гарантована) здатність системи сигналізації видавати своєчасні сигнали сповіщення (тривоги) про порушення блокування (режиму) на охоронюваному об'єкті в межах визначеного часу за умови нормальної експлуатації;
- 2) ефективність – характеризується вихідним ефектом залежно від функціонального призначення та завдань, що виконуються підрозділом охорони;
- 3) завадостійкість – стійкість до кліматичних, метеорологічних, виробничих та інших факторів;

4) можливість надійного маскування.

Виконання означених вимог досягається правильним (раціональним) вибором засобів охоронної сигналізації залежно від завдань, специфіки об'єкта, тактико-технічних можливостей використовуваних технічних засобів, умов їх застосування, особливостей несення служби підрозділом охорони.

Внутрішньооб'єктовий режим – порядок, установлений у межах об'єктів охорони, що забезпечується сукупністю заходів і правил внутрішнього розпорядку, обов'язкових для виконання особами, які на них перебувають (ст.1 Закону України "Про охорону діяльність").

Датчик сигналізації – це "вхідна частина", чутливий елемент, "очі" і "вуха" системи охоронної сигналізації. Він безпосередньо сприймає вплив порушника або загорання і перетворює його у відповідний електричний сигнал, що передається на контрольно-приймальній пристрій. Датчики сигналізації призначені для блокування (захисту) уразливих місць та ділянок найбільш ймовірного порушення та загорання на охоронюваному об'єкті. До них висуваються надзвичайно жорсткі вимоги, а також відслідковується тенденція до постійного їх удосконалювання. Існує велика кількість різновидів датчиків - від найпростіших до складних. Вони відрізняються один від одного за принципом дії, конструктивними даними, захисними властивостями та умовами експлуатації. Ці ознаки покладені в основу їх класифікації.

Державна служба охорони (ДСО) при МВС України – це централізована професійна спеціалізована організація, яка створена постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1993 року № 615. Діє на засадах самофінансування (фінансове утримання її підрозділів забезпечується за рахунок коштів, отриманих за охорону), орієнтована на роботу в ринкових умовах і, у разі заподіяння власнику збитків внаслідок неналежного виконання своїх службових обов'язків, відшкодовує їх. Це єдина в Україні структура, яка надає озброєну охорону і має відповідні законодавчо визначені права і повноваження її працівників на здійснення владних функцій щодо правопорушників. Підрозділи ДСО створюються для охорони за договорами об'єктів та майна всіх форм власності, квартир громадян, цінних вантажів та коштів, що перевозяться, юридичних та фізичних осіб (у тому числі - іноземців) від злочинних посягань. ДСО приймає під охорону об'єкти підприємств, організацій, установ, які розташовані в містах, районних центрах та інших населених пунктах, здійснює інкасацію грошової виручки і супроводження касирів з грошовими коштами у місцях, що не охоплені централізованою службою інкасації Національного банку України.

Джерела електроживлення – це апаратура, яка забезпечує електропостачання для засобів охоронної сигналізації. Найчастіше джерелом електроживлення є електромережа 220 В. Як резервні джерела електроживлення застосовуються автономні акумуляторні батареї, хімічні елементи, в окремих випадках – акумуляторні батареї АТС та електричні генератори.

Договір про охорону квартир громадян – визначає юридичне співвідношення сторін – підрозділу Державної служби охорони при МВС

України з квартиронаймачем, відповідно до якого підрозділ охорони приймає на себе обов'язок забезпечити цілісність майна, що знаходиться в квартирі, а квартиронаймач – правильне користування засобами охорони та своєчасну оплату за послуги охорони. Договір про охорону квартири укладається в письмовій формі терміном на один рік і підписується відповідальним квартиронаймачем і начальником підрозділу охорони. Час охорони квартири визначається квартиронаймачем в односторонньому порядку. Це може бути декілька місяців, місяць, декілька тижнів або днів (наприклад, субота і неділя) і навіть декілька годин у продовж доби. Якщо за один місяць до закінчення терміну договору жодна зі сторін не зажадає його припинення або переукладання, договір признається продовженим на колишніх умовах і на той самий термін.

Договір про охорону об'єктів докладно регламентує взаємовідносини підрозділів Державної служби охорони при МВС України і “Власника” у процесі здійснення ними своїх функцій із забезпечення охорони державного і суспільного майна. Він, зокрема, встановлює: обов'язки охорони і “Власника”; вимоги, яким повинні відповідати передані під охорону об'єкти; порядок і терміни обстеження технічного стану об'єктів охорони; час здійснення охорони об'єктів, порядок їхнього щоденного прийому під охорону; суму договору і порядок оплати госпорганом за послуги охорони; відповідальність сторін у випадках невиконання або неналежного виконання ними своїх зобов'язань за договором; порядок відшкодування охороною заподіяного госпоргану збитку в результаті незабезпечення нею належної охорони об'єкта; умови, при яких охорона звільняється від відповідальності. Договір про охорону об'єктів складається на певний термін, зазвичай на рік або на декілька років. Якщо за місяць до закінчення терміну договору жодна зі сторін не зажадає його припинення, договір признається продовженим на колишніх умовах і на той самий термін. Розірвання договору на охорону об'єктів за якимись причинами раніше терміну, на який він укладений, може бути зроблене за згодою сторін.

Засоби оперативної сигналізації застосовуються в діяльності ОВС для дистанційного фіксування появи, присутності і дій осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину. Їх використання сприяє успішному проведенню окремих оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення та затримання злочинців з поличним, попередження або припинення злочинних дій, а також в ході оперативних розробок. Застосування окремих видів (типів) засобів сигналізації автономної дії в оперативно-розшуковій діяльності здійснюється у прихованих формах і полягає в створенні таких умов чи проведенні таких дій, в наслідок яких злочинець в процесі вчинення своїх протиправних дій вимушений впливати на який-небудь тимчасово заблокований об'єкт, предмет злочинного зазіхання, ділянку огорожі чи місцевості і тим самим сповіщає оперативну групу про свої дії і присутність. Сигнали сповіщення можуть передаватися в місце перебування оперативного складу по проводам, або по радіоканалу, залежно від тактичних міркувань та можливостей технічного забезпечення. Вид сигналів дозволяє визначати місце порушення блокування та напрямок руху чи дії порушника. Це дає можливість

швидко і вдало вибрати момент для затримання злочинця на місці злочину з речовими доказами. Добре обміркована оперативна сигналізація у багатьох випадках сприяє успішному здійсненню заходів із завчасного затримання злочинців, попередження та припинення злочинів тощо (в організації засідок, в роботі зі схованками, у профілактичній роботі та ін.).

Засоби охоронної сигналізації – це комплекс спеціальних технічних засобів (апаратури, приладів, пристроїв), що забезпечують автоматичну видачу сигналів тривоги під час порушення системи електричного блокування на об'єкті, що охороняється.

Засоби сигналізації, що застосовуються під час виявлення злочину призначені для дистанційного виявлення дій підозрюваних у вчиненні злочинів осіб.

Класифікація датчиків (сповіщувачів) сигналізації:

За принципом дії:

- 1) електромеханічні (електроконтактні, магніто-контактні, датчики-елементи);
- 2) п'єзоелектричні (п'єзокерамічні);
- 3) індукційні (магнітометричні);
- 4) акустичні (на присутність та дії);
- 5) вібраційні або сейсмічні (на руйнацію);
- 6) електронно-оптичні або фото-променеві (на рух);
- 7) інфрачервоні (активні, пасивні) – на появу;
- 8) електронно-ємнісні (на наближення);
- 9) ультразвукові (об'ємні);
- 10) радіохвильові (просторові);
- 12) протипожежні (теплові, димові, іонізаційні);
- 13) комбіновані (дуальні).

За конструктивними даними:

1) прикриваючи, які не створюють ніяких перешкод для порушника, але фіксують його появу, присутність, переміщення і дії (безконтактно);

2) загороджувальні, які мають чутливий елемент у вигляді певної інженерно-сигнальної споруди (огорожі, перепони, переділки тощо), яка сама по собі створює перешкоду порушнику для вільного переміщення та дій, крім того формує сигнал про будь-який вплив на неї.

За захисними властивостями:

1) точкові, які контролюють (захищають) певну точку об'єкта (предмета) або ділянки і видають сигнал при фізичному впливі на цю точку;

2) лінійні, що мають чутливий елемент у вигляді лінії і видають сигнал про зовнішній вплив на будь-яку точку цієї лінії;

3) площинні мають своїм чутливим елементом певну площину на об'єкті охорони (горизонтальну, вертикальну та їх комбінації – горизонтальну і вертикальну, похилу тощо). Сигнал видається при дії на будь-яку точку (ділянку) цих площин;

4) об'ємні (просторові) мають своїм чутливим елементом об'єм середовища у замкненому просторі (приміщення або на ділянці місцевості) із

визначеною довжиною, висотою і шириною. При появі у будь-якій точці цього об'єму (простору) порушника датчик видає сигнал тривоги.

Контрольно-приймальний прилад – це елемент охоронної сигналізації, призначений для безперервного контролю за станом датчиків сигналізації, прийому і фіксації сигналів від них, видачі сигналів тривоги і трансляцію їх на пульт централізованого спостереження. Контрольно-приймальні прилади поділяють на автономні (однолінійні), концентратори малої ємності (багатолінійні) та пульти централізованого нагляду (з ручним або автоматичним керуванням, у т.ч. комп'ютеризовані). Контрольно-приймальні прилади автономної дії використовуються переважно для охорони одного об'єкта. Встановлюються безпосередньо на об'єкті або на незначній відстані від нього. Концентратори малої ємності об'єднують у своїй конструкції кілька контрольно-приймальних приладів, до яких підключаються лінії (шлейфи) блокування. Пульти централізованого нагляду призначені для організації спостереження за станом сигналізації на багатьох охоронюваних об'єктах (до кількох тисяч) із використанням як ліній сигналізації абонентських ліній міської телефонної мережі. Пультова охорона об'єктів найрозповсюдженіша у великих містах на території України.

Концентратор малої ємності – це пристрій, який об'єднує у своїй конструкції кілька контрольно-приймальних приладів, до яких підключаються лінії (шлейфи) блокування з датчиками сигналізації.

Лінії охоронної сигналізації – це лінії (шлейфи) блокування, прокладені від датчиків охоронної сигналізації до контрольно-приймальних приладів, лінії електроживлення та лінії, що з'єднують контрольно-приймальні прилади із сповіщувачами сигналів тривоги.

Охорона майна – діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення недоторканності, цілісності визначених власником і належних йому будівель, споруд, територій, акваторій, транспортних засобів, валютних цінностей, цінних паперів та іншого рухомого і нерухомого майна, з метою запобігання та/або недопущення чи припинення протиправних дій щодо нього, для збереження його фізичного стану, припинення несанкціонованого власником доступу до нього та забезпечення здійснення власником цього майна всіх належних йому повноважень стосовно нього (ст.1 Закону України "Про охорону діяльність") [21].

Охорона фізичної особи – діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення особистої безпеки, життя та здоров'я індивідуально визначеної фізичної особи (групи осіб) шляхом запобігання або недопущення негативного безпосереднього впливу факторів (діяльності або бездіяльності) протиправного характеру (ст.1 Закону України "Про охорону діяльність") [21].

Охоронна сигналізація – це комплекс (система) взаємопов'язаних технічних засобів, що забезпечують подачу сигналів тривоги про порушення системи блокування на об'єкті охорони.

Пропускний режим – установлений у межах об'єктів охорони порядок, який забезпечується комплексом організаційно-правових та інженерно-

технічних заходів, що здійснюються з метою виключення можливості безконтрольного переміщення осіб, транспортних засобів і майна на об'єкти та з об'єктів охорони (ст.1 Закону України "Про охорону діяльність") [21].

Пульти централізованого спостереження – це складна спеціальна апаратура, призначена для забезпечення спостереження черговим оператором за станом охоронної сигналізації на багатьох охоронюваних об'єктах (до кількох тисяч) із використанням як ліній сигналізації абонентських ліній міської телефонної мережі або радіоканалів. Пультова охорона об'єктів найефективніша з позиції забезпечення швидкого реагування підрозділу охорони на сигнали тривоги, своєчасне (регламентоване за часом) прибуття наряду міліції на об'єкт, де порушена сигналізація, для прийняття заходів із затримання злочинця і охорони місця події до прибуття слідчо-оперативної групи.

Пункт централізованого спостереження – центр з працюючим персоналом, який спостерігає за станом систем передавання тривожних сповіщень (ст.1 Закону України "Про охорону діяльність") [21].

Рубіж сигналізації – це ділянка місцевості або частка об'єкта, що обладнана засобами сигналізації. Рубежів сигналізації в охоронній системі може бути кілька (як правило, з різними принципами дії та захисними властивостями). Це створює умови для визначення види порушення, напрямку переміщення та дій порушника, сприяє швидкому реагуванню наряду охорони із завчасного затриманню порушника, підвищує надійність охорони об'єкта в цілому

Система охоронної сигналізації – це комплекс взаємопов'язаних технічних засобів (датчиків, ліній блокування, сигналізаторів, приладів індикації, джерел електроживлення тощо) та організаційних заходів їх функціонування і використання з метою сповіщення особового складу охорони (отримання сигналів тривоги) про несанкціоновану спробу (факт) проникнення на об'єкт, що охороняється, або виникнення на об'єкті загорання чи інших впливів.

Системи периметрової охоронної сигналізації – це комплекс інженерно-сигнальних споруд, які утруднюють проникнення осіб та проїзд транспортних засобів на територію або у заборонну зону об'єкта, що охороняється, та видають сигнали сповіщення (тривоги) про будь-які зовнішні впливи на ці споруди.

Сповіщувачі (сигналізатори) – це пристрої, що відтворюють місцеві звукові та світлові сигнали тривоги і контролю (дзвоники гучного бою, ревуни, сирени та різні світлові маяки і лампи).

Технічні засоби охорони – технічні засоби, що використовуються під час здійснення охоронної діяльності: системи, прилади та обладнання для виявлення, оповіщення і попередження про наявність небезпеки для життя людей та/або майна (ст.1 Закону України "Про охорону діяльність") [21].

Технічні засоби охорони (засоби охоронної сигналізації) – це комплекс спеціальних технічних засобів, які автоматично забезпечують подачу сигналу тривоги при порушенні системи блокування об'єкта, що охороняється

підрозділом охорони. За принципами будови і дії технічні засоби охорони поділяють на п'ять основних елементів: датчики сигналізації, контрольно-приймальні прилади, акустичні та оптичні сповіщувачі, лінії охоронної сигналізації, джерела електроживлення.

Транспорт реагування – транспортний засіб, що знаходиться у власності суб'єкта охоронної діяльності, призначений для забезпечення негайного реагування персоналу охорони на протиправні дії щодо об'єкта охорони або на події та обставини, що завдають (можуть завдати) майнової шкоди або створюють можливу загрозу особистій безпеці громадян чи персоналу охорони на об'єктах охорони (ст.1 Закону України "Про охорону діяльність") [21].

Шлейф блокування – це токопровідний контур, розміщений на охоронюваному об'єкті, до якого у певній послідовності підключені датчики сигналізації. При порушенні стану датчиків або шлейфу блокування контрольно-приймальний прилад спрацьовує і видає сигнали тривоги.

Література до розділу XIV [13, 21, 31, 47, 78, 118, 119, 129]

РОЗДІЛ XV. СПЕЦІАЛЬНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІД НАПАДУ ТА ПРИМУСОВОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШНИКІВ

Активні спеціальні засоби поділяють на: 1) засоби активної оборони; 2) засоби забезпечення спеціальних операцій; 3) пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками. Модифікації спеціальних засобів, пов'язаних з видозміною їх конструкції та експлуатаційних параметрів, що не тягнуть за собою змін тактико-технічних властивостей, вводяться в дію наказами Міністра внутрішніх справ. У міру розробки нових спеціальних засобів активної оборони і забезпечення спеціальних операцій, їх перелік доповнюється Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства внутрішніх справ і висновком Міністерства охорони здоров'я, Генеральної прокуратури України.

[Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні: Постанова Ради Міністрів України від 27 лютого 1991 року № 49]

Види спеціальних засобів. Спеціальні засоби, що застосовуються при охороні громадського порядку, поділяють на дві основні групи:

- 1) пасивні засоби індивідуального захисту;
- 2) засоби активної оборони та примусового впливу на правопорушників.

Гумові палиці або кийки (вироби ПР-73м, ПР-89, ПР-90. ПРМ, ПРК, ПРС, Тонфа тощо) призначені для відбиття нападу правопорушників або припинення їх непокори, виконані з гуми, що зберігає свої основні властивості (пруткість, тривкість, гнучкість, еластичність і т.і.) у широкому інтервалі температур (від -40°C до $+40^{\circ}\text{C}$). Забороняється нанесення ударів гумовими палицями по голові, шії, ключичній та серцевій ділянці, животу, статевих органах [45].

Забороняється застосування спеціальних засобів:

а) до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що реально загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору;

б) у приміщеннях і на земельних ділянках, які закріплені за дипломатичними, консульськими та іншими представництвами іноземних держав, за винятком випадків, коли від глави дипломатичного або глави іншого відповідного представництва надійде прохання застосувати вказані засоби проти правопорушників;

в) у приміщеннях та виробництвах, пов'язаних з виготовленням вибухових чи легкозаймистих речовин, у дитячих і лікувальних закладах [45].

Засоби активної оборони та примусового впливу на правопорушників – це гумові кийки (призначені для відбиття нападу правопорушників або припинення їхньої непокори); кийки пластикові типу “тонфа”; наручники (використовуються з метою обмеження фізичного опору правопорушників); електрошокові пристрої; патрони і пристрої для них

вітчизняного виробництва, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; ручні газові гранати, а також патрони з газовими гранатами; газові балончики, патрони, гранати та інші спецзасоби з препаратами сльозоточивої та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензальмалонітрилу (CS) і речовини АЛГОГЕН (застосовуються для захисту громадян і самозахисту працівників міліції від нападу та інших дій, що створюють загрозу їхньому здоров'ю або життю). При застосуванні сльозоточивих речовин забороняється прицільна стрільба по правопорушникам, розкидання і відстрілювання гранат у натовп, повторне застосування їх у межах зони ураження в період дії цих речовин. Ці засоби забезпечують підтримку громадського порядку за допомогою активного впливу на правопорушників. За їх допомогою досягається короточасне позбавлення правопорушників можливості вести активні протиправні дії (за умови – не завдання шкоди їхньому здоров'ю та максимального забезпечення безпеки сторонніх осіб, які з якихось причин знаходяться поряд). Активні засоби захисту пристосовані і технічно придатні як для захисту, так і для нападу, тому вони мають спеціальну нормативну регламентацію застосування. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення і особи правопорушника [45].

При охороні громадського порядку можуть також використовуватися службові собаки, які пройшли відповідний курс дресирування, визнані придатними для службового користування і перебувають у штатах підрозділів службового собаківництва. Право застосування службових собак надається працівникам міліції, які несуть з ними службу. Службові собаки застосовуються на довгому і короткому поводках, без повідка, в наморднику і без нього, виходячи з конкретної ситуації, що склалася [45].

Засоби забезпечення спеціальних операцій – це: ранцеві апарати сльозоточивої дії “Облако” (Росія); світлозвукова граната “Заря” (Росія) та світлозвуковий пристрій “Пламя” (Росія); “Терен-7”, “Терен-7М” (Україна) (застосовуються на відстані не ближче двох метрів від людини); патрони з гумовою кулею “Волна-Р” (відстрілюються за допомогою спеціального карабіна КС-23 на відстані не ближче 40 метрів від людини і тільки по нижній частині ніг); малогабаритні вибухові пристрої “Ключ”, “Импульс” (Росія); водомети водомети на базі автоцистерни пожежної з лафетом (застосовуються для розсередження учасників масових безпорядків при температурі атмосферного повітря не нижче 0 град. С); бронемашини (типу БМП, БТР) та інші транспортні засоби; пристрій для примусової зупинки автотранспорту типу “Ёж-М” (забороняється його застосування для примусової зупинки автотранспорту, в тому числі вантажних автомобілів, що здійснюють перевезення людей; автотранспорту, приналежного дипломатичним, консульським та іншим представництвам іноземних держав; мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, а також на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах,

шляхопроводах, естакадах, у тунелях); службові спеціально-треновані собаки; електрошокери різні [45].

Засоби індивідуального захисту – це: 1) шоломи (сталіні армійські, “Сфера”, каска захисна пластмасова Ш-307, бронешолом “Каска-1”, шоломи кулестійкі ЗШМ-2, “Сокіл-1, 2” тощо); 2) бронежилети відкритого та прихованого носіння (ЖЗЛ-74, ЖЗТ-71, “Охоронець”, “Комфорт”, “Престиж”, “Клас”, “Панцир”, “Корсар”, “Бронекорсар”, “Шериф”, “Ескорт”, “Страж”, “Модуль”, “Бизон” тощо); 3) протиударні та броньові щити (“Витраж”, “Таран”, “Форт”, “Сокіл”, “Мате” тощо) [45].

Усі ці засоби призначені для забезпечення особистої безпеки працівників міліції при виконанні ними службових обов’язків. Їх використання не порушує права і законні інтереси громадян, тим більше не наносить шкоди їхньому здоров’ю і життю. Тому їх застосування спеціальної регламентації не потребує і обмежується переважно виконанням рекомендацій, що містяться в інструкціях до цих засобів.

Засоби пасивного захисту служать для захисту працівників міліції при виконанні ними службових обов’язків від ударів палицями, металевими предметами, пляшками та іншими твердими предметами, а також захищають від деяких видів вогнепальної зброї. Вони поділяються на захисні жилети, захисні куртки, захисні шоломи, захисні щити.

Захисні жилети та куртки призначені для захисту життєво важливих органів працівників міліції від можливих поранень при дії холодної і вогнепальної зброї:

а) бронежилети “Охоронець-1”, “Охоронець-2”, “Комфорт-1”, “Комфорт-2”, “Престиж-1”, “Престиж-2” призначені для захисту від ураження вогнепальною зброєю. До складу захисного пакету жилетів входить параарамідна тканина артикулу Kevlar товщиною 6мм, від поразки кулями зі сталевим осердям патронів індексу 57-Н-181с до пістолета Макарова калібру 9мм. Пакет “Охоронець-2” захищає від поразки кулями зі сталевим осердям патронів індексу 57-Н-134с до пістолета ТТ калібру 7,62мм;

б) бронежилет “Клас” складається із куртки з натуральної шкіри і зйомної бронепідкладки із параарамідної тканини артикулу Kevlar, захищає від ураження кулями до пістолета Макарова калібру 9мм;

в) бронежилети “Панцир-3-95”, “Корсар”, “Шериф-1” і “Шериф-2” складаються із грудки і спинки з кишнями для металевих захисних бронепластин, які з’єднуються між собою за допомогою бічних ременів і бретелей, захищають від поразки кулями пістолета ПСМ-5,45 мм (пістолетний патрон МПЦ-7Н7) та кулями пістолета ТТ 7,62 мм (пістолетний патрон 57-Н-134с);

г) бронежилети “Гарант”, “Бронекорсар-С” та “Бронекорсар-К” мають диференційний захист – укомплектовані додатковими металевими бронепластинами з протирикошетним прошарком, що забезпечують захист від поразки кулями автомата АК-74 калібру 5,45мм (автоматний патрон 7Н10) та кулями гвинтівки СВД калібру 7,62мм (гвинтівковий патрон 57-Н-323с);

д) бронежилет “Лотос-2” (Україна) призначений для напівскритого носіння під верхнім одягом. Призначений для захисту від куль пістолета ПМ. Складається із грудки і спинки, які мають захисні елементи і антитравматичні вкладиші із спіненого полімеру. Має також захисний паховий елемент. Площа захисту – 0,46 кв.м. Вага – 4 кг;

е) бронежилет “Поліс-32” призначений для захисту від куль будь-якого виду кобурної зброї, яка має стандартну кулю, мисливської рушниці, обрізних мисливських рушниць, які мають свинцеві кулі, пістолетів-кулеметів, а також ріжучих ударів. Площа захисту: основна – 0,31 кв.м, додаткова – 0,14 кв.м. Вага – 8 кг.

ж) бронежилет “НІКА-2” для скритого носіння, легкий, призначений для захисту від куль пістолета ПМ та колючої холодної зброї. Складається з грудки і спинки, які мають захисні елементи, і з’єднані між собою текстильними застібками, що забезпечує підгонку по розміру і росту. У передній частині бронежилету є внутрішні кишені для додаткових металевих елементів, які захищають від холодної зброї. Площа захисту від куль пістолета ПМ – до 0,44 кв.м, від усіх видів холодної зброї – до 0,55 кв.м. Вага – 2,4-2,7 кг залежно від розміру.

Захисні шоломи – це:

а) армійська сталева каска (Росія) захищає особу від шротових зарядів мисливських рушниць (дріб № 00), малокаліберних гвинтівок і пістолетів, спортивних револьверів, револьвера типу “Наган” при пострілі з дистанції більш ніж 5 м. Вага – 1,3 кг;

б) спеціальний протиударний пластмасовий шолом із прозорим забралом, який захищає обличчя (Росія) Вага – 1 кг;

в) протиударний шолом ШПУ-1 (Україна), складається із склопластикового ковпака, обрамленого гумовим профілем;

г) спеціальний титановий шолом “Сфера” – для захисту від поразки такими типами вогнепальної зброї, як пістолети калібру 5,6 мм; 6,35 мм, Браунінг 6,35мм, 7,62 мм револьверні;

д) бронешолом “Каска-1” – для захисту від поразки кулями зі сталевим осердям патронів індексу 57-Н-181с до пістолета Макарова калібру 9мм.

Армійська каска і спеціальні шоломи мають усередині амортизатор, призначений для зм’якшення ударного впливу на голову.

Захисні щити – це:

а) прозорі пластмасові щити з ударостійкого пластику (920x510 мм, товщина 4 мм) – забезпечують надійний захист від удару, широкий огляд, мають пристосування для тримання та амортизаційну прокладку. Вага 2,9 кг.

б) алюмінієві щити забезпечують надійний захист від ударів камінням, пляшками, палицями, металевими прутами і т.п., від дробу № 0 та № 1, відстріляних із мисливської рушниці на відстані більше 12 м.;

в) бронещити типу БЗТ-75, “Таран” з титанового сплаву (товщина – 4 мм, площа - 21,2 кв. дм, вага – 5 кг) використовуються при проникненні у заблоковане злочинцями приміщення за наявності у них вогнепальної зброї. Повністю захищають від поразки із пістолетів усіх калібрів і мисливських

рушниць при стрільбі будь-яким типом куль. Бронежити застосовуються у комплекті із захисними жилетами ЖЗТ-71 і сталевими армійськими касками при затриманні озброєних злочинців. У такому складі захист забезпечується від поразки із карабінів та автоматів.

Заходи безпеки та забезпечення життєдіяльності під час застосування спецзасобів. Використовувати спецзасоби необхідно так, щоб виключити враження особового складу міліції. Проте повністю забезпечити це важко, особливо у випадках ліквідування масових безпорядків, коли одночасно застосовується значна кількість потужних спецзасобів. Тому необхідно пам'ятати про наступне:

- 1) приведення у готовність газових гранат та заряджання відстрілюючих пристроїв здійснюється тільки перед безпосереднім їх застосуванням;
- 2) при застосуванні газодимних спецзасобів необхідно уникати ураження особового складу міліції з урахуванням конкретних умов і обставин;
- 3) в разі ураження газодимною хмарою потерпілому необхідно надати первинну до лікарську допомогу;
- 4) особовий склад оперативних груп, що застосовує газодимні спеціальні засоби, повинен мати при собі протигази.

Категорично забороняється:

- 1) розбирати спецзасоби;
- 2) застосовувати сльозоточиві та дратівні спецзасоби зі строком дії, що минув;
- 3) застосовувати спецзасоби, що мають видимі ушкодження (тріщини, прим'ятості корпусу та пускового пристрою);
- 4) механічно впливати на спецзасоби;
- 5) передавати спецзасоби стороннім особам;
- 6) застосовувати спецзасоби сльозоточивої та дратівної дії за відсутності шляхів відходу натовпу та зон його розосередження, а також у приміщеннях і на відкритій місцевості, де, крім правопорушників, знаходяться сторонні особи (особливо діти і жінки) до видалення цих осіб;
- 7) застосовувати спецзасоби у приміщеннях, де може утворюватись рівень концентрації газодимної хмари небезпечний для здоров'я і життя людини;
- 8) закидати спецзасоби у натовп, щоб не викликати травмування людей;
- 9) прицільно відстрілювати спецзасоби в упор по правопорушниках;
- 10) прицільно стріляти з газового пістолета у ділянку голови правопорушника, а гумовими кулями – в область голови, шиї, грудей (у жінок), пах, статеві органи;
- 11) наносити удари гумовими палицями по голові, шиї, ключичній та серцевій області, животі, статевих органах людини.

У разі порушення заходів безпеки та забезпечення життєдіяльності при застосуванні спеціальних засобів, що призвело до надзвичайної події, особи, з вини яких вона була допущена, залежно від обставин та наслідків події, притягаються до дисциплінарної або кримінальної відповідальності.

Класи засобів бронезахисту такі:

1 кл. – від холодної зброї, кидаємих предметів (типу "Кора-3", "Панцир-універсал", "ЖЗЛ-74");

2 кл. – від пістолетних куль 5,6 мм, 6,35 мм, 7,62 мм револьверних, 7,65 мм "Браунінг", 9 мм ПМ, "Парабеллум" з свинцевою кулею (типу "Кора-1");

3 кл. – від пістолетних куль усіх калібрів, обрізів, нарізної мисливської зброї, холодної зброї (типу "Мираж-М", "ЖЗТ-71М");

4 кл. – від куль усіх видів і типів мисливської зброї, пістолетів-кулеметів всіх систем і калібрів (типу "6БЗТМ-01");

5 кл. – від куль автоматичної зброї та всіх систем зброї 1-4 класів захисту (типу "6Б5-15").

У міру розробки нових спеціальних засобів індивідуального захисту класи засобів бронезахисту можуть змінюватися і доповнюватися.

Наручники (вириб БР) – це симетричні металеві каблучки, що вільно обертаються між двома щокми, сполучені між собою ланцюжком, які надіваються на руки злочинцеві при затриманні. Розмикання каблучок провадиться ключем. Маса наручників без ключів – біля 300 гр. Використовуються з метою обмеження фізичного опору правопорушників на час, необхідний для конвоювання затриманих до міліції. При застосуванні наручників потрібно періодично (не рідше як через 2 години) перевіряти стан фіксації замків. Руки в наручниках мають знаходитись у положенні позаду. Безперервне утримання в наручниках допускається не більше як 2 години, після чого вони знімаються на час до 15 хвилин. Не допускається застосування наручників до жінок, неповнолітніх віком до 16 років, перестарілих, інвалідів з явно вираженими ознаками інвалідності. Про кожний випадок застосування наручників працівник міліції доповідає своєму безпосередньому начальникові. У випадку неправомірного їх застосування працівник міліції підлягає відповідальності [45].

Пасивні спеціальні засоби – див. Засоби індивідуального захисту.

Попередження про застосування спеціальних засобів має передувати застосуванню спеціальних засобів, за винятком необхідності відбиття раптового нападу на працівника міліції та звільнення заручників. Попередження може бути зроблено голосом, а при значній відстані або зверненні до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі мови, і в кожному випадку бажано рідною мовою осіб, проти яких ці засоби застосовуватимуться, та українською і російською мовами не менш як 2 рази з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення [45].

Порядок застосування спеціальних засобів. Застосування спеціальних засобів повинно здійснюватись так, щоб завдавати якнайменшої шкоди здоров'ю правопорушників та максимально забезпечити безпеку сторонніх осіб, які з яких-то причин знаходяться поряд.

Рішення про застосування спеціальних засобів приймає службова особа, відповідальна за забезпечення громадського порядку, або керівник конкретної операції. Працівники міліції, які діють індивідуально, приймають такі рішення самостійно.

Перед застосуванням спеціальних засобів, за винятком необхідності відбиття раптового нападу на працівника міліції та звільнення заложників, необхідно зробити попередження про намір їх використання. Попередження може бути зроблене голосом, а при значній відстані або зверненні до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі мови і в кожному випадку бажано рідною мовою осіб, проти яких ці засоби застосовуватимуться, та українською і російською мовами не менш як 2 рази з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення. Без попередження спеціальні засоби можуть застосовуватися, якщо виникає безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян чи працівників міліції.

Про застосування спеціальних засобів працівник міліції доводить письмовим рапортом до відомо безпосереднього начальника (особу, що його замінює) із зазначенням: коли, де, проти кого, за яких обставин застосовувалися спеціальні засоби та наслідки їх застосування.

Після застосування спеціальних засобів проводиться огляд місцевості і приміщень з метою виявлення потерпілих, можливих вогнищ, пошкодження об'єктів життєзабезпечення, а також збору спеціальних засобів, що не спрацювали, а при необхідності робиться дегазація.

У кожному випадку застосування спеціальних засобів працівник міліції зобов'язаний в найкоротший строк забезпечити надання потерпілим необхідної медичної допомоги, повідомити лікаря або медичний заклад про те, який засіб застосовувався у кожному конкретному випадку.

Про поранення або смерть, заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, що сталися внаслідок застосування спеціальних засобів, працівник міліції повинен вжити заходів щодо забезпечення охорони місця події та негайно і письмово повідомити своєму безпосередньому начальникові для сповіщення прокуророві. Начальник органу чи установи внутрішніх справ, командир частини внутрішніх військ доповідає вищестоящому керівнику. При необхідності інформуються керівники органів місцевої влади.

У випадку неправомірного застосування спеціальних засобів або їх втрати чи передачі іншій особі без відповідного дозволу проводиться службове розслідування. Перевищення повноважень по застосуванню спеціальних засобів тягне за собою особисту відповідальність, встановлену законом [45].

Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні визначають порядок застосування спеціальних засобів особовим складом міліції та іншими працівниками органів і установ внутрішніх справ, військовослужбовцями внутрішніх військ, які залучаються до охорони громадського порядку і громадської безпеки, боротьби зі злочинністю, та перелік спеціальних засобів [45].

Правова основа застосування спеціальних засобів – це: Закон України “Про міліцію” (ст. 12 – Умови і межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї; ст. 14 – Застосування спеціальних засобів); Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” (ст. 8 – Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, п. 19); Закон України “Про попереднє ув'язнення” (ст. 18 – Заходи безпеки і підстави

для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї); постанова Ради Міністрів України від 27 лютого 1991 р. № 49 “Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні” з відповідними подальшими змінами і доповненнями; Кримінальний кодекс України (ст. 15 – Необхідна оборона, ст. 16 – Крайня необхідність) – є правовою основою діяльності працівників міліції та застосування спеціальних заходів при захисті життя, здоров’я, честі, гідності, інтересів чи прав особи, яка захищається або іншої особи, інтересів суспільства або держави від суспільно небезпечних посягань та самозахисту шляхом завдання шкоди тому, хто посягає, якщо такі дії були зумовлені потребою негайного відвернення чи припинення посягання; накази МВС України.

Правомірність (законність) застосування спеціальних засобів, вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються обставинами, що склалися, характером правопорушення та особою правопорушника. Спеціальні засоби активного впливу повинні застосовуватися тільки проти осіб, що чинять злочини або злісно порушують громадський порядок, у випадках, коли прийняття інших передбачених законом заходів не забезпечує необхідного результату. Застосування спеціальних засобів покликане всебічно сприяти реалізації норм права, що визначають компетенцію працівників міліції. Водночас застосування спеціальних засобів повинно здійснюватися у повній відповідності до вимог законів та нормативних актів, що регламентують цю область діяльності органів внутрішніх справ [45].

Пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками – це малогабаритні підривні пристрої “Ключ”, “Імпульс”. Забороняється їх застосування для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками, де перебувають заложники [45].

Спеціальні засоби застосовуються у випадках, коли використано і не дали бажаних результатів усі інші форми попереднього впливу на правопорушників:

а) для захисту громадян і самозахисту працівника міліції від нападу та інших дій, що створюють загрозу їхньому життю або здоров’ю;

б) для припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку;

в) для відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їхньої приналежності, або їх звільнення у разі захоплення;

г) для затримання і доставлення до міліції або іншого службового приміщення осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і утримання осіб, затриманих і підданих арешту, взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір працівникам міліції або якщо є підстави вважати, що вони можуть вчинити втечу чи завдати шкоди оточуючим або собі;

д) для припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу

транспорту, життєдіяльність населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей;

є) для припинення опору працівникові міліції та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки по охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю;

ж) для звільнення заложників [45].

Спеціальні засоби захисту особового складу та примусового впливу на правопорушників (спеціальні засоби) – це комплекс спеціальних засобів, які використовуються для індивідуального захисту працівників органів внутрішніх справ (міліції) від нападу та припинення правопорушень, фізичного опору, насильницьких дій, безчинства і подолання протидії законним вимогам працівників міліції, якщо інші способи не забезпечили їх виконання. До групи спеціальних засобів належать: наручники, гумові палиці, засоби зв'язування, гамівні сорочки, слезоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відчинення захоплених приміщень, примусової зупинки автотранспорту, водомети, бронемашини, пожежні машини з лафетами тощо, а також використання службових собак.

Спеціальні засоби слезоточивої та дратівної дії – це ручні та дистанційні газо-димні гранати; спеціальні засоби аерозольного типу (газові балончики); пістолети та револьвери сигнально-газові.

Спеціальні засоби ударної дії – це патрони з гумовою кулею "Волна-Р" (Росія) ударної непроникливої дії призначені для прицільного відстрілу із спецкарабіну типу КС-23; пістолет "Форт-12Р" з гумовими кулями (Україна) призначений для стрільби кулями непроникливої дії; пістолет-ракетниця сигнальний типу ПРС-1 (Україна) призначений для стрільби освітлювальними та сигнальними патронами, а також для відстрілювання дистанційних спецзасобів. Ці засоби застосовуються для забезпечення захисту громадян і особистої безпеки працівників міліції при виконанні ними службових обов'язків.

Тонфа – це пластиковий кийок із бічною рукояттю (є різновидом американського гумового поліцейського кийка із бічною рукояттю – ПР-24). Забороняється нанесення ударів кийком по голові, шиї, сонячному сплетінні, ключичній ділянці, низу живота, статевих органах, нирках, кіпчику.

Література до розділу XV

[3, 13, 19, 21, 22, 31, 36, 42, 45, 48, 53, 118, 119, 128, 129, 137, 140]

РОЗДІЛ XVI. ТЕХНІЧНИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ. ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ

Автоматизована система (АС) – це організаційно-технічна система, що реалізує інформаційну технологію і об'єднує обчислювальну систему (ОС), фізичне середовище, персонал і інформацію, яка обробляється (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Авторизований користувач – це користувач, що володіє певними повноваженнями (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Адміністратор – це користувач, роль якого включає функції керування КС і/або комплексом засобів захисту (КЗЗ) (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Адміністратор безпеки – це адміністратор, відповідальний за дотримання політики безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Активне приховування інформації – це приховування інформації створенням таких фізичних полів та речовин, які утруднюють здобування інформації або спричиняють невизначеність її змісту (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Аналіз прихованих каналів – це послуга, яка забезпечує гарантію того, що приховані канали в комп'ютерній системі (КС) відсутні, знаходяться під наглядом або, принаймні, відомі (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Аналіз ризику – це процес визначення загроз безпеці інформації та їх характеристик, слабких сторін комплексної системи захисту інформації (КСЗІ) (відомих і припустимих), оцінки потенційних збитків від реалізації загроз та ступеню їх прийнятності для експлуатації АС (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Аналізатор спектра – спеціалізований пристрій, призначений для приймання сигналів, аналізу їхньої структури та подання їх у координатах «частота- амплітуда».

Антивірусні програми – це програми, які використовуються для виявлення та знищення комп'ютерних вірусів.

Атака – це спроба реалізації загрози (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Атестація виділених приміщень – це комплекс спрямованих на реалізацію заходів з технічного захисту інформації (ТЗІ) робіт, метою яких є приведення виділених приміщень у відповідність до вимог нормативних документів системи ТЗІ та визначення відповідності захищеності виділеного приміщення встановленій категорії.

Безпека інформації – це стан інформації, в якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99).

Блокування інформації – це унеможливлення санкціонованого доступу до інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Блокування інформації в системі – це дії, внаслідок яких унеможлиблюється доступ до інформації в системі [10].

Виділені приміщення – це приміщення, в яких циркулює інформація з обмеженим доступом (ІзОД).

Виток інформації – це: 1) неконтрольоване поширення інформації, яке призводить до її несанкціонованого одержання (ДСТУ 3396.2-97) [66];

2) результат дій, внаслідок яких інформація в системі стає відомою чи доступною фізичним та/або юридичним особам, що не мають права доступу до неї [10].

Відкритий текст – це дані з доступним семантичним змістом (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Відмова – це втрата здатності КС або її компонента виконувати певну функцію (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Вразливість системи – це нездатність системи протистояти реалізації певної загрози або сукупності загроз (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Втрата інформації – це неконтрольоване розповсюдження інформації, що веде до її несанкціонованого одержання (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Гарантії – це сукупність вимог (шкала оцінки) для визначення міри упевненості, що КС коректно реалізує політику безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Гриф секретності – є обов'язковим реквізитом кожного матеріального носія інформації, що віднесена до державної таємниці. Він має містити відомості про ступінь секретності цієї інформації (“особливої важливості”, “цілком таємно”, “таємно”), строк засекречування інформації та посадову особу, яка надала зазначений гриф. Якщо гриф секретності неможливо нанести безпосередньо на носій інформації, він має бути зазначений у супровідних документах [9].

Дезінформування – це спосіб технічного захисту інформації, який полягає у формуванні свідомо хибної інформації для унеможливлення несанкціонованого доступу до істинної інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Державна таємниця – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України і які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею та підлягають охороні з боку держави [10].

Державна таємниця у сфері державної безпеки і охорони правопорядку – це інформація: 1) про зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, засоби, форми, методи і результати розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності; про осіб, які співробітничать або раніше співробітничали на конфіденційній основі з органами, що здійснюють таку діяльність; 2) про організацію та порядок здійснення охорони вищих органів законодавчої і виконавчої влади, державних банківських установ і вищих посадових осіб держави; 3) про систему урядового та спеціального зв'язку; 4) про розробку і використання шифрів, роботу з ними, проведення наукових досліджень в галузі криптографії; 5) про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці. Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей якщо цим будуть порушуватися конституційні права людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення [10].

Детектор диктофонів – пристрій, призначений для оперативного виявлення диктофону у співрозмовника.

Детектор поля – пристрій, призначений для оперативного виявлення засобів передачі електромагнітних хвиль.

Дешифратор (декодер) – пристрій, за допомогою якого здійснюється розкодування.

Джерела загроз – це може бути діяльність іноземних розвідок, а також навмисні або ненавмисні дії юридичних і фізичних осіб (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Дозвіл – це документ, що надає право на виконання робіт з технічного захисту інформації для власних потреб [51].

Достовірний канал – це захищений шлях передачі інформації між користувачем і КЗЗ, що не може бути імітований, а інформація, що передається ним, не може бути отримана або модифікована стороннім користувачем або процесом (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Доступ до інформації – це: 1) вид взаємодії двох об'єктів КС, внаслідок якого створюється потік інформації від одного об'єкта до іншого і/або відбувається зміна стану системи (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74]; 2) можливість одержання, оброблення інформації, її блокування та (чи) порушення цілісності (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Доступ до інформації в системі – це отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі [10].

Доступність – це властивість ресурсу системи (КС, послуги, об'єкта КС, інформації), яка полягає в тому, що користувач і/або процес, який володіє відповідними повноваженнями, може використовувати ресурс відповідно до правил, встановлених політикою безпеки, не очікуючи довше заданого (малого) проміжку часу, тобто коли він знаходиться у вигляді, необхідному користувачеві, в місці, необхідному користувачеві, і в той час, коли він йому необхідний (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Доступність інформації – це властивість інформації бути захищеною від несанкціонованого блокування [51].

Етапи здійснення ТЗІ – це: 1 етап – визначення й аналіз загроз; 2 етап – розроблення системи захисту інформації; 3 етап – реалізація плану захисту інформації; 4 етап – контроль функціонування та керування системою захисту інформації (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Ефективність технічного захисту інформації – це ступінь відповідності вжитих заходів щодо технічного захисту інформації встановленим вимогам (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Загроза – це будь-які обставини або події, що можуть бути причиною порушення політики безпеки інформації і/або нанесення збитків АС (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Загроза для інформації – це витік, можливість блокування чи порушення цілісності інформації (примітка: загрози для інформації можуть виникати під час використання технічних засобів чи технологій, недосконалих щодо захисту інформації) (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Загрози інформації можуть здійснюватися – 1) технічними каналами, що включають канали побічних електромагнітних випромінювань і наводок, акустичні, оптичні, радіо-, радіотехнічні, хімічні та інші канали; 2) каналами

спеціального впливу шляхом формування полів і сигналів з метою руйнування системи захисту або порушення цілісності інформації; 3) несанкціонованим доступом шляхом підключення до апаратури та ліній зв'язку, маскування під зареєстрованого користувача, подолання заходів захисту для використання інформації або нав'язування хибної інформації, застосування закладних пристроїв чи програм та вкорінення комп'ютерних вірусів (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Закладний пристрій – це потай встановлюваний технічний засіб, який створює загрозу для інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Залишковий ризик – це ризик, що залишається після впровадження заходів забезпечення безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Засекречування інформації, що віднесена до державної таємниці – здійснюється шляхом надання відповідному документу, виробу або іншому матеріальному носію інформації грифа секретності [9].

Засоби захисту – це програмні, програмно-апаратні та апаратні засоби, що реалізують механізми захисту (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Засоби технічного захисту інформації – це: 1) це пристрої та (чи) програмні засоби, основне призначення яких – захист інформації від загроз (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 2) технічні засоби загального призначення і спеціальні технічні засоби.

Захист від несанкціонованого доступу – це запобігання або істотне утруднення несанкціонованого доступу до інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Захист інформації – сукупність заходів, які забезпечують попередження несанкціонованого доступу до інформації.

Захист інформації в АС – це діяльність, яка спрямована на забезпечення безпеки оброблюваної в АС інформації та АС в цілому, і дозволяє запобігти або ускладнити можливість реалізації загроз, а також знизити величину потенційних збитків внаслідок реалізації загроз (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Захист інформації в системі – це діяльність, спрямована на запобігання несанкціонованим діям щодо інформації в системі [10].

Захищена комп'ютерна система – це комп'ютерна система, яка здатна забезпечувати захист оброблюваної інформації від певних загроз (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Захищений канал – канал зв'язку, що забезпечує недоступність інформації, що передається по ньому.

Захищений технічний засіб – це технічний засіб, у якому додатково до основного призначення передбачено функцію захисту інформації від загроз (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Заходи забезпечення безпеки – це послуги, функції, механізми, правила і процедури, призначені для забезпечення захисту інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Збій – відрізняється від відмовлення тимчасовим показником тривалості відновлення після порушення функціонування.

Знищення інформації в системі – це дії, внаслідок яких інформація в системі зникає (Закон України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”).

Зона безпеки інформації – це простір, за межами якого забезпечена безпека інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Ідентифікатор об'єкта КС – це унікальний атрибут об'єкта КС, що дозволяє однозначно виділити даний об'єкт серед подібних (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Ідентифікація – це процедура присвоєння ідентифікатора об'єкту КС або встановлення відповідності між об'єктом і його ідентифікатором; впізнання (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Інженерно-технічні заходи охорони державної таємниці – з метою технічного захисту інформації підприємства, установи і організації, які здійснюють діяльність, пов'язану з державними таємницями, зобов'язані використовувати захищені засоби обробки, передачі, збереження інформації та технічні пристрої її захисту, сертифіковані на відповідність цих засобів та пристроїв нормативам технічної захищеності. Підприємства, установи і організації мають право здійснювати діяльність, пов'язану з виробництвом та сервісним обслуговуванням систем і засобів, виконанням робіт, наданням послуг, що забезпечують технічний захист державної таємниці, виключно за наявності відповідного дозволу (ліцензії). Сертифікація та ліцензування, передбачені цією сттею, здійснюються Державною службою України з питань технічного захисту інформації (ст. 34 Закону України “Про державну таємницю”) [9].

Інформативний сигнал (ТЗІ) – фізичні поля та (чи) хімічні речовини, що містять інформацію (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Інформація з обмеженням доступом - інформація, право доступу до якої обмежено встановленими правовими нормами і (чи) правилами (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Інформаційна (автоматизована) система – це: 1) організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів [10]; 2) автоматизована система, комп'ютерна мережа або система зв'язку [51]; 3) організаційно упорядкована сукупність документів, масивів документів і інформаційних технологій із використанням засобів обчислювальної техніки і зв'язку, що реалізують інформаційні процеси; 4) система обробки даних засобами накопичення, зберігання, оновлення та їх пошуку і відображення; 5) програмно-апаратний комплекс, який складається з системного та прикладного програмного забезпечення, а також периферійного та мережного обладнання.

Інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує її формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави. Або: *Інформаційна безпека* - спроможність користувача інформації та інформаційних технологій протистояти технічним розвідкам.

Інформаційна безпека телекомунікаційних мереж – це здатність телекомунікаційних мереж забезпечувати захист від знищення, перекручення, блокування інформації, її несанкціонованого витоку або від порушення встановленого порядку її маршрутизації [28].

Інформаційно-телекомунікаційна система – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [10].

Інформація – це: 1) відомості про об'єкти, процеси та явища (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 2) відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Інформація з обмеженим доступом (ІзОД) – це: 1) інформація, право доступу до якої обмежено встановленими правовими нормами і (чи) правилами (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 2) інформація, що становить державну або іншу передбачену законодавством України таємницю, конфіденційна інформація, що є державною власністю чи передана державі у володіння, користування, розпорядження (ДСТУ 3396.0-96) [65]. За своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну (ст. 30 Закону України “Про інформацію”) [12].

Класифікація загроз безпеці комп'ютерних систем – за:

1. *Метою реалізації загрози*: 1) порушення конфіденційності інформації; 2) порушення цілісності інформації; 3) порушення працездатності комп'ютерної системи.

2. *Принципом впливу на комп'ютерну систему*: 1) з використанням доступу суб'єкта системи (користувача, процесу) до об'єкта (файла даних, каналу зв'язку і т.ін.); 2) з використанням прихованих каналів.

3. *Характером впливу на комп'ютерну систему*: 1) активний; 2) пасивний.

4. *Помилкою у системі захисту*: 1) неадекватність політики безпеки реальній комп'ютерній системі; 2) помилки адміністративного керування (некоректна реалізація або підтримка прийнятій політики безпеки в даній комп'ютерній системі); 3) помилки в алгоритмах програм, у зв'язках між ними і т.ін. (виникають на етапі проектування програми або комплексу програм); 4) помилки реалізації алгоритмів програм (помилки кодування), зв'язків між ними і т.ін. (виникають на етапі реалізації або наладки).

5. *Способом впливу на комп'ютерну систему*: 1) в інтерактивному режимі; 2) у пакетному режимі.

6. *Об'єктом атаки*: 1) комп'ютерна система в цілому; 2) об'єкти комп'ютерної системи (дані, програми, пристрої системи, процеси і підпроцеси користувачів і т.ін.); 3) канали передачі даних (пакети даних і самі канали).

7. *Засобами атаки, які використовуються*: 1) стандартне програмне забезпечення; 2) спеціально розроблені програми.

8. *Станом об'єкта в момент атаки*: 1) зберігання інформації; 2) передачі інформації; 3) обробки інформації.

Класифікація комп'ютерних вірусів – це: 1) за середовищем існування вірусу (файлові; бутові; мережні); 2) за способом зараження середовища

існування (резидентні; нерезидентні); 3) за деструктивними можливостями вірусу (нешкідливі; безпечні; небезпечні; дуже небезпечні).

Комп'ютерна система (КС) – це сукупність програмно-апаратних засобів, яка подана для оцінки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Комп'ютерний вірус – це: 1) програма, що володіє здатністю до самовідтворення і, як правило, здатна здійснювати дії, які можуть порушити функціонування КС і/або зумовити порушення політики безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74]; 2) це програма, що розмножується та поширюється самочинно (примітка: комп'ютерний вірус може порушувати цілісність інформації, програмне забезпечення та (чи) режим роботи обчислювальної техніки) (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Комплекс засобів захисту (КЗЗ) – це сукупність програмно-апаратних засобів, які забезпечують реалізацію політики безпеки інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Комплекс технічного захисту інформації – це сукупність заходів та засобів, призначених для реалізації технічного захисту інформації в інформаційній системі або на об'єкті (Указ Президента України “Про Положення про технічний захист інформації в У).

Комплексна система захисту інформації (КСЗІ) – це: 1) взаємопов'язана сукупність організаційних та інженерно-технічних заходів, засобів і методів захисту інформації [10]; 2) сукупність організаційних і інженерних заходів, програмно-апаратних засобів, які забезпечують захист інформації в АС (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Комплексний технічний захист інформації з обмеженим доступом – це застосування організаційних заходів, системи інженерно-технічних споруд разом з технічними засобами загального призначення та спеціальними технічними засобами.

Конфіденційна інформація – це: 1) відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов (ст. 30 Закону України “Про інформацію”) [12]; 2) інформація з обмеженим доступом, якою володіють, користуються чи розпоряджаються окремі фізичні чи юридичні особи або держава і порядок доступу до якої встановлюється ними (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Конфіденційність інформації – це: 1) властивість інформації бути захищеною від несанкціонованого ознайомлення [51]; 2) властивість інформації, яка полягає в тому, що інформація не може бути отримана неавторизованим користувачем і/або процесом (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Концепція технічного захисту інформації в Україні – визначає основи державної політики у сфері захисту інформації інженерно-технічними заходами. Технічний захист інформації (ТЗІ) є складовою частиною забезпечення національної безпеки України (ст. 1 Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні, що затверджена постановою КМ України від 08.10.97 р.) [39].

Користувач – це фізична особа, яка може взаємодіяти з КС через наданий їй інтерфейс (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Користувач інформації в системі – це фізична або юридична особа, яка в установленому законодавством порядку отримала право доступу до інформації в системі [10].

Криптографічний захист інформації – це вид захисту інформації, що реалізується шляхом перетворення інформації з використанням спеціальних (ключових) даних з метою приховування/відновлення змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства тощо [10].

Криптографічний захист інформації з тимчасовою стійкістю - спосіб криптографічного перетворення інформації, за якого час знецінення (“старіння”) інформації не перевищує часу розкриття її змісту без знання ключових даних.

Криптографія – галузь знань про методи і способи перетворення (шифрації) інформації з метою її захисту від несанкціонованого доступу.

Критерії оцінки захищеності – це сукупність вимог (шкала оцінки), що використовується для оцінки ефективності функціональних послуг безпеки і коректності їх реалізації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Критична інформація – це інформація, що вимагає захисту; будь-яка інформація, втрата або неправильне використання якої (модифікація, ознайомлення) може нанести шкоду власникові інформації або АС, або будь-якій іншій фізичній (юридичній) особі чи групі осіб (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Ліцензія – це документ, що засвідчує право суб'єкта господарювання на здійснення зазначеного в ньому виду діяльності у сфері телекомунікацій протягом визначеного строку на конкретних територіях з виконанням ліцензійних умов (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Локатор – пристрій, що визначає місце перебування об'єкту за допомогою відбитих від них або випромінюваних ними будь-яких хвиль.

Локатор нелінійних переходів (нелінійний локатор) - пристрій, що визначає місце перебування об'єкту за допомогою електромагнітних хвиль, які випромінюють нелінійні переходи радіоелементів об'єкту.

Люк – це залишені розробником не документовані функції, використання яких дозволяє обминути механізми захисту (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Мета технічного захисту інформації – це: 1) запобігання витоку або порушенню цілісності ІзОД (ДСТУ 3396.0-96) [65]; 2) своєчасне виявлення загроз та запобігання порушенню цілісності ІзОД і витоку її технічними каналами.

Механізми захисту – це конкретні процедури і алгоритми, що використовуються для реалізації певних функцій і послуг безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Модель загроз – це абстрактний формалізований або неформалізований опис методів і засобів здійснення загроз (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Модель загроз для інформації – це формалізований опис методів та засобів здійснення загроз для інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Модель порушника – це абстрактний формалізований або неформалізований опис порушника (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Модель технічної розвідки – це формалізований опис методів, засобів та можливостей технічної розвідки (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Модифікація – це зміна користувачем або процесом інформації, що міститься в об'єкті (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Навмисні канали витоку інформації з обмеженим доступом – створюються відповідним формуванням (перетворенням) полів або середовищ їх поширення з метою забезпечення сприятливих умов для витоку інформації з обмеженим доступом.

Надійність – це властивість системи зберігати в часі у встановлених межах значення всіх характеристик, що визначають її здатність виконувати необхідні функції в умовах заданих режимів експлуатації.

Нелінійний локатор - пристрій, що визначає місце перебування об'єкту за допомогою електромагнітних хвиль, які випромінюють нелінійні переходи радіоелементів.

Ненавмисний канал витоку інформації – це технічний канал витоку інформації, в якому носії інформації та (чи) середовище їх поширення формуються самочинно (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Несанкціонований доступ до інформації – це: 1) доступ до інформації, за якого порушуються встановлений порядок його здійснення та (чи) правові норми (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 2) доступ до інформації, здійснюваний з порушенням ПРД (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Несанкціоновані дії щодо інформації в системі – це дії, що провадяться з порушенням порядку доступу до цієї інформації, встановленого відповідно до законодавства [10].

Нормативні документи системи ТЗІ – це: 1) нормативні документи із стандартизації у галузі ТЗІ; 2) державні стандарти та прирівняні до них нормативні документи; 3) нормативні акти міжвідомчого значення, що реєструються у Міністерстві юстиції України; 4) нормативні документи міжвідомчого значення технічного характеру, що реєструються уповноваженим Кабінетом Міністрів органом; 5) нормативні документи відомчого значення органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Норми захисту (інформації) - гранично допустимі значення показників (критеріїв), які забезпечують задану ефективність захисту (інформації).

Норми ефективності захисту (інформації) - гранично допустимі значення рівня небезпечного сигналу (відношення небезпечний сигнал/завада), при яких забезпечується відповідна категорія ефективності захисту (інформації).

Норми ефективності ТЗІ - гранично допустимі значення показників (критеріїв), які забезпечують задану ефективність технічного захисту інформації.

Носій інформації (ТЗІ) - матеріальний об'єкт, в тому числі фізичні поля, що містить інформацію, яка підлягає захисту від загроз (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Носії інформації з обмеженим доступом – це: 1) можуть бути фізичні поля, сигнали, хімічні речовини, що утворюються в процесі інформаційної діяльності, виробництва й експлуатації продукції різного призначення (ДСТУ 3396.0-96) [65]; 2) матеріальні об'єкти, що містять інформацію з обмеженим доступом (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Об'єкт технічного захисту – це інформація з обмеженим доступом (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Об'єкти захисту в системі – це інформація, що обробляється в ній, та програмне забезпечення, яке призначено для обробки цієї інформації [10].

Обробка інформації в системі – це виконання однієї або кількох операцій, зокрема: збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрації, приймання, отримання, передавання, які здійснюються в системі за допомогою технічних і програмних засобів [10].

Обчислювальна система (ОС) – це сукупність програмних-апаратних засобів, призначених для обробки інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Ознайомлення – це одержання користувачем або процесом інформації, що міститься в об'єкті (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Оперативні заходи охорони державної таємниці – здійснюються в ході контррозвідувальної, розвідувальної та оперативно-розшукової діяльності органами Служби безпеки України та іншими державними органами, яким право здійснення такої діяльності надано законодавством. Перелік і порядок застосування оперативних заходів визначаються відповідним законодавством (ст. 36 Закону України “Про державну таємницю”) [9].

Основні методи технічного захисту мовної інформації з обмеженим доступом від закладних пристроїв – є їх виявлення, усунення та подавлення або використання з метою дезінформації.

Основні завдання режимно-секретних органів – це: 1) виявлення та закриття каналів витоку секретної інформації в процесі діяльності ОВС, здійснення разом з керівництвом структурних підрозділів заходів ТЗІ; 2) організація роботи та здійснення контролю за роботою підрозділів з ТЗІ; 3) розробка заходів щодо запобігання витоку секретної інформації технічними каналами; 4) з метою виявлення та закриття каналів витоку секретної інформації вивчають стан оперативно-службової, виробничої, НД, ДК та іншої діяльності.

Основні способи технічного захисту ІзОД – це її приховування і технічна дезінформація.

Охорона державної таємниці – включає комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативних заходів, спрямованих на запобігання розголошенню інформації, що становить державну таємницю. Здійснення цих заходів відповідно до своєї компетенції забезпечують державні органи (ст. 16 Закону України “Про державну таємницю”) [9].

Оцінка безпеки інформації – це процес, метою якого є визначення відповідності стану безпеки інформації в КС встановленим вимогам (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Оцінка вразливості – це дослідження об'єкта оцінки з метою визначення можливості реалізації загроз (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Пасивне приховування інформації - приховування інформації ослабленням енергетичних характеристик фізичних полів або зниженням концентрації речовин (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Пароль – це секретна інформація автентифікації, що являє собою послідовність символів, яку користувач повинен ввести через обладнання вводу інформації, перш ніж йому буде надано доступ до КС або до інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Пасивне приховування інформації – це приховування інформації ослабленням енергетичних характеристик фізичних полів або зниженням концентрації речовин (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Побічне випромінювання - радіовипромінювання, яке продукує радіопередавач в результаті будь-яких нелінійних процесів, окрім процесу модуляції.

Побічне електромагнітне випромінювання і наведення, ПЕМВН - електромагнітне випромінювання і наведення, що є побічним результатом функціонування технічних засобів і можуть бути носіями інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Подавлювач диктофонів – пристрій, призначений для гласного чи прихованого тимчасового виведення з ладу диктофонів шляхом акустичного або електромагнітного зашумлення.

Повноваження – це права користувача або процесу на виконання певних дій, зокрема на одержання певного типу доступу до об'єктів (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Політика безпеки інформації – це сукупність законів, правил, обмежень, рекомендацій, інструкцій тощо, які регламентують порядок обробки інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Порушення цілісності інформації – це спотворення інформації, її руйнування або знищення (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Порушення цілісності інформації в системі – це несанкціоновані дії щодо інформації в системі, внаслідок яких змінюється її вміст [10].

Порушник – це користувач, який здійснює несанкціонований доступ до інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Порядок доступу до інформації в системі – це умови отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі та правила обробки цієї інформації [10].

Послуга безпеки – це сукупність функцій, що забезпечують захист від певної загрози або від множини загроз (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Правила розмежування доступу (ПРД) – це частина політики безпеки, що регламентує правила доступу користувачів і процесів до пасивних об'єктів (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Право доступу – це дозвіл або заборона здійснення певного типу доступу (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Правова основа забезпечення ТЗІ в Україні – становлять Конституція України, Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, Закони України “Про інформацію”, “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”, “Про державну таємницю”, “Про науково-технічну інформацію”, інші нормативно-правові акти, а також міжнародні договори України, що стосуються сфери інформаційних відносин (ст. 3 Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні, що затверджена Постановою КМ України від 08.10.97 р.) [39].

Прихований канал – це спосіб одержання інформації за рахунок використання шляхів передачі інформації, існуючих у КС, але не керованих КЗЗ, або спостереження за існуючими потоками інформації (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74]. Або: *Прихований канал* - канал комутації, який дозволяє передавати інформацію і не порушує політику безпеки в даній системі.

Приховування – метод захисту від технічних розвідок, спрямованих на усунення (послаблення) технічних демаскуючих ознак об’єктів, захисту та технічних каналів витоку відомостей про них.

Приховування інформації – це спосіб технічного захисту інформації, який полягає в унеможливленні або суттєвому утрудненні несанкціонованого одержання інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Програмна закладка – це: 1) потай впроваджена програма, яка створює загрозу для інформації, що міститься у комп’ютері (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 2) потайно впроваджена програма або не документовані властивості програмного забезпечення, використання яких може призвести до обходу КЗЗ і/або порушення політики безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Проникнення – це успішне подолання механізмів захисту системи (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Радіомаскування - комплекс організаційних та технічних заходів, спрямованих на зниження ефективності радіорозвідки.

Радіопеленгатор - мобільний або стаціонарний пристрій, призначений для виявлення місця розташування джерела радіовипромінювання.

Радіоперехоплення - спосіб ведення радіорозвідки, який включає виявлення, прийом та реєстрацію радіовипромінювань.

Реєстрація – це послуга, що забезпечує збирання і аналіз інформації щодо використання користувачами і процесами функцій і об’єктів, контрольованих КЗЗ (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Режим доступу до інформації – це передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації. За режимом доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом (ст. 28 Закону України “Про інформацію”) [12].

Результат реалізації загроз безпеці інформації – це витік або порушення цілісності ІзОД (спотворення, модифікація, руйнування, знищення) (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Ризик – це функція ймовірності реалізації певної загрози, виду і величини завданих збитків (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Рівень гарантій – це міра упевненості в тому, що КС коректно реалізує політику безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Рівень (технічного) захисту інформації - сукупність вимог, у тому числі нормованих, що визначаються режимом доступу до інформації та загрозами її безпеці (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Розголошення державної таємниці – це розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства (ст. 328 Кримінального кодексу України) [3].

Розробники комп'ютерних вірусів – їх можна умовно класифікувати на такі групи: 1) технопати; 2) студенти і школярі; 3) ображені співробітники; 4) терористи, злочинці, політично мотивовані угруповання; 5) військова розвідка і спецслужби.

Розшифрування даних – це процес перетворення шифртексту у відкритий текст (НД ТЗІ 1.1-003-99). [74]

Роль користувача – це сукупність функцій щодо керування КС, КЗЗ і обробки інформації, доступних користувачеві (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Самочинний технічний канал витоку інформації – див. Ненавмисний канал витоку інформації.

Санкціонований доступ до інформації – це доступ до інформації, що не порушує ПРД (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Середовище поширення носіїв ІзОД – це можуть бути лінії зв'язку, сигналізації, керування, енергетичні мережі, прикінцеве і проміжне обладнання, інженерні комунікації і споруди, відгороджувальні будівельні конструкції, а також світлопроникні елементи будинків і споруд (отвори), повітряне, водне та інші середовища, ґрунт, рослинність тощо (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Сертифікат відповідності (в області інформаційних технологій) – це документ, який виданий відповідно до правил системи сертифікації за результатами позитивних іспитів, що засвідчує відповідність сертифікованій системі, приладу, пристрою, програми, технології і т.п. конкретному нормативному документу.

Система захисту інформації – це організована сукупність методів і засобів забезпечення ТЗІ (ДСТУ 3396.0-96) [65].

Система технічного захисту інформації – це: 1) сукупність організаційних структур, нормативно-правових документів та матеріально-технічної бази (примітка: основними елементами матеріально-технічної бази системи ТЗІ є технічні засоби із захистом, засоби технічного захисту інформації та засоби контролю за ефективністю технічного захисту інформації) (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 2) сукупність суб'єктів, об'єднаних цілями та завданнями захисту інформації інженерно-технічними заходами (організаційні структури), нормативно-правова та матеріально-технічна база [39].

Скремблер – пристрій, призначений для шифрування інформації шляхом розділення сигналу на фрагменти та перестановки останніх за певним алгоритмом, параметри якого задаються ключем.

Система таємного радіозв'язку – система радіозв'язку із

використанням засобів захисту від несанкціонованого доступу (ДСТУ 3254-95) [72].

Система технічного захисту інформації - сукупність організаційних структур, нормативно-правових документів та матеріально-технічної бази (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Примітка. Основними елементами матеріально-технічної бази системи ТЗІ технічні засоби із захистом, засоби технічного захисту інформації та засоби і контролю за ефективністю технічного захисту інформації.

Спеціальний вплив (ТЗІ) - вплив на технічні засоби, що призводить до здійснення загрози для інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Спостереженість – це властивість КС, що дозволяє фіксувати діяльність користувачів і процесів, використання пасивних об'єктів, а також однозначно установлювати ідентифікатори причетних до певних подій користувачів і процесів з метою запобігання порушення політики безпеки і/або забезпечення відповідальності за певні дії (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Сталість телекомунікаційної мережі – це властивості телекомунікаційної мережі зберігати повністю або частково свої функції за умови впливу на неї дестабілізуючих чинників (ст. 1 Закону України “Про телекомунікації”) [28].

Старіння інформації - властивість інформації втрачати з часом свою практичну цінність, що обумовлено зміною стану предметної області, яку вона відображає.

Стеганографія – набір засобів і методів приховування факту передачі повідомлення.

Стеганограф – програмний засіб, який забезпечує процес приховування та здобування інформації, яка приховується (камуфлюється).

Стиснення даних - перетворення даних в компактнішу форму із збереженням інформації з метою економії пам'яті та підвищення ефективності передачі.

Стійкість до відмов – це послуга, що забезпечує здатність КС продовжувати функціонування в умовах виникнення збоїв і відмов окремих компонентів (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Стійкість криптографічна - властивість криптографічної системи, яка характеризує її здатність протистояти атакам супротивника, як правило, з метою одержати ключ, відкрите повідомлення чи нав'язати помилкове повідомлення.

Стійкість криптографічного закриття - мінімальна довжина закритого тексту, на якій можуть бути виявленні такі статичні закономірності, на основі яких може бути відтворений закритий текст.

Стійкість криптографічного протоколу (криптографічної схеми) - здатність протоколу (схеми) протистояти впливу технічним розвідкам.

Стійкість механізму захисту - здатність протистояти прямим атакам та спробам безпосереднього злому механізму захисту та несанкціонованого здобуття інформації.

Стійкість теоретико-інформаційна (безумовна стійкість,

шенонівська стійкість) - здатність криптографічного протоколу (криптографічної системи) протистояти впливу технічним розвідкам, які для досягнення своїх цілей (здійснення загрози) можуть використовувати довільний алгоритм (без обмежень на обчислювальні ресурси).

Стійкість теоретико-складна - здатність криптографічного протоколу (криптографічної системи) протистояти впливу технічним розвідкам, які для досягнення своїх цілей (здійснення погрози) можуть використовувати тільки такі алгоритми, що задовольняють заданим обмеженням на обчислювальні ресурси.

Стійкість шифру - властивість шифру протистояти будь-яким спробам його атакуювання.

Строк засекречування інформації – залежить від ступеня її секретності та встановлюється у рішенні Державного експерта з питань таємниць. Він не може перевищувати для інформації “особливої важливості” – 30 років, для інформації “цілком таємно” – 10 років, для інформації “таємно” – 5 років. Перебіг строку засекречування починається з часу надання грифа секретності відповідному носію інформації (ст. 14 Закону України “Про державну таємницю”) [9].

Ступінь секретності – це категорія, яка характеризує важливість такої інформації, можливу шкоду внаслідок її розголошення, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою. Критерії визначення ступеня секретності інформації встановлює Державний комітет України з питань державних секретів (ст. 1 Закону України “Про державну таємницю”) [9].

Суб’єкти відносин, пов’язаних із захистом інформації в системах – це власники інформації, власники системи, користувачі, уповноважений орган у сфері захисту інформації в системах [10].

Таємна інформація – це: 1) інформація з обмеженим доступом, яка містить відомості, що становлять державну або іншу передбачену законом таємницю (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 2) інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі (ст. 30 Закону України “Про інформацію”) [12].

Телекомунікаційна система – це сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [10].

Тестування на проникання – це випробування, метою яких є здійснення спроби обминути або відключити механізми захисту (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Технічна дезінформація – досягається шляхом застосування технічних засобів і рішень, спрямованих на формування спотвореного сприймання.

Технічна розвідка – це несанкціоноване здобування інформації за допомогою технічних засобів та її аналіз (ДСТУ 3396.2-97) [66]. Або: *Технічна розвідка* - несанкціоноване здобування інформації за допомогою технічних засобів та її аналіз.

Технічний засіб із захистом – див. Захищений технічний засіб.

Технічний засіб із захистом (захищений технічний засіб, захищена техніка) - технічний засіб, в якому функція захисту інформації від загроз є додатковою до основної (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Технічні засоби загального призначення – забезпечують самостійно або разом з іншими засобами технічний захист інформації з обмеженим доступом, яка зосереджена в системах зв'язку, управління та інформаційних системах загального призначення. Відповідність технічних засобів загального призначення вимогам норм і стандартів підтверджується сертифікатами.

Технічні заходи щодо захисту мовної інформації з обмеженим доступом – передбачають використання засобів технічного захисту інформації з обмеженим доступом загального призначення, захищених технічних засобів та допоміжних технічних засобів і систем, які забезпечують енергетичні обмеження і створення перешкод, спрямованих на виключення можливості або істотне утруднення витоку інформації з обмеженим доступом.

Технічний захист інформації (ТЗІ) - діяльність, спрямована на запобігання витоку інформації технічними каналами, її блокуванню та (чи) порушенню цілісності (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Технічний захист інформації (ТЗІ) – це: 1) вид захисту інформації, спрямований на забезпечення за допомогою інженерно-технічних заходів та/або програмних і технічних засобів унеможливлення витоку, знищення та блокування інформації, порушення цілісності та режиму доступу до інформації [10]; 2) діяльність, спрямована на забезпечення інженерно-технічними заходами конфіденційності, цілісності та доступності інформації [51]; 3) діяльність, спрямована на запобігання витоку інформації технічними каналами, її блокування та (чи) порушенню цілісності (ДСТУ 3396.2-97) [66]; 4) діяльність, спрямована на забезпечення інженерно-технічними заходами порядку доступу, цілісності та доступності (унеможливлення блокування) інформації, яка становить державну та іншу передбачену законом таємницю, конфіденційної інформації, а також цілісності та доступності відкритої інформації, важливої для особи, суспільства і держави [39].

Технічний канал витоку інформації – це сукупність носіїв інформації, середовища її поширення та засобів технічної розвідки (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Тимчасова стійкість криптографічного захисту інформації – спосіб криптографічного перетворення інформації, за якого час знецінення "старіння") інформації не перевищує часу розкриття її змісту без знання ключових даних.

Цифровий підпис – це дані, одержані в результаті криптографічного перетворення блоку даних і/або його параметрів (хеш-функції, довжини, дати утворення, ідентифікатора відправника і т. ін.), що дозволяють приймальнику даних впевнитись в цілісності блоку і справжності джерела даних і забезпечити захист від підробки і підлогу (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Цілісність інформації – це: 1) властивість інформації бути захищеною від несанкціонованого спотворення, руйнування або знищення [51]; 2) властивість інформації, яка полягає в тому, що інформація не може бути

модифікована неавторизованим користувачем і/або процесом (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Цілісність системи – це властивість системи, яка полягає в тому, що жоден її компонент не може бути усунений, модифікований або доданий з порушенням політики безпеки (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Шифртекст – це дані, отримані у результаті зашифрування відкритого тексту (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Шифрування даних – це процес перетворення відкритого тексту в шифртекст (НД ТЗІ 1.1-003-99) [74].

Штучний (технічний) канал витоку інформації – це навмисний канал витоку інформації (ДСТУ 3396.2-97) [66].

Література до розділу XVI

[2, 3, 9, 10, 12, 15, 17, 28, 38, 39, 44, 51, 63, 65, 66, 70, 72, 74, 118]

РОЗДІЛ XVII. ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ В ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРГОВИХ ЧАСТИН ОВС

Автоматизована інформаційна система (АІС) “Зведення–МВС” – це головна складова частина автоматизованого робочого місця оперативного чергового чергової частини (ЧЧ) МВС України – комплекс засобів обчислювальної техніки, спеціального програмного забезпечення, зв’язку, що дозволяє обробляти документи анкетного виду з формуванням баз даних реляційного типу у вигляді картотек. Вона базується на використанні ліцензійної інструментальної системи “Flint”. Система не потребує від користувачів навичок програмування і фахової підготовки, вона достатньо проста в освоєнні і користуванні, побудована в діалоговому режимі роботи. Користувачу надається “меню” підказів, тому вся робота зводиться до діалогу “людина-комп’ютер”. АІС функціонує в цілодобовому режимі.

Автоматизоване робоче місце (АРМ) чергового ЧЧ МВС України включає в себе автоматизовану інформаційну систему (АІС) “Зведення–МВС” (попередні назви – “Заява”, “Повідомлення”), а також системи зв’язку по телеграфним (“Телгком”) і телефонним (“Електронна пошта”) каналам.

Електронна пошта в СОІ МВС України – це закрита, відомча інформаційна система збору та передачі інформації, яка є складовою частиною системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України, функціонує цілодобово і має надійну систему резервування. В експлуатацію впроваджена у 1993 році. Абонентами електронної пошти є чергові частини МВС України, ГУМВС, УМВС, УМВСТ та переважна більшість чергових частин територіального рівня органів внутрішніх справ. Електронна пошта МВС України призначена для забезпечення передачі багатозмістовних текстових повідомлень (більше одного машинописного аркуша; обсяг одного повідомлення, що надається для передачі, не повинен перевищувати 500 Кбайт) з метою зменшення часу передачі між ними і економії коштів та є резервною на випадок пошкодження каналів відомчого телеграфного зв’язку. До неї підключені пункти телеграфного зв’язку ОВС України. Передача електронною поштою інформації, що становить державну таємницю, та інформації обмеженого розповсюдження заборонена. Інформація, що передана (прийнята) через електронну пошту, прирівнюється до інформації, одержаної відкритими каналами телеграфного зв’язку.

Електронна пошта МВС України забезпечує:

1) оперативне отримання документальної та графічної інформації у повному, систематизованому та зручному для користування вигляді працівниками підрозділів ОВС для розкриття, розслідування, попередження злочинів та в процесі розшуку злочинців;

2) збір, обробку та узагальнення оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, статистичної і контрольної інформації для оцінки ситуації та прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях діяльності ОВС;

3) можливість організації та налагодження ефективного взаємообміну кримінологічною інформацією на міжнародному рівні;

4) можливість визначити адресу, дату, час, кому та по якому каналу надавалася інформація, а також скільки інформації передано (в кілобайтах), з якою швидкістю і за який час (завдяки потужній системі автоматичного протоколювання).

Упровадження електронної пошти в діяльність МВС України дозволило:

1) зменшити термін обробки запиту по Інформаційним системам та направлення відповіді на запит до однієї години;

2) зменшити термін збору та постановки на облік документів в Інформаційні системи до однієї доби (при застосуванні звичайної технології на це витрачалося до 10–12 діб);

3) значно підвищити достовірність інформації, що береться на облік, за рахунок суттєвого зменшення витрат часу на виявлення та виправлення помилок;

4) забезпечити динамічний та ефективний взаємообмін оперативною, аналітичною, статистичною і контрольною інформацією майже між усіма галузевими службами МВС України та з підпорядкованими їм підрозділами в ГУМВС, УМВС.

Оперативне інформування – це єдина система збирання, опрацювання та подання до МВС України, ГУМВС, УМВС, ГУВВ оперативної інформації про резонансні злочини та інші надзвичайні події, а також стеження за розкриттям цих злочинів та реагуванням на надзвичайні ситуації.

Організація роботи цифрового багатоканального реєстратора мовленнєвої інформації – реєстратор встановлюється у відокремленому від чергової частини та оперативного штабу ОВС приміщенні. Наказом начальника ОВС призначається посадова особа чергової частини, відповідальна за організацію і контроль запису розмов на реєстратор. Відповідальність за безперервне цілодобове документування розмов і переговорів по радіостанціях, технічне обслуговування, зберігання архівних носіїв записаної мовленнєвої інформації покладається на підрозділ (спеціаліста) зв'язку органу внутрішніх справ, в якому його встановлено. З'ємні архівні носії із записами зберігаються в металевій опечатаній шафі (у місці встановлення реєстратора) протягом 30 діб. Вони повинні бути промарковані (пронумеровані) та зареєстровані в журналі обліку. Записана мовленнєва інформація надається для прослуховування не в оригіналі, а тільки в копії, на окремому носії, причому лише визначений фрагмент (або кілька фрагментів). Стирання записів з носіїв (після закінчення 30 діб зберігання або з носіїв, які виробили свій технічний ресурс чи були пошкоджені в процесі експлуатації) провадиться комісійно. При цьому, в обліковій документації робиться про це відповідний запис та складається акт, який затверджує начальник ОВС.

Оснащеність чергової частини технічними засобами за нормами належності передбачає:

1) цифровий апаратно-програмний комплекс;

2) пульти оперативного зв'язку;

3) апаратура прямого телефонного зв'язку з іншими черговими частинами ОВС;

4) система сповіщення по інших каналах зв'язку (радіо-, пейджингового зв'язку);

5) апаратура факсимільного зв'язку;

6) радіостанції стаціонарні, мобільні тощо;

7) апаратура реєстрації телефонних і радіопереговорів;

8) диктофони;

9) засоби обчислювальної техніки (ПЕОМ; лінії внутрішнього зв'язку; підключення до мережі електронної пошти МВС України, ГУМВС, УМВС, УМВСТ; принтери; сканери; модеми або факс-модеми; інше обладнання);

10) апаратура охоронно-пожежної сигналізації (приймальна станція; датчики);

11) система відеоспостереження (монітори; блоки управління; відеомагнітофони для записів спостережень);

12) пристрої контролю доступу у приміщення чергової частини (відеотабло; переговорний пристрій; пристрій автоматичного відкриття/закриття дверей);

13) відеотехніка (відеокамери; відеомагнітофони);

14) пристрої колективного відображення інформації (проектор, проекційний телевізор, табло колективного користування);

15) уніфікована валіза для огляду місця події;

16) тривожна кнопка, виведена на пульт централізованої охорони відділу ДСО;

17) технічні засоби охорони ізолятора тимчасового тримання (пристрої спостереження; сигналізаційні датчики виявлення і сповіщення; прилади контролю й огляду).

Передача інформації в СОІ МВС України здійснюється по каналах:

1) телеграфного зв'язку;

2) інформаційної підсистеми "Електронна пошта".

Розміщення технічних засобів у приміщеннях чергової частини:

1. *зала оперативного чергового:* 1) багатофункціональний системний телефонний апарат; 2) апарати телефонного зв'язку державної та відомчих мереж; 3) радіостанція стаціонарна УКХ діапазону; 4) апаратура охоронної сигналізації; 5) радіотрансляційна апаратура оповіщення; 6) монітор для спостереження (охорони); 7) ПЕОМ; 8) принтер; 9) сканер; 10) телефонний модем; 11) радіомодем; 12) факс; 13) цифрова фотокамера;

2. *кімната зв'язку:* 1) цифрова АТС (виходячи з потреби); 2) цифровий апаратно-програмний комплекс; 3) стативи, допоміжні прилади й апаратура;

3. *зала оперативного управління:* 1) багатофункціональний системний телефонний апарат; 2) телефонний апарат МАТС (внутрішньої АТС); 3) ПЕОМ; 4) принтер; 5) факс;

4. *кімната служби "102":* 1) концентратор телефонного зв'язку; 2) ПЕОМ; 3) принтер;

5. *кімната для зберігання зброї, боєприпасів та спеціальних засобів:* 1) стандартні металеві шафи (1 шафа на 90–100 пістолетів або 60 пістолетів та 4–6 автоматів); 2) шафа для зберігання спецзасобів;

6. *кімната для зберігання засобів захисту, оперативної та криміналістичної техніки, засобів зв'язку:* 1) шафа залізна; 2) стелажі;

7. *кімната слідчо-оперативної групи:* 1) ПЕОМ; 2) телефонний апарат внутрішньої АТС; 3) телефонний апарат прямого зв'язку з оперативним черговим.

Система оперативного інформування (СОІ) МВС України – це комплекс нормативно-правових, організаційно-кадрових, програмно-апаратних та інших заходів. Її метою є своєчасне та якісне оперативне інформування керівництва МВС України, зацікавлених інстанцій держави про стан оперативної обстановки в Україні для прийняття впливових управлінських рішень на її покращання. Основними завданнями СОІ МВС є: 1) збір, опрацювання та подання до МВС України оперативної інформації про резонансні злочини та інші надзвичайні події у повному, систематизованому, якісному та зручному для користування вигляді; 2) постійне стеження за своєчасністю вирішення і розкриттям злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких, реагуванням та ліквідацією наслідків інших надзвичайних подій; 3) підготовка відповідної довідкової, аналітичної, статистичної та іншої інформації керівництву МВС України та держави для оцінки реального стану й динаміки злочинності в цілому у державі та окремих її регіонах; 4) забезпечення ефективної інформаційної взаємодії усіх галузевих служб ОВС України, інших правоохоронних органів та державних установ; 5) забезпечення надійного захисту оперативної інформації про резонансні злочини та інші надзвичайні події.

Структурна побудова СОІ МВС України поєднує принципи територіально-розподіленої та централізованої топології і організована у вигляді трирівневої ієрархічної моделі: 1) центральний рівень – охоплює інформаційні обліки та автоматизовані робочі місця працівників чергової частини Міністерства внутрішніх справ України; 2) обласний або регіональний рівень – охоплює інформаційні обліки та автоматизовані робочі місця працівників чергових частин 33-х Головних Управлінь (Управлінь) МВС України в областях та на транспорті; 3) територіальний рівень – охоплює інформаційні обліки та автоматизовані робочі місця працівників понад 1100 чергових частин міських, районних та лінійних ОВС. Основу системи оперативного інформування складає територіальний рівень.

Система оперативного інформування МВС України на кожному рівні будується на базі локальних обчислювальних мереж, які об'єднують автоматизовані робочі місця працівників чергових частин та сервер з інформаційними обліками. Нині існує типовий АРМ працівників чергових частин на центральному та обласному рівнях ОВС України. Для територіального рівня типовий АРМ чергового чергової частини в межах України ще не створений, але, якщо розглянути АРМ працівників ЧЧ МРЛО в

межах деяких областей чи міст України, то можна вважати, що типовий АРМ чергового існує і на територіальному рівні.

Телеграфний зв'язок в СОІ МВС України – призначений для цілодобового забезпечення оперативним документальним зв'язком органів і підрозділів внутрішніх справ при передачі та прийманні короткозмістовних (до 300 слів) повідомлень, розпоряджень і вказівок, зміст яких виражений літерами, цифрами або знаками. Повідомлення передаються і приймаються по телеграфу у вигляді телеграм або криптограм. Телеграфний зв'язок забезпечує: 1) документальність переданих та прийнятих повідомлень; 2) стійкість дії, практично не обмежену відстанню; 3) достатньо високу швидкість передачі повідомлень; 4) примусове досилання повідомлень на відміну від мережі “Електронна пошта”; 5) захищеність мережі від несанкціонованого доступу та вірусів. Передача відомчою мережею телеграфного зв'язку інформації, що становить державну таємницю, заборонена. Відповідальність за зміст телеграми несе виконавець.

Оброблення телеграфних повідомлень – це приймання, передача і реєстрація телеграм та криптограм на пунктах телеграфного зв'язку. Пунктом телеграфного зв'язку є приміщення, де обробляються телеграфні повідомлення. Усі пункти телеграфного зв'язку системи МВС України працюють цілодобово. Відомчу мережу телеграфного зв'язку складають: 1) телеграфна станція МВС України – головна станція, що здійснює оперативне управління мережею телеграфного зв'язку і вживає заходів щодо її удосконалення; 2) пункт телеграфного зв'язку МВС України – головний пункт у мережі телеграфного зв'язку; 3) інші підпорядковані телеграфні станції та пункти телеграфного зв'язку. Телеграфні апарати, що підключаються до абонентських ліній, повинні мати шрифти з латинськими і кириличними літерами, бути обладнаними автовідповідачами і включеними цілодобово. Вони повинні забезпечувати сигнали взаємодії із станцією комутації повідомлень зі швидкістю 50 Бод та більше кодом МТК–2 і мати сертифікат відповідності системи сертифікації УкрСЕПРО, виданий Органом із сертифікації техніки зв'язку Державного комітету зв'язку та інформатизації України.

Категорії телеграм (криптограм): 1) “РАКЕТА”; 2) “ТЕРМІНОВА”; 3) “ПРОСТА”. Існують контрольні терміни оброблення телеграм та криптограм щодо передавання і доставці. Повідомлення повинно містити: 1.) службовий заголовок (пункт відправлення повідомлення у називному відмінку; порядковий номер повідомлення, що присвоюється на пункті телеграфного зв'язку за журналом вихідних телеграм; число, місяць та час надходження повідомлення на пункт телеграфного зв'язку для обробки); 2.) повну адресу, прізвище та ініціали адресата; 3.) текст повідомлення; 4.) прізвище та ініціали того, хто підписав повідомлення; 5.) підписний номер, що присвоюється в канцелярії служби (підрозділу); 6.) прізвище оператора–телеграфіста, який передав повідомлення; 7.) час передачі повідомлення.

Характеристики пульта оперативного зв'язку – це: 1) наявність функції сповіщення особового складу; 2) кількість ліній „102” та обладнання їх автоматичними визначниками номерів телефонів; 3) кількість міських ліній та

обладнання їх автоматичними визначниками номерів телефонів; 4) вихід на міжміський зв'язок; 5) конференц-зв'язок; 6) можливість проведення загального, групового і вибіркового циркулярного зв'язку.

Цифровий апаратно-програмний комплекс (ЦАПК) чергової частини ОВС України – це:

I. Обладнання, яке встановлюється в кімнаті зв'язку, а саме: 1) цифровий реєстратор документування мовленнєвої інформації по аналогових та цифрових абонентських лініях зв'язку; 2) автовідповідач; 3) активний інтегрований автоматичний визначник номерів телефонів та таксофонів; 4) інтегроване обладнання з можливістю отримання, розшифровки, запису та збереження (на протязі не менше 30 діб) повідомлень, які надходять через “служби коротких повідомлень” (SMS) операторів мобільного зв'язку, до служб термінового виклику “102”; 5) система сповіщення особового складу (через аналогові абонентські лінії мережі зв'язку загального користування та цифровий потік E-1 PRI) по квартирних і мобільних телефонах (варіант з голосовим підтвердженням); 6) інтегрована система відеонагляду та охорони; 7) пристрій розшифровки факсимільних повідомлень; 8) пристрій прийняття електронної пошти; 9) система автоматичного визначення місцезнаходження автомобільних та піших патрулів, на основі технології “GPS – Global Positioning System” (призначення системи – оперативне управління нарядами і обмін інформацією між базою даних чергової частини та бортовими ПЕОМ); 10) пристрій безперервного електроживлення комплексу.

II. Обладнання, яке встановлюється в залі оперативного чергового – це: 1) ПЕОМ чергової частини (системний блок, відеомонітор, принтер, сканер, клавіатура, акустична система, оптичний маніпулятор типу “миша” та килимок з гелевою підставкою для кисті руки); 2) блок аварійної дистанційної звукової та візуальної сигналізації працездатності основних вузлів ЦАПК; 3) відеомонітор системи відеонагляду та охорони; 4) відеопроєктор (для передачі зображення карти обслуговуваної території).

Обладнання ЦАПК в кімнаті зв'язку з'єднується з ПЕОМ в залі оперативного чергового по локальній обчислювальній мережі.

Цифровий багатоканальний реєстратор мовленнєвої інформації – це апаратно-програмний комплекс (модуль), який використовується для організації цілодобового документування телефонних розмов і переговорів по радіостанціях з усіх робочих місць чергових чергової частини та оперативного штабу ОВС. Має функцію автоматичного визначення номерів телефонів та таксофонів.

Відповідно до наказу МВС України від 26 лютого 2002 р. № 222 для запису телефонних розмов та переговорів по радіостанціях у чергових частинах використовуються сучасні цифрові багатоканальні реєстратори мовленнєвої інформації (апаратно-програмні комплекси) вітчизняного виробництва “MARS” (ЗАТ “Альтрон”, м. Харків), а для запису телефонних розмов та переговорів по радіостанціях при проведенні спеціальних заходів використовуються цифрові одноканальні реєстратори мовленнєвої інформації (апаратно-програмні модулі)

вітчизняного виробництва “Тритон 2М” (ТОВ “Українські приватні системи”, м. Київ).

Чергова частина (ЧЧ) – це структурний підрозділ штабних підрозділів ОВС, який цілодобово знаходиться в "бойовій" готовності та виявляє себе, з одного боку, як центр оперативного управління силами і засобами ОВС у боротьбі зі злочинністю, а з іншого боку – як безпосередній виконавець важливих завдань ОВС, обумовлених відповідними законами та нормативними актами.

Література до розділу XVII
[99, 118, 119, 139]

ВИКОРИСТАНІ ТА РЕКОМЕНДОВАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

Законодавчі акти:

1. Житловий кодекс Української РСР: Закон від 30 червня 1983 року №5464-X.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року // ВВРУ. – 1996. – № 30. – Ст.141.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341–III // ВВРУ. - № 25-26. – Ст.131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року №4651-VI.
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року
6. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року // Голос України. – 1993. – 29 січн.
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року №3477-IV.
8. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року // ВВРУ. - 1994. – № 11. – Ст.50.
9. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року // ВВРУ. - 1994. – № 16. – Ст.93.
10. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 року
11. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 року // ВВРУ. - 1995. – № 10. – Ст.62.
12. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 48. – Ст.650.
13. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР, 1991. – № 4. – Ст.20.
14. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 22 грудня 2006 року №530-V.
15. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради, 1993. – № 33. – Ст.345.
16. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 року
17. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лютого 1992 року
18. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 09 квітня 1999 року
19. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 22. – Ст.303.
20. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної

Ради України, 1993. – № 35. – Ст.358.

21.Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI.

22.Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 35. – Ст.360.

23.Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду: Закон України від 01 грудня 1994 року №266/94-ВР.

24.Про поштовий зв'язок: Закон України від 04 жовтня 2001 року № 2759-III.

25.Про радіочастотний ресурс України: Закон України від 01 червня 2000 року // Відомості Верховної Ради України, 2000. – № 36. – Ст.298.

26.Про ратифікацію Конвенції про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення: Закон України від 3 грудня 1997 року // Відомості Верховної Ради України, 1997. – № 14. – Ст.54.

27.Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року

28.Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 року // Відомості Верховної Ради України, 2004. – № 12. – Ст.155.

29.Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року №435-IV.

Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, постанови Верховного Суду України, конвенції:

30.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року: Конвенція. – Рим, – № ETS №005.

31.Про внесення змін до Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 1997 року № 829.

32.Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку: Указ Президента України від 13 квітня 2001 року №256.

33.Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року №2.

34.Про додаткові заходи щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку та посилення боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 28 березня 2008 року № 276.

35.Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, вдосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку: Указ Президента України від 18 січня 2001 року №20.

36.Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку: Указ Президента України від 16 червня 1999 року № 650/99.

37.Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів: Указ Президента України від 7 листопада 2005 року № 1556/2005.

38.Про доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 08 липня 2009 року №514.

39.Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 року № 1126.

40.Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770.

41.Про затвердження Положення про порядок розроблення, виготовлення, реалізації та придбання спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації: постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2001 року №1450.

42.Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та безпеки під час проведення футбольних матчів: постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 2004 року № 823.

43.Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації: постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 року №1169.

44.Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах: постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2006 року №373.

45.Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні: постанова Ради Міністрів України від 27 лютого 1991 року № 49.

46.Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2005 року № 720.

47.Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності: постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1993 року № 615.

48.Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президента України від 18 лютого 2002 року № 143/2002.

49.Про комплексну програму створення єдиної національної системи зв'язку: постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1993 року № 790.

50.Про Концепцію розвитку зв'язку України до 2010 року: постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 1999 року № 2238.

51.Про Положення про технічний захист інформації в Україні: Указ Президента України від 27 вересня 1999 року № 1229/99.

52. Про порядок використання обладнання для зняття інформації з каналів зв'язку: розпорядження Президента України від 30 травня 1995 року №92/95-рпг.

53. Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку, зберігання і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії: постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 року № 706.

54. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3 // Вісник Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України, 2002. – № 4(32).

55. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 // Вісник Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України, 2002. – № 4(32).

56. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 10.

Відомчі нормативно-правові акти:

57. Акустика і електроакустика. Терміни та визначення. [ДСТУ 3515-97 від 01.08.1997]. – К.: Державний стандарт України, 1997. – 137 с.

58. Антени. Терміни та визначення. [ДСТУ 3801-98 від 01.01.2000]. – К.: Державний стандарт України, 2000. – 94 с.

59. Вироби акустоелектричні. Терміни та визначення. [ДСТУ 3093-95 від 01.07.1996]. – К.: Державний стандарт України, 1996. – 41 с.

60. Телебачення. Цифрове оброблення телевізійних сигналів. Терміни та визначення. [ДСТУ 3808-98 від 01.01.2000]. – К.: Державний стандарт України, 1999. – 78 с.

61. Геометрична оптика. Терміни, визначення та літерні позначення основних величин. [ДСТУ 2756-94 від 01.01.1998]. – К.: Державний стандарт України, 1998. – 47 с.

62. Електрозв'язок. Зв'язок документальний. Терміни та визначення. [ДСТУ 2619-94 від 01.07.1995]. – К.: Державний стандарт України, 1995. – 18 с.

63. Загальні положення щодо захисту інформації в комп'ютерних системах від несанкціонованого доступу (витяг з НДТЗІ 1.1-002-99). – К.: Департамент управління справами та режиму МВС України, 2003. – 31 л.

64. Запись и воспроизведение информации. Термины и определения. [ГОСТ 13699-91 від 01.01.1992]. – К.: Государственный стандарт, 1992.

65. Захист інформації. Технічний захист інформації. Основні положення. [ДСТУ 3396.0-96 від 11.11.1996]. – К.: Державний стандарт України, 1996. – 7с.

66. Захист інформації. Технічний захист інформації. Терміни та визначення. [ДСТУ 3396.2-97 від 01.01.1998]. – К.: Державний стандарт України, 1998. – 20 с.

67. Звукове мовлення. Терміни та визначення. [ДСТУ 3785-98 від 01.01.2000]. – К.: Державний стандарт України, 2000. – 19 с.

68. Лазери і пристрої управління лазерним випромінюванням. Терміни та визначення. [ДСТУ 2380-94 від 01.01.1995]. – К.: Державний стандарт України, 1995. – 57 с.

69. Порядок проведення робіт. [ДСТУ 3396.1-96]. – К.: Державний стандарт України, 1996.

70. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ СБУ від 12 вересня 2005 року №440 // Офіційний вісник України. – 2005. – №34. – Ст. 2089.

71. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертно-криміналістичної служби МВС України: Наказ МВС України від 11.09.2001 № 785.

72. Радіозв'язок. Терміни та визначення. [ДСТУ 3254-95 від 01.07.1996]. – К.: Державний стандарт України, 1996. – 57 с.

73. Телебачення. Терміни та визначення. [ДСТУ 3807-98 від 01.01.2000]. – К.: Державний стандарт України, 2000. – 130 с.

74. Термінологія в галузі захисту інформації в комп'ютерних системах від несанкціонованого доступу (витяг з НДТЗІ 1.1-003-99). – К.: Департамент управління справами та режиму МВС України, 2003. – 40 л.

Монографії, підручники, навчальні посібники, курси лекцій:

75. Аверьянова Т.В. Криміналістика: [учебник для вузов] / Под ред. Р.С.Белкина // Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 990 с.

76. Акулов С.О. Дії працівників міліції при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: [наук.-прак. посіб.] / С.О. Акулов, С.А. Антоненко, С.М. Бадьора та інші. – К.: Наук. світ, 2008. – 93 с.

77. Акустика: [справочник] / А.П. Ефимов, А.В. Никонов, М.А. Сапожников, В.И. Шоров. – М.: Радио и связь, 1989. – 336 с.

78. Артеменко П.П. Технические средства охраны объектов народного хозяйства и личного имущества граждан: [учеб. пособие] / П.П. Артеменко, М.Д. Потапов. – К.: КВШ МВД СССР, 1981.

79. Басай В.Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи): [монографія] / В.Д. Басай. – Коломия: Вік, 2003. – 499 с.

80. Баум Ф.А. Физика взрыва / Под ред. К.П. Станюковича. – 2-е. изд., перераб. / Ф.А. Баум, Л.П. Орленко, К.П. Станюкович и др. – М.: Наука, 1975. – 704 с.

81. Бахин В.П. Криміналістика. Проблемы и мнения (1962–2002): [монографія] / В.П. Бахин. – К.: Б.И., 2002. – 268 с.

82. Белкин Р.С. Криміналістика: [учебный словарь-справочник] / Р.С. Белкин. – М.: Юрист, 1999. – 268 с.

83. Берназ В.Д. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічні аспекти): [монографія] / В.Д. Берназ. – Одеса: Юрид. літ, 2005. – 150 с.

84. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перкун", 2002. – 1440 с.

85. Вертузаев М.С. Судебная акустика: теоретические основы и экспертная практика. [науч.-практ. пособие] / М.С.Вертузаев, Ю.Ф.Жариков. – К.: РИО МВД Украины, 1992. – 112 с.

86. Возгрин И.А. Криминалистическая методика расследования преступлений / И.А.Возгрин. – Минск.: Выш. школа, 1983. – 215 с.

87. Волынский В.А. Криминалистическая техника: [учебник] / В.А.Волынский. – М.: Юрлитинформ, 2002. – 608 с.

88. Взрывные устройства промышленного изготовления и их криминалистическое исследование: [учеб. пособие] / Дильдин Ю.М., Мартынов В.В., Семенов А.Ю., Шмырев А.А. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1991. – 120 с

89. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике: [монографія] / В.И.Гончаренко. – М.: Вища школа, 1984. – 150 с.

90. Горст А.Г. Пороха и взрывчатые вещества / А.Г. Горст. – М.: Машиностроение, 1972. – 207 с.

91. Дильдин Ю.М. Место взрыва как объект криминалистического исследования: [учеб. пособие] / Ю.М. Дильдин, В.В. Мартынов, А.Ю. Семенов, А.Д. Стецкевич. – М.: ЭКЦ МВД России, 1995. – 2-е изд., перераб. и доп. – 98 с.

92. Дильдин Ю.М. Основы криминалистического исследования самодельных взрывных устройств: [учеб. пособие] / Ю.М. Дильдин, В.В. Мартынов, А.Ю. Семенов, А.А. Шмырев. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1991. – 94 с.

93. Експертизи в судовій практиці: [навч. посібник] / В.Г.Гончаренко, В.Є.Бергер, Л.П.Булига та ін. – К.: Либідь, 1993. – 198 с.

94. Информатика: [базовий курс] / Симонович С.В. и др. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.

95. Іщенко А.В. Засоби і методи виявлення вибухових речовин та пристроїв в боротьбі з тероризмом: [навчально-практичний посібник] / А.В. Іщенко, М.В. Кобець. – К.: Нац. акад. вн. справ України, 2005. – 144 с.

96. Іщенко А.В. Криміналістичне забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб: [посібник] / А.В. Іщенко, А.С. Шевченко. – К.: РВВ МВС України, 2005. – 146 с.

97. Іщенко А.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: [монографія] / А.В.Іщенко, І.П.Красюк, В.В.Матвієнко. – К.: Вид. Нац. ака. вн. справ України, 2002. – 212 с.

98. Кобець М.В. Засоби виявлення знарядь та предметів злочину: [навчально-практичний посібник] / М.В. Кобець, А.В. Іщенко. – К.: "Три К", 2011. – 144 с.

99. Кобець М.В. Засоби і системи зв'язку ОВС: [навчальний посібник] / М.В.Кобець, Е.В.Ланевський, О.В.Яковенко. – К.: Нац. ака. вн. справ України, 2004. – 83 с.

100. Кобець М.В. Науково-технічне забезпечення розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з вибухами: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.09 / Київськ. нац.

ун-т вн. справ. – К., 2006. – 20 с.

101. Криміналістика: [учебник] / Под ред. А.Г. Филиппова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Спарк, 2005. – 750 с.

102. Криміналістика: [ученик] / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2005. – 781 с.

103. Криміналістика: [підручник] / За заг. ред. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2011. – 666 с.

104. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика. [навч. посіб.] / За заг. ред. В.Г. Гончаренко та Є.М. Моисєєва. – К.: ЮРІНКОН Інтер, 2001. – 361 с.

105. Митричев В.С. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий / В.С. Митричев. – Саратов: Изд. Сарат. ун-та, 1980. – 118 с.

106. Моторный И.Д. Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе с терроризмом: [монография] / И.Д. Моторный. – М.: Издатель "Шумилова И.И.", 1999. – 199 с.

107. Образцов В.А. Криміналістика: моделі средств и технологий раскрытия преступлений: [курс лекций] / В.А. Образцов. – М.: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с.

108. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ / Дідоренко Е.О., Козаченко І.П., Кондратьєв Я.Ю., Пилипчук В.П., Регульський В.Л. – Луганськ: НАВСУ ЛІВС, 1999. – 390 с.

109. Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: [учеб. пособие] / Под ред. Н.И. Клименко. – К: НВТ-Правник, 2001. – 172 с.

110. Паламарчук С.С. Застосування засобів і матеріалів відеозапису у процесуальній діяльності правоохоронних органів: [навч. посібник] / С.С. Паламарчук, О.І. Ізотов, В.Г. Хахановський. – К.: НАВСУ, 2005. – 120 с.

111. Перебитюк М.В. Пошукові науково-технічні засоби та їх застосування при розслідуванні злочинів: [монографія] / М.В. Перебитюк. – К.: Вид. Київського ун-ту ім. Т.Г. Шевченка, 2002. – 95 с.

112. Постика И.В. Судебная (криминалистическая) фотография: теория и практика: [монография] / И.В. Постика. – Одесса: Юрид. літ., 2000. – 296 с.

113. Пунда О.О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. вн. справ України. – К., 2002. – 18 с.

114. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе: [практ. пособие] / Е.Р. Россинская. – М.: Право и Закон, 1996. – 224 с.

115. Руководство для следователей / Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 722 с.

116. Руководство по подрывным работам. – М.: Воениздат, 1969. – 464 с.

117. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): [підручник] / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2008. – 586 с.

118. Специальная техника и информационная безопасность: [учебник] / Под ред. В.И. Кирина. – М.: Акад. управления МВД России, 2000. – Т.1. – 720 с.

119. Спеціальна техніка. Загальна частина: [посібник] / П.П.Артеменко, О.В.Золотар, В.А.Кудінов, С.С.Паламарчук, М.В.Кобець, В.С.Домбровський, С.М.Никипорець, С.В.Сторожев. – К.: Київ. нац. ун-т вн. справ, 2007. – 188 с.

120. Фомушкин А.А. Голос и речь раскрывают криминальные тайны / Науч. ред. проф. В.И. Галунова. – СПб.: Изд-во "Юриздатцентр Право", 2003.

121. Чулахов В.Н. Криминалистическое исследование навыков и привычек человека / Под ред. Е.Р. Россинской. – М.: Изд-во "Юрлитинформ", 2004.

122. Шагов Ю.В. Взрывчатые вещества и пороха / Ю.В.Шагов. – М.: Воениздат, 1976. – 120 с.

123. Шепітько В.Ю. Криміналістика: [енциклопедичний словник] / В.Ю.Шепітько. – Х.: Право, 2001. – 557 с.

124. Якимець О.І. Використання криміналістичних науково-технічних засобів у правоохоронній діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. вн. справ України. – К., 2003. – 20 с.

Матеріали конференцій, навчальні програми, методичні розробки, статті, інші матеріали:

125. Бурик В.И. Признаки внешности человека и их использование в розыскной деятельности: [справочное пособие] / В.И.Бурик, В.Ф.Пилипчук. – К.: РИО МВД СССР, 1982.

126. Вечернин Э.Р. Блокировка объектов сосредоточения товарно-материальных ценностей химическими ловушками: [метод. рекомендации]. – М., 1988. – 24 с.

127. Жариков Ю. Диктофон как средство записи речи / Ю.Жариков, Ю.Орлов // Служба безопасности. – К., 1997. – №11. – С.21-22.

128. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: [наук.-практ. рекомендації] / Г.О. Юхновець, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін. – К.: НАВСУ, 1999.

129. Інстр.-метод. матеріали з дисципліни "Спеціальна техніка" (для самост. підгот. слухачів факультету заочного навчання) / П.П.Артеменко, Ю.В.Єднерал, О.В.Золотар, М.В.Кобець та ін. – К.: Нац. ак. вн. справ України, 2001. – 50 с.

130. Кобець М.В. Вибухові пристрої: вдосконалення тлумачення та класифікації у вибухотехнічній експертизі / М.В.Кобець, В.І.Пашенко // Криміналістичний вісник. – К.: ДНДЕКЦ/КНУВС, 2007. – №1(7). – С. 139–144.

131. Кобець М.В. Вибухові речовини у судовій вибухотехнічній експертизі / М.В. Кобець // Криміналістичний вісник. – К.; ДНДЕКЦ/КНУВС, 2007. – №2 (8). – С.50–53.

132. Кобець М.В. Екскурс в історію створення вибухових речовин // Криміналістичний вісник. – К., 2009. – №1 (11). – С.195-198.

133. Кобець М.В. Деякі аспекти тлумачення терміна "спеціальна техніка" у правоохоронній діяльності / М.В. Кобець // Науковий вісник Київського національного університету внутріш. справ. – К., 2009. – №1 (62). – С.185-190.

134. Кобець М.В. Науково-технічні (техніко-криміналістичні) засоби, які

застосовуються під час попередження та розслідування кримінальних вибухів // М.В. Кобець // Криміналістичний вісник. – К.: ДНДЕКЦ/КНУВС, 2010. – №1 (13). – С.87-92.

135. Кобець М.В. Поняття науково-технічного засобу в правоохоронній діяльності // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: матеріали V міжнар. наук.-прак. конф. (Київ, 25 листоп. 2011 р.). – К.: Нац. ака. вн. справ, 2012. – С.47-49.

136. Кобець М.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з вибухом / М.В. Кобець // Науковий вісник Київ. нац. ун-ту вн. справ. – К., 2007. – №4. С. 83–89.

137. Кобець М.В. Спеціальна техніка та засоби зв'язку: [навчально-методичні матеріали для курсантів 1-го курсу] / М.В. Кобець, Ю.В. Єднерал. – К.: Нац. акад. вн. справ України, 2002. – 45 с.

138. Кобець М.В., Кобець М.П. Сучасні засоби і методи виявлення наркотичних речовин // Протидія наркозлочинності: вітчизняний та міжнародний досвід співпраці правоохоронних та судових органів: матеріали україн.-німецьк. наук.-практ. конф. (Україна, Донецьк, 26-27 травня 2011 р.). – Донецьк: Донецьк. юр. ін-т ЛДУВС ім. Е.О. Дидоренко, 2011. – С.126-130.

139. Кудінов В.А. Проблеми функціонування автоматизованого робочого місця чергового чергової частини в органах внутрішніх справ України // Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України: матер. міжв. наук.–практ. конф. (Україна, Київ, 15 березня 2001 р.). – К.: НАВСУ. – 2002. – С. 47–51.

140. Лоторев В.О. та ін. Засоби індивідуального бронезахисту: [метод. рекомендації]. – К.: РВВ МВС України, 2001.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень, символів, скорочень і термінів	3
Вступ	3
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	6
Розділ II. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	26
Розділ III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	33
Розділ IV. ЗАСОБИ ТА СИСТЕМИ ЗВ'ЯЗКУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	47
Розділ V. ЗАСОБИ ЗВУКОЗАПИСУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	64
Розділ VI. ЗАСОБИ І ПРИЙОМИ ФОТОЗЙОМКИ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	72
Розділ VII. ЗАСОБИ І ПРИЙОМИ ВІДЕОЗАПИСУ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	83
Розділ VIII. ПРИЛАДИ ОПЕРАТИВНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	89
Розділ IX. СПЕЦІАЛЬНІ ХІМІЧНІ РЕЧОВИНИ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	94
Розділ X. ПОШУКОВА ТЕХНІКА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	97
Розділ XI. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ЗНИКЛИХ ЗЛОЧИНЦІВ, ІНШИХ ОСІБ ТА ОБ'ЄКТІВ	105
Розділ XII. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ТА ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	128
Розділ XIII. ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН	132
Розділ XIV. ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ У БОРОТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ	139
Розділ XV. СПЕЦІАЛЬНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІД НАПАДУ ТА ПРИМУСОВОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШНИКІВ	146
Розділ XVI. ТЕХНІЧНИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ	155
Розділ XVII. ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ В ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРГОВИХ ЧАСТИН ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	172
Використані та рекомендовані літературні джерела	179

Навчально–методичне видання

**КОБЕЦЬ МИКОЛА ВІКТОРОВИЧ
АРТЕМЕНКО ПЕТРО ПЕТРОВИЧ
ЖУКОВ БОРИС ВАЛЕРІОЙВИЧ**

**СПЕЦІАЛЬНА ТЕХНІКА :
основні поняття, терміни та визначення**

Навчальний посібник

Підписано до друку 14.02.2013. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.–вид. арк. 13,2. Ум. друк. арк. 12.
Тираж 300 прим. Зам. № 14.02.2013.

ТОВ «Видавничий Будинок «Аванпост-Прим»
03035 Київ–35, Сурікова 3, корпус, 3.